Title कृत्यमहार्णवे वर्षकृत्यतरंगः

Author वाचस्पतिमिश्रः

Extent ११६ Age १९२९

Subject धर्मशास्त्रम् · संपूर्णम्

नं० ६-६५-घ

११६ पत्र

श्रीमन्महाराजीये

वर्षकृत्यप्रतरंगः

(धर्मशास्त्रम्)

नं० ६५५-घ
पत्राणि ११६

अथर्वशिक्षाप ११६

वर्षकृ० ॐ नमोगणेशाय आभीरदारकमुदंचितकिंकिणीकमात्ताम्रपाणिचरणंपुरुषंपुराणं मंजीरमंजुमहणाधरमंबुजाक्षमद्वैतचिन्मयमना
१ दिमनंतमीडे १ कृत्याचारविवादव्यवहारादानशुद्धिपितृयज्ञाः सप्तभिरमीतरंगैः सप्तात्रमहार्णवेनिबध्यंते धर्मश्चपरिभाषाचतत्रो
मासपरिस्थितिः मलमासव्यवस्थावकृत्ये चैत्रादिकस्यच प्रकीर्णकंसमन्वादियुगांतादिततःपरं तिथिभेदव्यवस्थाचरविसंक्रां
तिनिर्णयः चंद्रसूर्योपरागश्चसप्तमगात्रनिबध्यते तत्रस्वर्गापवर्गादिरूपपरमपुरुषार्थजनकत्वेनाभ्यर्हितत्वादादौधर्मो
निरूप्यते तत्रदेशनालक्षणार्थोधर्मइत्याद्यभियुक्तस्मृतेर्यद्यप्यपूर्वविशेषएवधर्मः तथापितज्जनिकासुक्रियास्वपिशिष्टानां
प्रयोगइतितारएवनिरूप्यंते तत्रतत्स्वरूपेमनुः विद्वद्भिः सेवितः सद्भिर्नित्यमद्वेषरागिभिः हृदयेनाभ्यनुज्ञातोयोधर्मस्तंनिबोधतं य
एवंरूपस्यधर्मइत्येकोयोगरूढंनिबोधेतेति विश्वामित्रः यमार्याःक्रियमाणंहिशंसंत्यागमवेदिनः सधर्मोयंविगर्हंतितमधर्मप्रचक्षते राम०
आर्याःशिष्टाः फलतोधर्मनिरूपणेतित्तिरीयश्रुतिः धर्मोविश्वस्यजगतःप्रतिष्ठालोकेधर्मिष्ठंप्रजाउपसर्पंतिधर्मेणपापमपनुदंतिध १
र्मेसर्वंप्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मंपरमंवदंति गौतमः वर्णाश्चाश्रमाश्चस्वधर्मनिष्ठाप्रेत्यकर्मफलमनुभूयततःशेषेणविशिष्टदेशकुल

रूपाद्याः श्रुतवृत्तवित्तसुखमेधसो जन्म प्रतिपद्यंते विष्वंचो विपरीता नश्यंति शेषेणाधर्मशेषेणाधर्मशेषेणामेधो वीर्यं देशो भारतव
र्षादिः जातिर्ब्राह्मणत्वादिः कुलं कठादि रूपं सौंदर्यं तत्तदाद्यमोदार्यादि एतद्वतः विष्वंचः सर्वतोगामिनो प्रतिवद्धाचाराः अन्तरात्वपूर्वो
क्त विपरीता नश्यंति उक्तविपरीतफलभाजो भवंतीत्यर्थः धर्मप्रमाणे मनुः वेदोखिलो धर्ममूलं स्मृतिशीले च तद्विदां आचारश्चै
व साधूनामात्मनस्तुष्टिरेव च वेदेषु परस्करः विधिर्विधेयस्तर्कश्च वेदः विधिर्देशनाय जेतेत्यादि विधेयो मंत्रश्चात्राग्ने नेत्यादि तर्को मी
मांसा एतत्त्रितयात्मको वेद इत्यर्थः सिद्धार्थोस्तु ब्राह्मणांतर्गतो विध्युपकारकत्वेन विधिग्रहणेनैव संग्रहीताः यद्यपि मीमांसा न
वेदस्तथापि वेदविषयकत्वेन वेदपदप्रयोग उपचारात् तदुक्तं भट्टैः मीमांसासंज्ञकस्तर्कः सर्ववेदसमुद्भवः सोतो वेदोपमा प्राप्तका
ष्ठादिलवणात्मवदिति अधीत्य स्नायादित्यनेनार्थज्ञानपर्यंतस्याध्ययनस्य कर्मांगतया अग्निहोत्रादिकर्माधिकारावच्छेदकगार्हे
स्थ्यप्रवेशपूर्वकत्वस्नानपूर्वकत्वसिद्धेरितिभावः एतेन तर्कोर्थवाद इति कर्कमतमपास्तं अपदार्थत्वादिति स्मृतिविभागे शंख
लिखितो स्मृतिर्धर्मशास्त्राणि तेषां प्रणेतारः मनुविष्णुयमदक्षांगिरोत्रि बृहस्पत्युशनआपस्तंबवशिष्ठकात्यायनपराशरव्यास

वर्षकृ॰ शंखलिखितसंवर्तगौतमशातातपहारीतयाज्ञवल्क्यप्रचेतसादयः आदिपदग्राह्याः देवललोमशजमदग्निप्रजापतिविश्वामि
२ त्रपैठीनसिपितामहबोधायनछागलेयजाबालव्यसनमरीचिकश्यपनारदरक्षाः एतेषामेवमतं षट्त्रिंशन्मतम्परिहितं स्मृत्यं
२ तराणिऋतुपुत्रः शुनःपुच्छकार्ष्णाजिनिव्याघ्रपादकण्वजातूकर्ण्यलौकाक्षिव्याघ्रगार्भगार्ग्यनारोजंघपुलस्त्यपुलहभृगुगौतम
जैमिनि सुमंतुऋष्यशृंगशौनकयज्ञपार्श्वकुथुमिवैजवापमैत्रायणीयगोभिलशाट्यायनीयानि भविष्य अष्टादशपुराणे
षुयानिव्याख्यातानिपुत्रक तान्यालोच्यमहावाहोतथास्मृत्यंतरेष्वपि मन्वादिस्मृतयोयास्तुषट्त्रिंशत्परिकीर्तिताः तासांवा
क्यानिक्रमशः समालोच्यब्रवीमिते अत्रचस्कंदप्रतिशिववाक्ये मन्वादिस्मृतयः षट्त्रिंशत्प्रागुक्ताः ताश्चयाज्ञवल्क्यपरिगणिता एम॰
ख्याताः तन्मतमेवषट्त्रिंशन्मतमाहः शेषाणितस्मृत्यंतराणि पुराणेषु विष्णुपुराणे अष्टादशपुराणानिपुराणज्ञाः प्रचक्षते ब्रा २
ह्मंपाद्मंवैष्णवंचशैवंभागवतंतथा तथान्यन्नारदीयंचमार्कंडेयंचसप्तमं आग्नेयमष्टमंचैवभविष्यंनवमंतथा दशमंब्रह्मवैव
र्तंलैंगमेकादशंतथा वाराहंद्वादशंचैवस्कांदंचात्रत्रयोदशं चतुर्दशंवामनंचकौर्मंपंचदशंस्मृतं मात्स्यंचगारुडंचैवब्रह्मांडंचतत

तः परं कूर्मपुराणे वाराहं पुराणं प्रथमं पाद्मं चैव मनंतरं शैवभागवतं चैव भविष्यं नारदीयकं मार्कंडेयमथाग्नेयं गारुडं च ततः परं लैं
गं तथैव वाराहं स्कांदं वामनमेव च कौर्मं मात्स्यं च वैवर्तं वायवीयमनंतरं अष्टादशं समुद्दिष्टं ब्रह्मांडमिति संज्ञितं अत्र विष्णुपुराणवा
युपुराणयोः पुराणत्वविकल्पः नरसिंहपुराणादीनि तदंतर्गतान्येव तदुक्तं मत्स्यपुराणे पाद्मे पुराणे यत्प्रोक्तं नरसिंहोपवर्णने त
च्चाष्टादशसाहस्रं नारसिंहमिहोच्यते नंदाया यत्र माहात्म्यं कार्तिकेयेन वर्ण्यते नंदापुराणं तल्लोके नंदाख्यमिति कीर्तितं य
त्र शांबं पुरस्कृत्य भविष्यपि कथानकं प्रोच्यते तत्पुनर्लोके शांबमेव मुनिव्रताः एवमादित्यसंज्ञोपि तत्रैव परिगद्यते कालिकापुरा
णादीनि तदुपस्थितत्वादेतद्ग्रहणेनागृहीतानि तथा च मत्स्यपुराणं अष्टादशभ्यस्तु पृथक् पुराणं यत्तु दृश्यते विजानीध्वं द्विज
श्रेष्ठास्तदेतेभ्यो विनिर्गतमिति बहुलेतररूपेण तत्संख्यापूरकमित्यर्थः उपकूर्मपुराणे तु अन्यान्युपपुराणानि मुनिभिः कथितानि तु
अष्टादशपुराणानि श्रुत्वा संक्षेपतो द्विजाः आद्यं सनत्कुमारोक्तं नारसिंहमतः परं तृतीयं स्कांदमुद्दिष्टं कुमारेण तु भाषितं चतु
र्थं शिवधर्माख्यं साक्षान्नंदीशभाषितं दुर्वाससोक्तमाश्चर्यं नारदोक्तमतः परं कापिलं वामनं चैव तथैवोशनसेरितं चतुर्थो शिवध

वर्षकृ० र्गोरवं कालिकासंज्ञमेव च माहेश्वरं तथा शांवं सौरं धर्मार्थसंश्रयं पराशरोक्तमपरं मारीचं भार्गवाह्वयं इदं तु तत्र पञ्चदशं पुराणं कौ
२ र्ममुच्यते एतानि तु तथान्यानि स्मृत्याकाराणि शिष्टपरिगृहीतानि धर्मशास्त्राणीति शीलं भारते अद्रोहः सर्वभूतानां कर्मणा म
3 नसा गिरा अनुग्रहश्च ज्ञानं च शीलमेतद्विदुर्बुधाः आचारो लौकिकाचारीतिः आत्मतुष्टिः नानापक्षसंभवे एकपक्षे परितोषः अत्रै
व मतः तेनैव वैदिकानेकधर्मधीसंस्कृतात्मनां आत्मतुष्टेः प्रमाणत्वं सिद्धं धर्मप्रसिद्ध्ये अथ सकलानुष्ठानोपकारकत्वात्परिभाषा
निरूप्यते तत्र जाबालः श्रुतिस्मृतिविरोधे तु श्रुतिरेव गरीयसी अविरोधे सदा कार्यं स्मार्तं वैदिकवत्सता सतापि डिते न भविष्य
पुराणे स्मृत्यर्थयोर्विरोधे अर्थशास्त्रस्य बाधनं परस्परविरोधे तु न्याययुक्तं प्रमाणवत् स्मृतिर्धर्मशास्त्रं अर्थोऽर्थशास्त्रं तेन
धर्मशास्त्रस्य मन्वादेरर्थशास्त्रस्य दण्डनीत्यादेर्विरोधे दण्डनीत्यादिर्बाध्यते तस्य धर्मे अनभियोगात् तदुक्तं जैमिनिनापि तत्र एम०
तत्त्वमभियोगविशेषात्स्यादिति अर्थशास्त्रयोर्विरोधे निर्युक्तिकं बाध्यते स्मृतिशास्त्रविकल्पस्तु व्यवस्थासंभवे सति अदृष्टे धर्म २
शास्त्रे भिन्नविषये व्यवस्थासंभवे मतिविकल्पः शास्त्रार्थः यथा अग्नौ करणहोमस्तु कर्तव्य उपवीतिना प्राङ्मुखेनैव देवेभ्य

जुहोतीतिश्रुतिस्मृतेः अपसव्येनवाकार्यो दक्षिणाभिमुखेनतु निरूप्यहविरन्यस्मा अन्यस्मिन्नहिहूयते इतिकात्यायनवचनेनाग्नौ
करणहोमस्याभ्यासस्यविकल्पउक्तः सचशाखाविभेदनियतः स्मृतिशास्त्रविकल्पस्तु आकांक्षापूरणेसति यथासत्रेतिकर्त्तव्यतया
कर्मानुष्ठाने इतिकर्त्तव्यान्तरेणतदर्थकसूत्रस्यनसमुच्चयः अधिकस्यतुतदर्थस्यसमुच्चयएवसर्वशाखाप्रत्ययमेकंकर्मेतिन्यायात्
मनुः आर्षंधर्मोपदेशंचवेदशास्त्राविरोधिना यस्तर्केणानुसंधत्ते सधर्मंवेदनेतरः तथाचवेदार्थविवेचनायावश्यापेक्षणीयस्तर्के
इतितात्पर्यं भविष्यपुराणे सम्यक्तत्साधनंकर्मकर्त्तारमधिकारिणं निष्कामेनसदायार्थेकाम्यकामान्वितेनवा आचारयुक्तः
श्रद्धावान्वेदतत्त्वज्ञः ध्यात्मवित्तमः कर्मणांफलमाप्नोतिन्यायार्जितधनश्चयः अधिकारिणेति शुद्धविहितकालजीवितेनसमर्थः अर्थि
नासमर्थेनविदुषेत्यर्थः निष्कामेनेति एतच्चनित्यपरंमुमुक्षुपरंवान्यायेति ततक्रियानुष्ठानोपयुक्तधनपरं सामर्थ्यंचविहितकाले
शुचिजीविनो निषिद्धदेशस्थस्यानुष्ठानक्षमस्य तत्रदेशे याज्ञवल्क्यः मिथिलास्थः सयोगीन्द्रः क्षणंध्यात्वाब्रवीन्मुनीन् यस्मि
न्देशेमृगः कृष्णस्तस्मिन्धर्मान्निबोधत मनुः कृष्णसारस्तुचरतिमृगोयत्रस्वभावतः सज्ञेयोयज्ञियोदेशोम्लेच्छदेशस्ततःपरः का

वर्षेकृ० लसुपवीतादिः स्नातोधिकारीभवति दैवेपित्रेचकर्मणि पवित्राणांतथाजप्येदानेचविधिदेशिते पवित्राणांमंत्राणांपवित्रेमंत्रइतिनि
४ स्तात् भविष्यपुराणे स्नानानामथसर्वेषांवाहणेनैवमानवः कर्तुमर्हतिकर्माणिविधिवत्सर्वदाद्विजः असामर्थ्याच्छरीरस्यकालश
5 क्त्यपेक्षया मंत्रस्नानादयः पंचएकइच्छंतिसूरयः असामर्थ्येवारुणस्नानंसर्वधनीयशरीरायस्व आशिरस्कंभवेत्स्नानंस्नानाशक्तौतु
कर्मिणां आर्द्रेणवाससावापिदैहिकंमार्जनंविदुः मनुः प्रभुःप्रथमकल्पस्ययोनुकल्पेननवर्ततेयत् नसांपरायिकंतस्यदुर्मतेर्जाय
तेफलं सांपरायिकंपारलौकिकं मार्कंडेयपुराणे सूर्योदयंविनानैवस्नानदानादिकाःक्रियाः अग्निविहरणंचैवक्रतुभावश्चलक्ष्यते
अत्रसूर्योदयशब्देनउषःकालोलक्ष्यते तयावतद्विनारात्रौनस्नानं प्रातःस्नायादरुणकरग्रस्तांप्राचीमवलोक्यस्नायादितिविष्णु राम:
वचनात् इदमनुदितहोमीतरपरं तथासदोपवीतिनाभाव्यंसदाबद्धशिखेनतु विशिखोव्युपवीतश्चयत्करोतिनतत्कृतं सदोपवीतिनेतिशि ४
खाबंधनोपवीतधारणयोःपुरुषार्थतोक्तातत्रआधारणेप्रत्यवायकल्पनात् सदाधारणेनकर्मकालेपिधारणोपपत्तिःतत्रकर्मा
ंगतानास्त्येवेत्यतदुक्तं विशिखइतिनतत्कृतंविगुणत्वेनफलासाधकमित्यर्थः केवलपुरुषार्थत्वेहिअधारणेकर्मांगमेवहितस्मात्

पुरुषः परं प्रसवेयात् नत्वेवमितिकर्मणोऽतोपदेशप्रयोजनं क्रतुपुरुषार्थत्वमप्यमुक्तं अन्तराऽप्यपिवीतो मेहतश्चैव भुंजतोऽनुपवीतिनः प्राणा
यामस्त्रिषट्कं नक्तं त्वकपुतं क्रमात् इति प्रायश्चित्तमुक्तं यज्ञोपवीते गोभिलः यज्ञोपवीतं कुरुते सूत्रं वस्त्रं कुशरज्जुमेव वा अत्रैवकारे
णावल्ककुशरज्ज्वोर्यज्ञोपवीतानुकल्पं व्यास्त्रिसरत्वादिश्चवच्छेदः सूत्रं सूत्रविशेषः कात्यायनः ऊर्ध्वं त्रिवृत्तं कार्यं तन्तुत्रयमधोवृतं तद्व
त्रिवृच्चोपवीतं स्यात्तस्यैको ग्रन्थिरिष्यते ऊर्ध्वमित्यादि वामावर्त्तवलितं त्रिगुणं कृत्वा तदेव त्रिगुणं प्रदक्षिणावर्त्तवलितं कार्यं एतत्स्वत्रिवृतं त्रि
सरं सैकमुपवीतं तस्यैको ग्रन्थिः एकमेव तत्कौटिल्ये ममी प्रवरानुसारेणैवेत्यर्थः मनुः कार्पासमुपवीतं स्याद्विप्रस्योर्ध्ववृतं त्रिवृ
त् शणसूत्रमयं राज्ञो वैश्यस्याविकसौत्रकं त्रिवृत् नवगुणं नवैवेत्त्रिवृदिति श्रुतेः पैठीनसिः कार्पासमुपवीतं स्यात् षट्तन्तु
त्रिवृत् ब्राह्मणस्य क्षौमं राजन्यस्य शाणं वैश्यस्य षडिति नवतन्तुकासंभवे क्षौमेयं क्षुमा अतसी तदीयशणाहृतं निगमपरिशिष्टे
वाससा यज्ञोपवीतं कुरुते तदभावे त्रिवृता सूत्रेण कुशमुंजवालप्रतिसररज्जुभिर्वा तदभावे इति यदपि सूत्राभावे सूत्रविधानं तत्त्रितन्तु
क्रमात्र परमतोऽनगोभिलविरोधः वालोक्त्यो मिलः कार्पासक्षौमगोवालशणवल्कतृणोद्भवं सदासंभवतो धार्यमुपवीतं द्विजा

वर्ष कृ० जिमिरितिनिगमात् त्वगामुत्पादिग्रन्तिसरोमयेमवमसंभववत्तदूसमिधानात्त् पूर्वपूर्वाभावेउत्तरोत्तरविधिः बोधायनः कौशंसौत्रंत्रिवृद्यज्ञोपवीतमा
५ नाभेः कौशंक्रमिकेशोर्ध्वं पदमयमितसर्यैः आनाभेरितितैत्तिरीययपरंतस्मतत्सूत्रकारत्वात् वाजसनेयिनस्तु मन्यैवतदुक्तं कात्यायनेन एष
5 वेशेवनाभ्यांचध्वतंयडिंद्दतेकटिं तद्धार्यमुपवीतंस्यान्नातिलंबंनचोच्छ्रितमिति इत्थंवामस्कंधेधृत्वापरिमिय वस्त्रंगोतमः वासोसिसौमस्मरी
चकुतयाः सर्वेषांकार्यासंचारिकृतंधार्यं विकृतंत्वेकेरक्तंब्राह्मणस्यमांजिष्ठहारिद्रेइतरयोः शाणंशाणमयंक्षौममतसीत्वकृतंचीरंत्वगा
दिनिष्पन्नंकुतपः पर्वतीयच्छागरोमनिर्मितः अविकृतंरजनद्रव्यासक्तंरंजनपक्षेतुब्राह्मणस्य हंसकाषायरक्तंक्षत्रियस्यमांजिष्ठं वै
श्यस्यहारिद्रं वशिष्ठः शुक्लमहतंवासोब्राह्मणस्यकार्पासंमांजिष्ठंहारिद्रंक्षत्रियस्यपीतंकौशेयंवैश्यस्य सर्वेषांवातांतवमरक्तंतांत राम०
वंकार्पासं शंखः क्षौमदुकूलसौत्राणिवासांसित्रयाणांवर्णानांदुकूलंपट्टवस्त्रं यमः क्षौमकार्पासकुतपाश्चसर्वकंबलवल्कलाः सर्वे ५
षांतुभवेत्शुक्लंवासस्तत्परिधानिकं मार्कंडेयपुराणे नचापिरक्तवासाः स्याच्चित्रंवरधरोपिवानचकुर्याद्विपर्यासंवाससोनचभूष
णे विपर्यासमुत्तरीयादेरधरीयत्वं वर्जयेच्चविदशंछन्नमत्संतोपहितंचयत् अपंतोपहितंमुराहिलिप्तं नारसिंहपुराणे नरक्तमुल्वणंवासो

ननीलंचप्रशस्यते मलाक्तंचदशाहीनंवर्जयेद्वस्त्रंबुधः महाभारते अस्पृष्टदेवभवेद्वासः शयनीयेप्रसेवेहि अस्मदृष्यासुद्वेतनाम
वीयामस्मद्देवहि बौधायनः यत्किंचिद्विज्ञासंयुक्तंस्यात्तदरक्तं नैववासमाकुर्यात् आपस्तंबः नीलरक्तंयदावासोब्राह्मणांगेनिधा
पयेत् अहोरात्रोषितोभूत्वापंचगव्येनशुध्यति उषितउपोषितः भृगुः स्त्रीधृताशयनेनीलीब्राह्मणस्यनदुष्यति नृपस्यवृद्धेवैश्य
स्यपर्वणिपदंविधारणं कंबलेपट्टवस्त्रेचनीलीरागोनदुष्यति नृपः क्षत्रियः बौधायनः कषायवासाः कुर्वीतजपहोमप्रतिग्रहान् नत
द्देवगमंभवतिहव्यकव्येष्वयोविधिः कषायवासाः कृष्णवस्त्रगादिनारक्तवासा इतिकल्पतरुः व्यासः आर्द्रवासास्तुयः कुर्यात्जपहोमप्रतिग्र
हं सर्वंतद्राक्षसंविद्याद्बहिर्जानुचयत्कृतं बहिर्जानुजानुबहिःस्थितहस्तोयथास्यात् बौधायनः होमदेवार्चनाद्यासुक्रियास्वाचम
नेतथा नैकवस्त्रः प्रवर्तेत द्विजवाचनिकेजपे द्विजवाचनिके द्विजस्वस्तिवाचनादौ द्विवस्त्रत्वेप्येकवस्त्रत्वमाह शातातपः सव्यादंगात्
रिभ्रष्टंकटिदेशधृतांबरं एकवस्त्रंविजानीयाद्दैवेपित्र्येचवर्जयेत् सव्याद्दिति स्कंधादधः पतितेउत्तरीयेद्विवस्त्रतानभवतीत्यर्थः यो
गियाज्ञवल्क्यः परिधानाद्बहिः कक्षानिबद्धास्यात्त्वासुरीभवेत् धर्मेकर्मणिविद्वद्भिर्वर्जनीयाप्रयत्नतः बहिकक्षान्त्रसंहत्तपरिधानोभयो

वर्षकृ॰ ६ णः असंवृतपश्चारेचुलमितसेन वशिष्ठः जपहोमोपवासेषु धौतवस्त्रधरो भवेत् अलंकृतः शुचिर्मौनी श्राद्धादौ विजितेंद्रियः शांखायनः

6 दानमाचमनं होमं भोजनं देवतार्चनं प्रौढपादो न कुर्वीत स्वाध्यायं पितृतर्पणं आसनारूढपादस्तु जानुनोर्जंघयोरपि कृतावसक्थिको यस्तु

प्रौढपादः स उच्यते कृतावसक्थिकः कृतपर्यंकबंधः कात्यायनः आसीन ऊर्ध्वः प्रह्वो वा नियमो यत्र यादृशः तदासीनेन कर्त्तव्यं न प्रह्वेण न

तिष्ठता प्रह्वः नतकायः यत्रादिः नियमो नास्ति जपहोमादिकर्मसु तिस्रस्तत्र दिशो ज्ञेयाः ऐंद्री सौम्यापराजिता सौम्या उत्तरा अपराजिता

ऐशानी कर्माण्युपदिश्यंते यत्र कर्त्तारं न चोच्यते दक्षिणस्तत्र विज्ञेयः कर्मणां पारगः करः लघुहारीतः जपे होमे तथा दाने स्वाध्याये पितृतर्पणे

ण अशून्यं तु करं कुर्यात् सुवर्णरजतैः कुशैः सुवर्णरजतैरिति बहुवचनमेकस्य सुवर्णस्य रजतस्यैकस्य धारणेप्युपपद्यते सुवर्णत्वादिजातेरव

यवावयविवृत्तित्वात् कुशैरिति बहुवचनं कपिंजलन्यायात् त्रित्वपरं अशून्यमित्यादिना सुवर्णरजतकुशत्रयाणां धारणाविधानादृष्यो राम॰

त्समुच्चयः तत्र दक्षिणकरानामिकायां सुवर्णधारणं अनामिकायां तद्रांयेर्दक्षिणस्य करस्येति हेमधारणप्रकारणस्य हेत्वोपकरणाच्च ६

नात् रजतधारणमपि तत्रैव तत्समभिव्याहारादिति कल्पतरुः कुशधारणमपि तत्रैव तर्जन्यां रजतं धार्यमिति पठंतः केचित्तर्जन्यां रजतधा

रत्ना मात्रः तत्र च निर्मूलं कुशेषु काशायनः हरिता यज्ञिया दर्भाः पीतकाः पंचयज्ञियाः समूलाः पितृदैवत्याः कल्माषा वैश्वदेविकाः ह्रस्वाः
प्रचरणीयाः स्युतकुशा दीर्घास्तु बर्हिषः दर्भाः पवित्रमित्युक्तमतः संध्यादिकर्मसु सव्यः सोपग्रहः कार्यो दक्षिणः सपवित्रकः यज्ञि
याः दर्शादियज्ञार्थाः पीतकाः पीतवर्णाः पंचयज्ञार्थाः समूलाः साग्राः पितृकर्म दैवकर्मार्थाः कुशाः साग्राः समूलका इति ब्रह्मपुराण
वचनात् कल्माषाश्चित्रवर्णाः ते च विश्वदेवश्राद्धार्थाः ह्रस्वाश्चारत्निमूलपरिमाणाः गोकर्णपरिमाणा वा गोकर्णदीर्घा हरिता
श्राद्धे साग्राः समूलका इति वायुपुराणात् ते च प्रचरणीयाः प्रचरणमनुष्ठानं तत्साधनीभूता दीर्घा अरत्न्याधिकप्रमाणाः दर्भा
इति यत्तोपज्ञादौ हरितादयो विशेषविहिता अतः संध्यादिषु दर्भमात्राः दर्भा इति यत्तोपज्ञादौ हरितादयो विशेषविहिता अतः
संध्यादिषु दर्भमात्रं पवित्रं शुचि ननु पवित्रलक्षणमेतत् अतः इत्यस्यानन्वयात् न चात्रापीतिपदान्वयः इत्यत इत्यन्वयस्याभि
वतित्वात् अत एव पवित्रलक्षणमाह स एव अनंतर्गर्भिणं साग्रं कौशं द्विदलमेव च प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत्र कुत्रचित् एत
देवाह पिंजलापदस्य सामसमुदाहृतं आज्यस्योत्पवनार्थे यत्तदप्येतावदेव तु अनंतर्गर्भिणमिति गर्भो गर्भो अनंतर्गर्भो वरगतच्छित्तपंस

वर्षकृ० ७ 7

न्याचतुर्थ्यां स्वोद्धृतमिति पत्रद्वयमितरार्थे : तेनैतादृशं पत्रद्वयमेकं पवित्रं भवति एवं पिंजलमपि एवं च सर्वत्रैव वैधे कर्मणि वामयोगो
कुशत्रयधारणमपि पूर्वं लिखितं लघुहारीतवचनात् इति याज्ञवल्क्यः कनिष्ठातर्ज्जन्यंगुष्ठमूलान्यग्रं करस्य च प्रजापतिपितृब्रह्मदे
वतीर्थान्यनुक्रमात् मनुः ब्राह्मेण विप्रस्तीर्थेन नित्यकालमुपस्पृशेत् कायत्रैदशिकाभ्यां वा न पित्र्येण कदाचन उपस्पृशेत्
आचामेत् हारीतः मार्जनार्चनबलिकर्म दैवेन पित्र्यर्थं पैत्रेण प्रतिग्रहं प्राजापत्येन भक्षमन्त्रां स्पर्शात् आ[illegible]पं करतलमध्यम आ
ग्नेयमिति वचनात् कात्यायनः अक्रिया त्रिविधा प्रोक्ता विद्वद्भिः कर्मकारिणां अक्रिया च परोक्ता च द्वितीया च यथाक्रिया अक्रियेति
तु यथोक्तक्रियाविरहः स तु त्रेधा क्रियाविरहात् परोक्ताचरणात् स्वोक्तक्रमविरहात् तत्राद्ये स एवाह प्रधानस्याक्रिया यत्र सांगं तत्र
क्रियते पुनः तदंगस्याक्रियायां तु नावृत्तिर्नापि तत्क्रिया तत्क्रियात् दंगमात्रक्रियामात्रपि नास्ति किं तु तत्र योगियाज्ञवल्क्योक्तं विष्णुस्मर राम०
णमात्रं द्वितीये त्वाह स एव स्वशाखाश्रयमुत्सृज्य परशाखाश्रयं तु यः कर्तुमिच्छति दुर्मेधा मोघं तत्तस्य चेष्टितं इदं तु तत्कर्मणः स्वशाखीय
त्वे सति द्रष्टव्यं अन्यथा तु पारशाखिकमपि ग्राह्यं तदाह स एव यन्नाम्नातं स्वशाखायां पारक्यमविरोधि यत् विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहो

आदिकर्मेकृत यत्रतु स्वशाखायोक्ताकाभिधानं तत्स्वगां आकांक्षापूरकं पारक्यमपि ग्राह्यमेव तदाह स्मृतिशास्त्रविकल्पस्तु आकांक्षा
पूरणे सति यत्रकर्मैव स्वसूत्रेणानवाप्तं सामान्यविधिप्राप्तं किंतु परोक्तेन कार्यमित्याह स एव बहुलं वा स्वशाखोक्तं यस्य कर्मप्रकीर्तितं त
स्य तावति शास्त्रार्थे कृते सर्वः कृतो भवेदिति ततो यस्त्वाह स एव यत्तत्र मन्यथा कुर्याद्यदि मोहात्कथंचन यतस्तदस्य यावद्भूतं तत्र एव समाप
येत प्रारब्धं कर्म यज्ञः पदार्थो वान्यथा कृतमिति मध्ये समयेत पुनस्तत्स्वा तस्य शेषं कुर्यादित्यर्थः अन्यथाकरणं यदि कर्म समाप्तं ज्ञा
तं तदा त्वाह स एव समाप्ते यदि ज्ञानीयात्प्रमेयेत तद्यथाकृतं तावदेव ततः कुर्यान्नावृत्तिः सर्वकर्मणामिति तावदेवेति अन्यथा कृतं यन्मा
त्रमेव पुनष्करणीयं न तु तदुत्तरपदार्थो अपीत्यर्थः इदमपि तदनुष्ठानस्य स्वकाले सति द्रष्टव्यं दुष्करत्वे तु विष्णुस्मरणमित्येतट्टीका
याज्ञवल्क्यः विधिदृष्टं तु यत्कर्म करोत्यविधिना नरः फलं न किंचिदाप्नोति क्लेशमात्रं हि तस्य तत् आसीनः प्राङ्मुखो दर्भपाणिः प
वीतदुत्तरावांतो बद्धशिखो सर्वकर्मस्वयं विधिः वायुपुराणे क्रियां यः कुरुते मोहादनाचम्येह नास्तिकः भवन्ति हि वृथा तस्य क्रियाः स
र्वा न संशयः तथा दानं प्रतिग्रहो होमो भोजनं बलिरेव च साङ्गुष्ठेन सदा कार्यं मसुरं मन्यथा भवेत् एतान्येव तु कर्माणि दानादीनि विशे

वर्षकृ० यतः अंतर्जानुविशेषेणात्तद्वावमनंत्प अंगुलीसहितांगुष्ठेनांतर्जानुर्जानुमध्ये यथाह सोऽभवेत्तां तथा कर्तव्या नीत्यर्थः बोधायनः
८ कर्मयुक्तो नाभेरधः स्पर्शं वर्जयेत् कात्यायनः यथोक्तवस्तुसंपत्तौ ग्राह्यं तदनुकारि यत् यवानामिव गोधूमा व्रीहीणामिव शालयः अथ ह
४ विष्यानि हैमंतिकं सिता स्विन्नं धान्यं मुद्गास्तिला यवाः कलायकंगुनीवारा वास्तूकं हिलमोचिका षष्टिका कालशाकं च मूलकं केमुकेत
रत् लवणे सैंधवसामुद्रे गव्ये च दधिसर्पिषी पयोनुद्धृतसारं च पनसाम्रहरीतकी पिप्पली जीरकं चैव नागरंगकतिंतिली कदली लवली
फलान्यगुडमैक्षवं अतैलपक्वं मुनयो हविष्यान्नं प्रचक्षते अथ व्रतपरिभाषा तत्र कर्तव्यतया संकल्पितं व्रतं संकल्पश्चात्रांगं अस्मिन्नुतादर
शार्थो विषयः संकल्प एव व्रतं नागृहीतविशेषणा माया तदुभयथापि संकल्पं विना कर्मानुष्ठाने दर्शितफलानन्वयो विशिष्टकर्मासिद्धेः राम०
स च काम्याद्यभिलापपूर्वकः कुशतिलजलत्यागरूपः संकल्पः शास्त्रार्थः एकादश्यादौ तु संकल्पं विनापि उपोषणे कृते भोजनजन्यप ८
त्यवायानुदयो हेत्वभावात् तदितिकर्तव्यतायां तु देवलः अदत्वा प्रातराहारं स्नात्वाचम्य समाहितः सूर्याय देवताभ्यश्च निवेद्य व्रता
मारभेत् निवेद्येति कर्तव्यं सूर्यसोमादिभ्यो निवेदयेदित्यर्थः तेन भगवन् सूर्य भगवत् सोमादि देवता अद्याहममुकव्रतमहमाचरिष्यामीति

निवेदनस्वरूपंस्मरिष्यतीति अत्रप्रातर्व्रतव्रतमाचरेदिति संबंधः प्रधानपदार्थान्वयसामर्थ्यहितत्वात् आहारमभुक्त्वा अर्थात्पूर्वदिने
तेनसायंप्रातरित्यादिनाप्राप्तस्याहाररूपस्यमध्ये आहारमित्येकवचनेनस्वरसादेकस्यनिषेधपूर्वंपुरेकभुक्तमर्यादायातिविशेषवचना
द्व्रतस्यामहापिकरणं यथाप्रायश्चित्तव्रतंनिशामुखेप्राश्यैवहिंसात्मकदर्शनइतिविष्णुवचनात् प्रायश्चित्तप्रकरणप्रवृत्तात् व्र
तग्रहणप्रकारस्तु महाभारते गृहीत्वौदुंबरंपात्रंवारिपूर्णमुदङ्मुखः उपवासंतुगृह्णीयाद्यद्वासंकल्पयेद्बुधः गृह्णीत्वे
ति अत्रपात्रग्रहणोदङ्मुखत्वेनिवेदनांतर्गते संकल्पस्तु ॐ अद्यामुकमासेऽमुकव्रतमहंकरिष्ये इत्येवंरूपएवेति औदुंबरं
ताम्रमयंताम्रपात्राभावेतुसंकल्पमात्रमपिकार्यमितिपारिजातः यद्वतिनक्तादिपरमितिकल्पतरुः तन्मतेउपवासादौनक्ता-
दौचेयमेवरीतिरित्यर्थः नक्तव्रते स्कंदपुराणे हविष्यभोजनंस्नानंसत्यमाहारलाघवं अग्निकार्यमधःशय्यांनक्तभोजीषडा
चरेत् भविष्यपुराणे क्षमासत्यंदयादानंशौचमिंद्रियनिग्रहः देवपूजाग्निहवनंसंतोषस्तेयवर्जनं सर्वव्रतेष्वयंधर्मः सामान्यो
दशधास्मृतः अत्रनक्तव्रतेपूर्वोक्ताः षडेवतद्व्यतिरिक्तेषुसर्वव्रतेषुदशामीपराहवनीयस्यायात् इतिकेचित् तन्नसर्वपदस्वारस्ये

वर्षकृ० नसमुच्चयो विरोधात् अत्रापि होमपूजादिकं पत्रैर्वा विशिष्योक्तं तत्रैवाचरति होममनुतद्व्रतदेवताया एव तस्या एव प्रकृतत्वेनोपस्थित

२ लाघवात् हविष्याणि तूक्तानि कात्यायनः हविष्येषु यवा मुख्यास्तदनु व्रीहयो मताः माषकोद्रवगौरादीन् सर्वालाभेऽपि वर्जयेत् भवि

9 ष्यपुराणे नक्षत्रदर्शनान्नक्तं केचिदिच्छन्ति मानवाः मुहूर्तोनं दिनं केचित्प्रवदन्ति मनीषिणः नक्षत्रदर्शनान्नक्तमहं मन्ये नराधिप न

रसिंहपुराणे आत्मछद्विगुणाछायायां यदासौ निपतेत् रविः सौरं नक्तं विजानीयान्नक्तं निशिभोजनं भविष्यपुराणे उपवासलक्षणं

उपावृत्तस्य दोषेभ्यो यस्तु वासो गुणैः सह उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः दोषा रागादयः गुणाः दयादिभिः दया भूतेषु क्षान्तिर

नसूयाशौचमनायासो मंगलमकार्पण्यमस्पृहेत्यष्टौ व्रतिगुणाः वासः उपवासः अहोरात्रव्यापी भोजनाभावः सर्वभोगविवर्जितः

शास्त्राननुमतनृत्यगीतादिसुखरहितः भोगविशेषदोषाभावमाह शातातपः गंधालंकारवस्त्राणि पुष्पमाल्यानुलेपनं उ एम०

पवासे न दुष्यन्ति दन्तधावनमंजनं दन्तधावनमत्र तृणादिना उपवासे तथा श्राद्धे न खादेद्दन्तधावनं दन्तानां काष्ठसंयोगो दहत्यास १

प्तमं कुलं इति गौडलिखितवचनेन तदा दन्तकाष्ठनिषेधादिति योगीश्वरः अमेति इदं वचनं राजाघलिखितत्वमूलमित्यविदन्तस्तदा दन्त

काष्ठसंयोगमेवछेदिति देवलः उपवासः प्रणश्येत्तदिवास्वप्नात्स्त्रीमैथुनैः अत्ययेचांबुपानेननोपवासः प्रणश्यति अक्षैः पाशकैः घृ
तेनेतियावत् अत्ययेमरणसंभाव्यमानेएवंचाम्नदाजलपानमशास्त्रार्थे उपवासस्तुसाग्नेर्ब्रह्मचारिणास्तुनिषिद्धः अनद्वान्ब्रह्म
चाम्नदाजलपानमशास्त्रार्थः उपवासस्तुसाग्नेर्ब्रह्मचारिणास्तुनिषिद्धः अनद्वान्ब्रह्मचारीचआहिताग्निश्चैतेत्रयः अश्नन्तएवसि
ध्यंतिनैषांसिद्धिरनश्नतामितिदेवलवचनात् अत्रापिप्राणाहुतिमात्रंतदुक्तं तेनैववारहस्यो ब्रह्मचारिवायोऽनश्नंश्चतपश्चरेत्
प्राणाग्निहोत्रलोपेनअवकीर्णीभवेत्तुसः इदमपिसामान्यमुखप्रवृत्तोपवासेयत्तुसाग्न्याघुल्लेखेनैवप्रायश्चित्तादिरूपउपवा
सोविहितस्तत्रतस्यप्राणाहुतिलोपेनदोषायअनन्यथागतिकत्वात् यत्तुअनग्नयश्चयेतेषांश्रेयोविधीयते अतोपवासनिय
मैर्नैदानाधिस्त्वयान्स्येतिभविष्यपुराणवचनादग्नेरेवउपवासाद्यधिकारइति तन्न अनग्नयस्तैरेवश्रेयोनत्वग्निनापीतितदर्थात्
सभर्तृकाणांस्त्रीणांतुउपवासोनिषिद्धः यदाहविष्णुः पत्यौजीवतियानारीउपोष्यव्रतमाचरेत् आयुःसंहरतेभर्तुः सानारीनरकंव्रजे
त् भर्तृसाहित्येतुनदोषः भर्तुः समानव्रतचारित्वंस्त्रीणांधर्मइतिविष्णुवचनात् तदनुमत्यातुपत्न्यापिनदोषः कामंभर्तुरनुज्ञया

वर्षकृ० व्रतोपवासनियमेऽप्याशीनामभ्यासस्त्रीधर्म इति शंखवचनात् वैश्यशूद्रयोस्तु त्रिरात्रपंचरात्रोपवासनिषेधः वैश्यशूद्रौ च ये मोहा
१० दुपवासं प्रकुर्वते त्रिरात्रं पंचरात्रं वा तयोः पुष्टिर्न विद्यते इति वचनात् मत्स्यपुराणे तस्मात् कृतोपवासेन स्नानमभ्यंगपूर्वकं वर्जे
10 नीयं प्रयत्नेन रूपघ्नं परमं स्मरं पत्रतं च संकल्पितं परिपालनीयं पूर्वं व्रतं गृहीत्वा यो नाचरेत्काममोहितः जीवन् भवति चांडालो मृतः श्वा
चैव जायते अत्र काममोहित इत्यभिधानादैच्छिकत्यागो दोषाय न तु प्रमादादिनापि तथा च देवलः सर्वभूतभयं व्याधिः प्रमादो गु
रुशासनं अव्रतघ्नानि कीर्त्यंते सकृदेतानि शास्त्रत इति सर्वभूतभयं व्याघ्रादिभयं व्याधिर्मूर्छादिः प्रमादो विस्मरणं गुरुशा
सनं गुरोराज्ञा दर्शमप्येकवारमेव सकृदित्यभिधानात् अशौचेपि व्रतं न त्याज्यं न व्रतिनां व्रते न मंत्रिणां सत्रे इत्यादि विष्णुव राम०
चनात् तत्राशौचपर्युदासात् स्त्रियास्त्वारब्धे अंतरा रजोयोगे व्रतांतर्गतं पूजादिकं प्रवृत्तिरूपं कर्म पुत्रादिद्वारा निर्वर्त्यं अंतरा १०
रजोयोगे पूजामन्येन कारयेदिति मत्स्यपुराणे विशेषोपदेशात् पूजापदस्याम्नायतोऽन्येन प्रवृत्तिरूपकर्ममात्रपरत्वात् आसां
च स्मृतीनां न्यायमूलकत्वात् श्रुतिमूलत्वे असंभवन्मूलांतरत्वस्योपाधित्वात् कायिकं तूपवासादिकं स्वयमेव कर्तव्यं निवृत्तो व्र

शोचस्याकिंचित्करत्वादिति अथ वर्षकृत्ये निरूपणीये वर्षस्य मासघटितत्वान्मासस्तावन्निरूप्यते तत्र मासश्चतुर्विधः सौर
श्च सावनश्चैव चांद्रो नाक्षत्र एव चेति ज्योतिःशास्त्रात् तल्लक्षणं तु तत्रैव दर्शाद्दर्शश्चांद्रस्त्रिंशद्दिवसस्तु सावनो मासः रवि
संक्रांतिसुचिह्नः सौरोपि निगद्यते सद्भिः दर्शादित्यवधीपंचमीत यावच्छुक्लादिप्रतिपदादिरमावास्यांतश्चांद्रो मासः चांद्रः शु
क्लादिदर्शांत इति यमवचनात् कृष्णादिमासश्चांद्रस्य च चंद्रकलाघटिततिथिघटितत्वात् एवं सावनोपि तदुक्तं तत्रैव राका
तिथिः कापि तदादिभूतातिथिस्ततो येति तिथिप्रबंधः मासः स चांद्रस्तिथिनाम्नि यस्माच्चांद्री कला मा प्रसदा प्रवृत्ताः ततो या
वतिथिस्त्र मासवाच्या इति केचित् वस्तुतस्तु तदादिभूततिथेरादिभूता तिथिर्यदा त्रिंशतिथिके भवति तदा सावनो मासो भवति सा
वनो यज्ञश्राद्धादौ अशेषचतुस्त्रिंशदहोरात्रैर्मासः नाक्षत्रस्तु ज्योतिःशास्त्रे इहानुपयोगात् तदुक्तं ज्योतिःशास्त्रे विवाहादौ स्मृ
तः सौरो यज्ञादौ सावनो मतः शेषकर्मणि चांद्रः स्यादेष मासविनिर्णयः शेषमनुल्लिखितशेषे तत्रापि तिथिकृत्ये कृष्णाद्यादरः ब्र
ह्मपुराणे तिथिकृत्ये कृष्णादिमासकथनात् अमत्र शुक्लादिरिति व्यवस्था सा तत्र दर्शयिष्यते अथ माससामान्यनिरूपणानंतरं त

वर्षकृ द्विशेषेषु निरूपणीयेषु सर्वोकृदाहृत्यायेनाद्यो मलमासो निरूप्यते ज्योतिः शास्त्रे दिवसस्य हरस्यर्कैः षष्टिभागमर्ज्जोऽततः करोत्येकमह
११ श्छेद्रं तं थैवैकं च चंद्रमाः एवं धमेतत्तोऽयानामव्दानामधिमासकं दिवसस्याहोरात्रस्य तिथ्यर्वा षष्टिभागं दंडात्मकं प्रतिदिनं हरतिन
लंघयति अतश्चन्द्रतो षष्ट्या होरात्रैः षष्टिनाड्याकर्षणात् तिथिरेका सूर्येणापकृष्टा एवमिंदुनापि चंद्रार्काभ्यामस्तु प्रतिदिनद्व्या
कर्षणात् वर्षेणाद्वादशदिनानि लभ्यंते एवं सार्धद्व्यपर्यंतं नाधिकमासो लभ्यते इदं तु गणनक्रमादेवोचितस्य प्राप्तमुक्तं न तु नियतं य
तः प्रतिमासमहोरात्रवृद्धिह्रासाभ्यामपि न्यूनाधिकमपि संभवति इदं तु नियतं यदेकस्मादधिकमासादनंतरं त्रिंशत्तमोपर्वे संभवतीति
तथा मध्ये विषुवतो भानुर्वर्धयेद्या महानितु तैः संत्वधिकोमासः पतत्येष त्रयोदशः विषुवतो मध्ये मेषसंक्रांतिमुपक्रम्य तुलासंक्रां
तिपर्यंतं तेनयास्महानि विवर्धयति तैरधिकमासो निर्मीयते तथा माधवाषेषु पद्मुमासि दर्शेद्वयं भवेत् द्विराषाढः सविज्ञेयः शेते राम०
वश्रावणे च्युतः श्रावणो मोऽरश्रावणे आषाढस्य चतुर्थपक्षस्य हीन यावत् तथा चाषाढाधिमासपक्षे सर्वदेवशयने तदुक्तं ज्यो ११
तिषे व्रजति यदा मिथुनं विहाय कर्कस्य त्वाराज विवर्जितां तिथिं सूर्यः भवति तदा नियतं द्विराषाढः सुरशयनविधिर्द्वितीयमासि यदा

राजविवर्जितातिथिममावास्यांतत्रातिपत्यमिथुनंविहायसूर्यः कर्कटंयातिद्वितीयाऽधिमासोभवति तदातुचतुर्थपंक्तेकर्कटार्कश
यनेसर्वदेवस्वपनंतुतत्रमिथुनार्केदिनइत्यर्थः अत्रमाघवाघेषुषट्स्विस्वपलक्षराणांअमरापिमलमासोभवतितदुक्तंज्योतिषे दशा
नांफाल्गुनादीनांप्रायोमाघस्यतुक्वचित नपुंसकत्वंभवति नतुपौषस्यतुक्वचित नपुंसकत्वंमलमासत्वं तल्लक्षणंतुकेचिदाहुः
अमावास्याद्वयंयत्ररविसंक्रांतिवर्जितं मलिम्लुचः सविज्ञेयोऽनर्हः सर्वकर्मस्वितितल्लसर्वोधिमासाव्याप्तेः तथाहियदेकासंक्रां
तिश्चतुर्दश्यामुत्तराचशुक्लप्रतिपदितिद्वैतल्लक्षणासत्वेपि यदेकासंक्रांतिरमावास्यामपराच शुक्लप्रतिपदितदामावास्याद्वयस्यरवि
सांक्रावर्जनाभावात किंतुलघुहारीतोक्तंग्राह्यं तद्यथा इंद्राग्नीपन्नहूयेतेमासादिः सप्रकीर्तितः अग्नीषोमौस्मृतौमध्येसमासेपित्र
सोमकौ तमतिक्रम्यतुयदारविर्गछेत्कदाचन आद्यमलिम्लुचोज्ञेयोद्वितीयः प्रकृतः स्मृतः इंद्राग्नीसादिरैंद्रंदधि भवत्यमावास्यायां
ऐंद्रंपयोभवत्यमावास्यायां आग्नेयोष्टाकपालोभवत्यमावास्यायांइति अस्यांइंद्रादिदेवताकोदर्शयागोविहितः सचदध्ना व्यहसाध्य
तया शुक्लप्रतिपदिक्रियते तदुक्तं प्रतिपदिदर्शप्रवर्त्तनइति साचशुक्लप्रतिपन्मासस्यादिः तथाअग्नीषोमीयपशायछस्मोसोमा

वर्षकृ० स्यामितिश्रुतेर्दर्शानुरोधादेवकृष्णप्रतिपदादिर्मासकालः सच मासस्य मध्ये अमावास्यायामपराह्णे पिंडपितृयज्ञेन चरंतीति श्रुतेः
१२ पितृसोमदेवताकः पिंडपितृयज्ञांगभूतोऽग्नौकरणहोमस्तदा भवति साचामावास्यामावास्यामासस्यांतः अयंच शुक्लप्रतिपदा
12 दिरमावास्यांतश्चांद्रो मासः तमतिक्रम्येति एनं त्वतिक्रम्य यदा शुक्लप्रतिपदः पूर्वमेकासंक्रांतिः अमावास्यांतः पश्चाच्चा
परासंक्रांतिः तदायद्वाश्यवच्छिन्नसूर्यलंघितोयं शुक्लादिर्मासमलमासः तेनमेषादिस्थे चैवं लंघनेवैशाखो मलमासः एवं
मासांतरेपिद्वितीयः शुक्लादिः सचकर्मार्हः तथावसिष्ठशास्त्रं रविनालंघितोमासश्चांद्रः ख्यातोमलिम्लुचः तत्रयद्विहितंकर्म
उत्तरेमासिकारयेत् तथाषष्ट्यादिवसैर्मासः कथितोबादरायणैः पूर्वार्धेवपरित्यज्यउत्तरार्धेक्रियाभवेत् क्रियेतिक्रियातन्मासपुरस्का
रेणविहिताश्रावणी अनंतव्रतादिरूपाउत्तरार्धेकार्या तेनैकादश्युपवासामावास्याश्राद्धादिकंयत्तद्वावर्ततरावसर्वमाससाधार राम०
णात्मादिति नत्विदमपिलक्षणमव्यापकं तथाहि यस्मिन्मासेसंक्रांतिः संक्रांतिद्वयमेववा मलमासः सविज्ञेयोमासेस्यात्त्रिंशत्तमे १२
वेदिति कुठारस्वदर्शनाद्वि संक्रांत्यवच्छिन्नस्यापिमलमासत्वमितिचेत्न अत्रकाश्मीराः असंक्रांतोमासोऽधिमासःस्फुटंस्याद्विसंक्रांति

मासः क्षयाख्यः कदाचित् क्षयः कार्त्तिकादित्रयेनान्यतः स्यात्तदा वर्षमध्येधिमासद्वयं चेदिति ज्योतिःशास्त्रविदस्तमाहुः तथा च अयं
क्षयनामा कदाचित्कार्त्तिकादौ पतति तत्रापि वर्षे मासान्तरसंक्रान्तं भवेत्स एव च मलमास इति क्षयादौ मलमासप्रयोगो भक्त्याभ
क्तिवीजं तु विकृतमासत्वं स च क्षयः कर्मार्ह एव च अपवादकाभावादिति केचित्तु अयमपि कर्मानर्ह एव यस्मिन्मासे न संक्रान्तिद्वय
मेव वा सर्पार्घ्यं पतेन्मासा वाधिमासश्चानिंदिता इति वचनादित्याहुः ननु चैत्रादिषट्के आश्विनादिषट्के च यथोक्तलक्षणप्राप्तौ चैत्रादि
षट्काभ्यंतर एव मलमासो न त्वाश्विनादिषट्के तदुक्तं ब्रह्मसिद्धान्ते चैत्रादर्वाङ्नाधिमासः परतो ह्यधिको भवेत् इति तथा घटकमागते
सूर्ये वृश्चिके वाथ धन्विनि मकरे वाथ कुंभे वा नाधिमासो विधीयते इति घटस्तुला तथा च तुलादिषट्के यथोक्तलक्षणमतिव्यापकमिति
तन्न अपवादकं विना कृतस्य हारीतवाक्यस्य लक्षणत्वात् तुलादिषट्के च अपवादकस्य दर्शितत्वात् अतएव चैत्रादिषट्के एवानेके
षां मासानां यथोक्तलक्षणे तदा पूर्वमासानां मलमासता तावन्नास्ति किंतु चरमस्यैव यथोक्तलक्षणत्वं तत् तदुक्तं भीमपराक्र
मेण ज्योतिर्जनेन एकस्मिन्नप्यब्दे यत्र तल्लक्षणमासयोरुभयोः तत्रान्त्योधिमासः स्फुटः स्यात् भवति चार्केंदोः त्रयोदशं तं श्रुतिराह

पु॰र्ष॰कृ॰ मासश्चतुर्दशः क्वापि वदन्त्यपूर्वैः एकत्र मासद्वितयं प्रविश्य स्याद्वृद्धेधिकं तत्र परोधिमासः श्रुतिः द्वादशमासाः संवत्सरः त्रयोदशमासाः
१२ 13 संवत्सरस्तथैवं स्याहेमाद्रिरपि मासद्वयस्य मध्ये तु संक्रान्तिर्न यदा भवेत् प्रकृतस्तत्र पूर्वः स्यादुत्तरस्तु मलिम्लुचः तथा च पूर्वेषु मासे
ष्वहारीतलक्षणमतिव्यापकमित्यपास्तं हारीतलक्षणेऽप्यपवादं विना कृतस्य विशेषस्याविवक्षितत्वादिति यां तिथिं समनुप्राप्य
तुलां गच्छति भास्करः तयैव तिथ्या संक्रान्तिमेषं यावन्न गच्छतीत्युत्सर्गः तेन तुलादिषट्केप्यधिकमाससंभवः किं तु स न निषिद्धः इ
त्युज्योतिषे। यदा वक्रातिचाराभ्यां सूर्यसंक्रमणं भवेत् क्षन्नियागापस्त्याधारां तरापिवत्तिमादिनोत दयं संक्षेपः शुक्लप्रतिपदाद्यमावा-
स्यान्तो रविलंघितो मासो मलमासः स च माधवादावुत्सर्गः कदाचित् कार्तिकादावपि अयं वा निष्कृतषट्कयोरपि तल्लक्षणायोगो माधवा
दावेव एकस्मिन्नेव षट्केऽनेकत्र लक्षणायोगो उत्तर एव मलमास इति अथ तत्रानुष्ठाननिषेधः तत्राह स्वपरिशिष्टे मलेवर्द्धितकालस्य मासं रा॰म॰
कालविदोऽधिकं नेहेतात्र विशेषजाप्यमन्त्रावश्यकादिभिः तथा मलिम्लुचस्तु मासो वै मलिनः पापसंभवः गर्हितः पितृदेवेभ्यः सर्वकर्मसु तं १२
त्यजेत् सर्वकर्मसु विशेषविहितेतरेषु पैठीनसिः श्रौतस्मार्तक्रियाः सर्वाः द्वादशे मासि कीर्तिताः त्रयोदशे तु ताः सर्वाः निष्फला मुनि

भिः स्मृताः तस्मात्त्रयोदशेमासि न कुर्यात्ताः कथंचन कुर्वन्ननर्थमाप्नोति कुर्याच्चात्मविनाशनं रा तदपि विशेषविहीनमरप
रे 'ज्योतिःशास्त्रे' अग्न्याधेयप्रतिष्ठां च यज्ञदानव्रतानि च देवव्रतवृषोत्सर्गचूडाकरणमेखलाः मंगल्यमभिषेकं च मलमा
से विवर्जयेत् अग्न्याधेयं अग्न्याधानं स्वमुद्दिश्य व्रतस्योद्यापना त्सर्गौ देवव्रतवृषोत्सर्गौः पथ्यादेवोपरागणो' देवाः कमप ज्ञाया
गवोत्सर्गश्च कर्तव्यो नीलं वा वृषमुत्सृजेदिति तत्कमंगल्यमभिषेकं राज्याभिषेकं बालेवाप दिवा हृंडे शुक्रे वा समुपागते म।।ल
मासेष्वेतानि वर्जयेद्देवदर्शनं अनाहिताग्निः दृष्टाश्च वसुनेष्ट भागवे मलिम्लुचे च्यनाहतं तीर्थस्नानमपि त्यजेत् भ्यागावेक्षणरो सिं
ह्युर्वाहिते मलिम्लुचे त्यजेद्यानं महोत्सवं व्रतं देवविलोकनं महादानं तुलापुरुषादिव्रतमपूर्वमपूर्वमपि निरवकाशमेव कार्यं न तु सा
वकाशमपि तस्मान्निषेधवाधाक्षमत्वात्तेन दिनपुरस्कारेविहितमेव कार्यं न तु मासपुरस्कारविहितमब्दपुरस्कारविहितं वेति देवविलो
कनं प्राथमिके तथा यदा शशी याति भमिमंडलं दिवाकरः संक्रमणं करोत्यधः तयाधिमासः कथितो विरंचिना विगाहयान्नोत्स
वयज्ञदृष्टकः वापीकूपतलागादिप्रतिष्ठायज्ञकर्म च न कुर्यान्मलमासे तु महादानव्रतानि च यदोत चंद्रसूर्यमिलनानन्तरं शुक्ल॰

वर्षकृ० प्रतिपदि शिवसंचोरतत्सर्वदर्शोत्तो मासो मलमासः अथ इति परित्वाप्रतिपरीति कालविवेके व्याख्यातं प्रतिष्ठाव्रताद्युद्यापनं सोऽप्रतिष्ठस्या
१५ दिदर्शनात् तदपि मलमासे निषिद्धं तदुक्तं शिवरंभात्तोयाव्रतं मासे मलिम्लुचे प्येवं यजेद्देवीमहेशंकरा किंतु नोद्यापनं कुर्यादित्याह भ
14 गवान् शिवः लघुहारीतः प्रत्यब्दं द्वादशे मासि कार्या पिंडक्रिया बुधैः क्वचित्त्रयोदशेपि स्यादाद्यं मुक्त्वा तु वत्सरं क्वचिदिति यदा द्वितीयादि
वर्षे मलमासो भवति तदा सांवत्सरिकं त्रयोदशे मासि कार्यं यदा त्वाद्य एव वर्षे मलमासः तदा मलमासेपि मासिके सपिंडनं सांवत्सरिकं क
र्तव्यं इदं च द्वादशमासस्यैव मलमासत्वपक्षे एकादशमासाभ्यंतरे अधिमासपाते त्रयोदशे मासि मासिकादि कार्यं संवत्सराभ्यंतरे यद्यधिमास
पातो भवति तदा मासिकार्थे दिनमेकं वर्धयेदिति विष्णुवचनस्मरणात् मासिकार्थे तेन दिन वृद्धौ मासिकवृद्धिरावश्यकी तथा च तदृद्धा राम०
वत्सरांत सपिंडन पक्षे तत्समासहवृद्धिरावश्यकीति अत्र प्रश्नः संवत्सरातिरेकोऽधिमासश्चेत् त्रयोदशः तस्मात्त्रयोदशे मासि तदद्यान्नापति १५
ष्ठते इदमपि प्रथमाब्दे द्वादशमासस्यैव मलिम्लुचत्वे द्रष्टव्यं अन्यथा विष्णुवचनविरोधः स्यात् न च विष्णु ऋष्यशृंगवचनयोरव्यवस्थि
तविकल्पः विषमशिष्टयोस्तुल्यवद्विकल्पानुपपत्तेः किंतु व्यवस्थितविकल्पः तत्र व्यवस्थोक्तैव ज्योतिषे पक्षिनराशिगतिभानो विपत्तियो

मानवाः तेषांतत्रैवकर्त्तव्यापिंडदानोदकक्रियाः प्रथमाब्दे द्वादशेमास्यधिमासपातेएकनामकृत्वामासद्वयस्यकिंद्वादशेमासिश्रा
द्धंत्रयोदशेवेतिसंदेहेमरणमासे श्राद्धंबोधकमितिनिर्बंधाः आद्यमुत्क्रान्तवत्सरमित्येतद्धिहरणात्तिः असंक्रान्तेपिकर्त्तव्यमाब्दिकं
प्रथमेत्ववधेः तथैवमासिकंपूर्वंसपिंडीकरणंतथा असंक्रान्तसंक्रान्तिश्चमासेशुक्लप्रतिपदाद्यमावास्यान्तेचान्द्रमासिमलमासेमा
सिकंसपिंडनंचकार्यं तस्मात्पक्षप्रकरणपक्षेप्रथमाब्दिकंमलमासेपिकार्यमित्यर्थः अस्यामत्रातिदेशमाह गार्भवार्धुषिकेहृते
मृतानांपिंडकर्मसु नित्यनैमित्तिकेचैवनाधिमासेविदुर्बुधाः गर्भगर्भाधानकर्मणावार्धुषिकेतुसोदयग्रहणोपिंडकर्मसुदाशाहिकेषुमृता
नामितिग्रहणंनवनीतघृतवद्विरत्वलाभाय एवंनित्येपुनैमित्तिकेष्वपिनाधिमासदोषाइत्यर्थः ज्योतिःशास्त्रे जातकर्मणिच
छ्राद्धंनवश्राद्धंतथैवच प्रतिसंवत्सरश्राद्धंमसौवापतितंचयत् मलमासेपितत्कार्यमितिभागुरिरब्रवीत् इष्टंवाप्यथवापूर्तंतन्नकुर्यान्म
लिम्लुचे इतिश्राद्धंश्राद्धं नित्यनैमित्तिकेकुर्यात्स्यतःसन्मलिम्लुचे तीर्थस्नानंगजच्छायांप्रेतश्राद्धंतथैवच इदंनैमित्तिकपरंन
एकोद्दिष्टमात्रपरंप्रेतश्राद्धस्यपद्यान्तुपादानापत्तेः अतएवप्रथमाब्दंद्वादशमासिकार्यापिंडक्रियाबुधैः इतिद्वादशमासपूर्त्तौप्रतिसांवत्सरि

वर्षकृ० २५ 15 कोविधापद्भ्वितस्यादित्यनेन न ह्यादशमासप्रतीवैवमलमासावछिन्नापौतिथौतन्निषेधप्रथमवर्षीयेसांवत्सरिके आद्यंमृन्त्वाजुव
त्सरमितिसनेनप्रतिप्रसूतं समयप्रदीपादयोप्येवं तीर्थस्नानमाहृत्तं अनाहृत्तस्य निषेधात् गजछायायांतु पंगोमघान्वेपोदस्पोः कुंज
रछायसंज्ञकः भवेन्मघायां संस्थेच शशिमकेकेरस्थिते इतिपरिभाषितेतिनिबंधाः हलायुधधर्माधिकारेऽधिकासुमलमासेपयो
क्रा गजछायानभवतीसाहुः तथाहि हस्तस्थेसूर्ये गजछायासवक्रमायानवमादशाद्धे एकविंशांकयावत् तयावक्रमा
यामधिमासेआश्विनपक्षीयाप्रथमत्रयोदशीसिंहावछिन्नातत्रत्रतीयातत्रत्रयोदशीएकविंशांशकानंतरमेवभवति तद
निमप्रतिपाद्यैवतुलासंक्रमातत्तस्यात्तेंहि भैयायदाभानुर्ग्रमते तेपर्वसंधिषु गजछायाजुसाप्रोक्तातत्रश्राद्धंप्रकल्पयेदिति
ज्योतिषवराहवचनात् उपरागश्राद्धमत्रागजछायापदेनोक्तं अत्रवसन्त्वौ राहुर्वैलस्तौ भत्वा चंद्रमसंयसतीतिश्रुतिर्मूलमितिवेते एभः १५
स्तेसूर्यग्रासेपितत्त्वंदराग्रसनीपो ऽतोनमूलमूलिनोर्विरोधः कालविवेके वनस्पतिगतेसोमेछायायायाप्राच्युरवौस्थितागजछा
यातुसाप्रोक्तापितृणांदत्तमक्षयं इत्यंतुविमते यत्तु कचिन्मलिम्लुचएवेति कचिदेकादशमासाभ्यंतरएवमलिम्लुचःपत्तीतकविचद्वादश

एवमासो मलमासो भवति तत्रांशे मलिम्लुच एव मासिकं सपिंडीकरणमेकोद्दिष्टं वा असंक्रांतेऽपि कर्त्तव्यमाब्दिकं प्रथमं बुधैः तथै
वमासिकं श्राद्धं सपिंडीकरणं तथैवचेति हारीतवचनात् द्वितीये तु त्रयोदश एवमासि पूर्त्तौ संवत्सराभ्यंतरे यद्यधिमासपातो भवति तदामा
सिकार्थे दिनमेकं वर्धयेदिति विष्णुवचनेन त्रयोदशमासिकलाभात् तदा युत्कर्षन्यायेन सपिंडीकरणस्याप्युत्कर्षात् आद्ये पितृसंस्मृति
पदमारभ्य पूर्णिमापर्यंतं मलमासप्रथमपक्षे प्रेतेति तदाग्रिमवर्षे त्रयोदशमासपरिपूर्त्तौ चतुर्दशप्रादुर्भावे तन्मासमतस्सक्षीयायां प्रा
प्तायां तिथिं सजातीयतिथौ निष्कंपमेव सपिंडनाद्यनुष्ठानं यदा तु प्रतिपत्तः अमावास्यापर्यंतं मलमासद्वितीयपक्षे प्रेतेति तदा त्र
योदशमासिककरणपक्षे मलिम्लुचवैशाखकृष्णप्रतिपदादिस्तत्साग्रिमवर्षे ज्येष्ठकृष्णप्रतिपदादौ सपिंडनं सांवत्सरिकं वा त
थाच कृष्णादिक्रमेण मासगणनासोल्लेखः सांगतिः अग्र्योल्लेखवानरोधात् वैशाखकृष्णपक्ष एव तत्क्रियते तदा संवत्सराभ्यंतरए
वदतीति विष्णुवचनाविरोध इति उक्तेः शुक्लादिरीत्या ज्येष्ठकृष्णपक्षपक्ष एव वैशाखकृष्णपक्षतयोल्लेखसंप्रतेः आब्दिकमेत्यं।
विशेषवचनाविनाशुक्लादेरेव समयप्रदीपरत्नाकरप्रभृतिभिर्माधवाह्निः निबंधैरादरणात् अतएव द्वादशमासस्य मलमासत्वे द्वादशै

वर्षकृ॰ वमासिकानितरस्यमसृतयोत्लचयोरदर्शेतिसमयप्रदीपः पत्नुवुर्धपतश्छेदयेदिति तन्नहारीताक्तमासविनष्ठभागायत्ते॥ः तदपिसंवत्सरिके
१६ मासविनष्ठनं शुक्लादिरीत्येवेसापिसमयप्रदीपरावेति नैमित्तिकेनत्रपोदृश्यतेननितस्यष्टादशत्वस्यवाधो नदोषायफलंवमसेनेवसोमस्य
16 किंचमासविन्नंतुकर्तव्यंपौषमाघाघमेवहोत्सादिनाप्यायुक्तपौर्णमासीकस्यपौषत्वमवगम्यते किंतुकुतआरभ्यकिंपर्यंतंपौषइतिननि
र्णीयतइत्याशंकयधनुस्थ्यादित्यवच्छिन्नप्रथमप्रतिपत्कः पौषइतिनिबंधारएकवाक्यतयाव्युत्पादयंति साचप्रथमाप्रतिपत्शुक्लाकृष्णा
याधनुरादित्यव्यभिचारात तन्मासनिर्देशोत्रशुक्लाद्याद्दइतिवाक्यार्थपर्यालोचनयाप्रायातिअपिचवेशाखकृष्णप्रतिपन्मत
स्यत्रयिमचैत्रमलमासत्वपक्षेचैत्रस्यवतृतीयेपक्षेकृष्णेचैत्रकृष्णप्रतिपदमल्लिख्य आद्यंविधीयतेसवुशुक्लादिरीत्याचैत्रकृष्णपक्ष
उचितरायमरणकृष्णपक्षेपियदिशुक्लादिरीतिमाश्रित्यचैत्रकृष्णपक्षस्तथामन्यते अन्यथातत्रमासोल्लेखोनस्यादेवतत्रानस्यातिकृत राम॰
पाउल्लेखश्चेत्तुल्यं मलिम्लुचकृष्णपक्षस्तस्यापिसमयप्रदीपादपोष्यत्वं नन्वेवंशुक्लादिरीत्याश्राद्धंतत्लेखविपमारोल्लोकविरोधस्या १६
कृष्णादिरीत्येवमकलप्रयोगदर्शनादितिचेन्न अनमयासिद्धशास्त्रबलेननलोकविरोधस्याकिंचित्करत्वात शुक्लादिरीत्यैववधामाणिकोल्ले

स्वदर्शनादिप्रणाशो विस्तरइति अथ मासमहामासमनिरूपणानंतरं तद्विशेषव्रधिमासनिरूपणजिज्ञासमाप्तिविवेक्ष्य अथतत्रप्रथमोपस्थिति
चैत्रजिज्ञासायामस्यातत्स्वरूपाद्देवन्तुहेतुमन्मासत्वाच्च मासरूपं दिप्यं नीतःप्रथमो तन्त्रान्तःपिपर्वान्यवरणानुसारेणाद्युक्त्वा स्वैच्छस्तत्राधमासादे
सरववृत्तस्थवृत्तानिरूप्यन्ते अथ चैत्रकृत्यं तत्र महाभारते चैत्रं तु नियतो मासमेकभक्तेन यः क्षिपेत् सुवर्णमणिमुक्ताढ्ये कुले महति
जायते स्कंदपुराणे यस्तिष्ठेदेकभक्तेन चैत्रमासं नरोत्तमः धनधान्यसमृद्धे तु कुले महति जायते वामनपुराणे चैत्रे विचित्रवस्त्राणि
शयनान्यासनानि च विष्णोः प्रीत्यर्थमेतानि देयानि ब्राह्मणेष्वथ अत्र देयं ब्राह्मणेभ्यो बहुदानं तिलपर्यंतमिति कपिंजल मायाग्र
मत्स्यपुराणे वर्जयेत् चैत्रमासं तु यस्तु गंधानुलेपनं शुक्तिं गंधभृतां दद्याद्विप्राय सितवाससी वारुणं पदमाप्नोति दृष्टं व्रतमिदं स्मृ
तं गंधपूर्णां शुक्तिं व्रतांते देया चैत्रादि चतुरो मासान् जलं दद्याद् प्याचितं व्रतांते मणिकं दद्यादन्नवस्त्रसमन्वितं तिलपात्रं हिरण्यं
च ब्रह्मलोके महीयते कल्पांते भूपतिर्नूनमानंदव्रतमुत्तमं वर्जयित्वा मधौ यस्तु दधिक्षीरघृतेक्षुकान् दद्याद्वस्त्राणि सूक्ष्माणि
रसपात्रैर्युतानि च संपूज्य विप्रमिथुनं गौरी मे प्रीयतामिति राजद्रोणि व्रतं नाम भवानीलोकदायकं भविष्यपुराणे मासि चैत्रे तु संप्राप्ते

वर्षकृ० यः कुर्यान्नक्तभोजनं शाल्यन्नेयवसापक्वं भुंजानः संयतेंद्रियः भानवेयत्नात्स्वर्गाद्दैत्यं वीतरागोऽल्पपुण्यराज्ञा मयैर्यानैर्नोनाहेमा
१७ नुयाद्विधिः नक्तभोजनमिदंमासमव्याप्यिव्रतांतेचतत्फलप्राप्तोविष्णुदैवतत्विनरातं आग्नेयपुराणे समुपोष्याचैयत्ल्लक्ष्मीपंच
17 म्यांवत्सरांते चैत्रस्यकमलंदद्यात्तिलधेनुसमन्वितं हैमंविष्णुपरंयातिकल्पादेतिपुनर्महीं राजराजोभवेच्छ्रीमानन्येकजन्म
नि एतल्लक्ष्मीव्रतंनामदुःखशोकविनाशनं चतुर्थ्यामुपोष्यचैत्रशुक्लपंचम्यांलक्ष्मीपूजनव्रतं वत्सरांतेतिलधेनुसमन्वि
तंहेमकमलस्यब्राह्मणायप्रदानमुत्तरत्रविष्णुपुराणमनकल्पनांतरपुनर्महीसमागमनतदधिकरणकराजराजत्वभवनदुःख
शोकविनाशप्रतिजन्मभवनफलं ब्रह्मपुराणे शुक्लायामथपंचम्यांचैत्रेमासिशुभानना श्रीर्ब्रह्मलोकान्मानुष्यंसंप्राप्ताके
शवाज्ञया तस्मात्तांपूजयेत्तत्रयस्तांलक्ष्मीर्नमुंचति एषाश्रीपंचमीकार्याविष्णुलोकगतिप्रदा अमावास्यायांसमभ्द्भूतः स्कंदः पु एम०
र्वेहुताशनात् जातः पर्वणिषष्ठ्यांतु शुक्लायांचैनामनि सेनापत्येभिषिक्तस्तुदेवानांब्रह्मणास्वयं जित्वांतारकंदैत्यंक्रौंचं १७
शक्त्याविभेदच तस्मात्तत्रविधिनास्कंदोमाल्यैः सुगंधिभिः दीपालंकारवस्त्राद्यैकुक्कुटैः पूज्यएवहि अजैः क्रीडनकैरसैर्घंटाचा

मरद्वयेरोः सर्वासुस्र [redacted] ष्टी-त्कषष्टीषु पूज्योवाश्रद्धयानरैः आरोग्यकामोवालानांपुत्रवृद्धिर्विशेषतः गौरवः मधुमासेसिताष्ट
म्यांयेपिवंतिपुनर्वसौअशोककलिकाष्टौतेनशोकमवाप्नुयुः पानमंत्रस्तु त्वंमेशोकंहराभीष्टमधुमाससमुद्भववापि
बामिशोकसंतप्तोमामशोकंसदाकुरु पिवंतीतिश्रवणात्तोयपेयोगोपत्र शैवागमः मधुमासेतुसंप्राप्तेशुक्लपक्षेचतुर्दशी ख्या
ता मदनभंजीतिसिद्धासुरमहोत्सवा तत्रयेमूलमंत्रेणसम्यक्दमनोच्चयं निवेदयंतितोगौरीशेतेषांचैवार्चनाफलं ब्रह्मपुराणे मंदेच
पैत्रोवापिवारेष्वेतेषुचैत्रकौ तत्राश्वमेधिकंपुण्यंस्नानस्पर्शमतेनरः चैत्रकौ चैत्रपूर्णिमातस्यांरविगुरुशौनैश्चरात्मतमपुष्कपावमह्व
त्रिमजलमात्रेपिवस्नानस्याश्वमेधफलं विद्यायोगोचमहाचैत्रीभवति तदुक्तंचैव मासंज्ञेपराक्रक्षेपौ गौमास्यांभवेत् क्वचित्
महतीसातिथिःमोक्तास्नानदानेषुचाक्षया अक्षयत्वंकल्पांतस्यापिफलजनकत्वमिति अथवैशाखकृत्यं तत्रस्कंदपुराणे वैशा
खेपःस्थितेपिमासमेकुभक्तेनमानवः सपातिश्रेष्ठतांलोके पूजितोधनवानपि मत्स्यपुराणे वैशाखेपुष्पलवणवर्जयित्वानुगोप्रदः भू
त्वाविष्णुपदेकल्पंस्थित्वाराजाभवेदिह विष्णुपदेविष्णुपुरं भविष्यपुराणे वैशाखमासेराजेंद्रयः कुर्यान्नक्तभोजनं दध्योदनभुंजानोजि

वर्षकृ० नक्रोधो जितेंद्रियः गोष्ठे स्वपन्नधः शायी निशायामेकवस्त्रधृक् नियमं वयसो दिष्टं मासमात्रं समाचरेत् वैशाखोपोषणं मासं चकु
१८ र्यात्स्नानं घृतादिभिः सर्पापालं कृतं श्वेताद्रं घाप्रांतरुणीं नृप शंखकुंदेंदुवर्णाभैर्मेखलया निरलंकृतैः शैतैर्गोरुडसंयुक्तो गच्छेत्सूर्यसमपु
13 रं सर्वातिशयरूपाभिर्नारीभिः परिवारितः नीलोत्पलसुगंधाभिर्भीरतिकालसंक्षयं अत्रोपवासदिवसे सप्तमो च सप्तमामासं व्याप्य नक्तभो
जनं मासांते वैशाखकृष्णचतुर्दशीदिने श्वेतायास्तरुण्याधेनोर्दानं मानवं महाभारते निशाहैकभक्तेन वैशाखं यो जितेंद्रियः आयुष्यं च
ब्रह्मचर्यं च महापातकनाशनं निस्तारेदतिवाहयेत् ब्रह्मचर्यमंत्रं आयुर्मेलायातकनाशश्च फलं विष्णुधर्मोत्तरे अपूपानां प्रदा
नेन वैशाखे सुखमश्नुते राजमार्तंडे तुलामकरमेषेषु प्रातःस्नायी सदा भवेत् हविष्यं ब्रह्मचर्यं च महापातकनाशनं एतच्छुक्लपक्षे रामः
यवपाकश्राद्धमावश्यकं व्रीहियवपाकौ चेति नित्यप्रकारणो विष्णुवचनात् तत्र शरद्वसंते चैत्ये नवसंतनियमात् तत्रापि पौषे चै १८
त्रे तिथिनिमित्तकस्य कृष्णपक्षे न चान्नं नाचरेद्बुधः पिनरहितत्रारह्लं तिरात्रा च नरकं व्रजेत् इमा दिनाक्ष्मपक्षे चैत्रे पौने निषेधे अत्र वैशाख
शुक्लपक्षस्य परिशिष्टत्वादिति वराहपुराणे येषु जंतिवराहे माधवे मासि शंसिताः अहं तस्मात्तिथिनां माधवे पञ्चपाज्जिनां ह्यसौ

निष्कसहस्राणि यत्फलं च वसुंधरे मासे च माधवे पक्षात्फलं प्राप्नोति न संशयः याऽगोऽत्र पूजासत्वात्र विष्णोरेव तन्मतस्यैवोप
स्थिते फलं च बहुनिष्कदानजन्मफलं शंसिताः नियमकृशाः वामनपुराणे गंधश्च माल्यानि तथा वैशाखे सुरभीणि च देया
नि द्विजमुख्येभ्यो मधुसूदनतुष्टये आग्नेये वैशाखे रुद्रनामानं पूजयित्वा वृषावितं धेनुं वितिलमयीं दद्यात्सर्वोपस्कारसंयुतां र
गतरुद्रव्रतं नाम महापातकनाशनं कृत्वा पदं याति तस्मान्नावर्त्तते पुनः उपस्कराः तिलधेनूनां सुवर्णशृंगादिः ब्रह्मपुराणे अ
अक्षयतृतीयाकृत्यं वैशाखे मासि शुक्लापातृतीयायां जनार्दन यवानुत्पादयामास युगं चारब्धवान्कृतं ब्रह्मलोके त्रि
पथगां पृथिव्यामवतारयत् तस्यां कार्यो यवैर्होमो यवैर्विष्णुं समर्चयेत् यवान्दद्यात् द्विजातिभ्यः स्वयं च प्राशयेत्प्रधान् पूजये
त्शंकरं गंगां कैलासं वलिमाचलं भगीरथं च नृपतिं संगां गणां सुखावहं स्नानं दानं तपः श्राद्धजपहोमादिकं च यत् अक्षयाक्षिप
ते तत्र तद्दानं सापकल्प्यते सिंधोस्तीर्थविशेषेण सर्वमक्षयमुच्यते होम इति होमश्रापं विष्णवेउपक्रमेत् तथा दर्शनात् पुष्पप्राशनं च
तद्विकारग्रहोरितिहृष्टाः भविष्यपुराणे यत्किंचिद्दीयते दानं स्वल्पं वा यदि वा बहु तत्सर्वमक्षयं यस्मात्तेनामावक्षया स्मृता विष्णुः वैशाख

वर्षकृ० शुक्लात्तृतीयायामुपोषितोऽक्षतैर्वासुदेवमभ्यर्च्य तानेव दत्वा चहुत्वा च पापेभ्यः पूतो भवति यच्च तस्मिन्नहनि प्रयच्छति तदक्ष
१८ यमाप्नोति भविष्योत्तरे तृतीयायामित्यनुषङ्गः तेनोपवासो द्वितीयायामित्यर्थात् अक्षतैर्यवैः अक्षतास्तु यवाः प्रोक्ता भृष्टा धा
१७ ना भवन्ति ते भृष्टास्तु व्रीहयो लाजा घटो धटिक उच्यते इति कोषात् यम वैशाखस्य शुक्लपक्षे तु तृतीयायां तथैव च गाङ्गतोयेन नरः स्ना
त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते भविष्यपुराणे इत्येषा चाक्षतिथिस्तिथिरिसेवं तृतीयापाल्लोकविश्रुता सदा विशेषतः पुण्या वैशाखे मासि
या भवेत् वारिदानं प्रशस्तं स्यान्मोदकान्नं च भारत वैशाखे मासि राजेन्द्र तृतीयायां चन्दनस्य च तृतीयायामित्यर्थे ऽप्यपेक्षत्तृती
यामिति चन्दनस्य च दानं प्रशस्तमित्यनुषङ्गः देवीपुराणे तृतीयायां तु वैशाखे रोहिण्यर्क्षे प्रपूज्य च उदकुम्भप्रदानेन ब्रह्मलो
के महीयते कलधौतं तथा चान्नं घृतं चापि विशेषतः अस्यां दत्तमक्षयं स्यात्तेनेयं त्वक्षया स्मृता पूजयेति दुर्गां देवीमिति क्रमा रामः
त् तेन रोहिणीनक्षत्रयुक्तायामक्षयतृतीयायां दुर्गापूजापूर्वोदकुम्भदानस्य ब्रह्मलोकमहितत्वं फलमित्यर्थः कलधौतं हि १८
रण्यं दानान्तरस्याप्यत्राक्षयत्वे कलधौतान्नघृतदानमत्यन्तप्रशस्तमित्यर्थः तथा इत्येषा कथिता राजन्तृतीया तिथिरुत्तमा तृती

यां सवैशाखे ब्रह्मलोके महीयते वैधेनोर्धर्मभक्ष्यं लड्डुकादि भोज्यं सक्तुकादि भविष्योत्तरे वैशाखस्य तृतीयायां श्रीसमेतं जग
त्प्रभुं नारायणं पूजयेत्पुष्पधूपविलेपनैः वस्त्रालंकारसंभारैर्नैवेद्यैर्विविधैस्तथा ततस्तस्याग्रतो धेनुं लवणस्याढके
न तु कुर्यात्कुरुकुलश्रेष्ठ चतुर्थांशेन वत्सकं रत्नगर्भां परिस्थाप्य कल्पयित्वा विधानतः शास्त्रोक्तक्रमयोगेन ब्राह्मणायो
पपादयेत् श्रीधरः श्रीपतिः श्रीमान्श्रीशः संप्रीयतामिति अनेन विधिना दत्वा धेनुं विप्राय भावतः गोसहस्रं दशगुण
माप्नोतीह न संशयः अत्र श्राद्धमप्यक्षयं युगादिषु युगान्तेषु श्राद्धमक्षयमुच्यते इति ब्रह्मपुराणात् युगादित्वं च तृती
याया वैशाखशुक्लपक्षे तु तृतीयायां कृतं युगमिति वचनात् अत्र च उदयगामिन्यां पौर्वाह्णिककालव्याप्तौ स्नानदानादि दैवं कर्म पूर्वाह्ने कृ
तेष्वसंदेहबीजाभावात् उदयतिथिविधेः तृतीयायां उभयत्र कालालाभे उत्तरदिने युगाद्या वर्षवृद्धिश्च सप्तमी पार्वती प्रिया सूर्योदय
मुदीक्षन्ते न तत्र तिथियुग्मतेति देवीपुराणवचनात् युगाद्या इति पूर्वाह्णकालत्वेन मन्वादिपौर्णमास्यादेरुपलक्षणं वर्षवृ २१
द्धिर्जन्मदिने पार्वती प्रिया पवित्रिका प्रवेश सप्तमी श्राद्धव्रतयागकालव्यापिनीत्यतो पाद्याद्यादिने द्वयोरपि मध्याह्ने तत्त्वाभे पूर्वदिने एवं कृ

वर्षकृ० पालाधिकरणान्मापात एवमुदपक्षे सैरेवकर्मोत्थानपोपपत्तौ यालाभे दैवं कर्म प्रथमोदयामिमामेव तत्तौ यापां करायालाधिकरणा
२० मापात्। नव रंभाख्यां वर्जयेत् पितृवाक्यगणोक्ता प्रशस्ता इति देवीपुराणात् ब्रह्मवैवर्ते वचनात्। तत्रापि चतुर्थी विद्धैव ग्राह्येति वाच्यं तत्सर्वे
20
धर्मप्रकाशरणान्मा तत्वेनाख्यं इति ध्यविषयकत्वादिति। ब्रह्मपुराणे वैशाखशुक्लसप्तम्यां जाह्नवी जह्नुना पुरा क्रोधात्पीता पुनस्त्य
क्ता कर्णरंध्रात्तु दक्षिणात्। तस्मात्तां पूजयेत्तत्र गंगां गगनमेखलां। तथा वैशाख्यां पौर्णमास्यां वैसम्प्रा: कमलयोनिना ति-
ला: कृष्णाश्च गौराश्च सर्वपापविनाशना:। तस्मात्कार्यं तिलै: स्नानं तत्राश्रो जुहुयात्तिलान्। निवेदयेच्च विधिवत्तिलपात्रं च वि-
प्रवे तिलतैलेन दीपाश्च देवपुरा वच मोक्षकामैस्तिलै: स्नानं कार्यं पितृतर्पणं। तिलैस्तु मधुमिश्रैश्च ब्राह्मणान् भोज
नं दातव्याहहिरण्यं तापितिलैर्मधुमत्तै: सहमंत्रं जपेच्च पौराणं पारंपर्यक्रमागतं। तिलास्तु सोमदैवत्या: सुरै: सृष्टास्तु गोसवे स्व राम० २०
र्गप्रदा: स्वतंत्राश्चैतमां रक्षं जनितस्यश:। दद्यात् स्नानेन मंत्रेणा तिलपात्राणि तत्र च। सप्तस्व यथ पंचम्यां ब्राह्मणेभ्यस्तु कीर्तयेत्। प्रीयतां धर्मरा
जस्तु देवाश्च मा मा तथापि च। एवं कृते समग्र: स्यात्सा पौजे नशताजितै:। होरा: श्वेता: नित्यकर्म देवार्चनं कृत्वा शतजन्मार्जितपापक्ष

यक्रामनयाक्रमोरंभः तद्यथा आदौ पिष्टतिलैः सोदकैः स्नात्वा ततः सतिलं पितृतर्पणं देवादितर्पणानंतरं कृत्वा स्वसूत्रोक्तरीत्या म
हाव्याहृतिमंत्रेण प्रजापतये तिलानग्नौ हुत्वा विष्णुं संपूज्य तिलतैलेन दीपं तिलपात्रं च दत्वा ततः सतिलमधुपूर्णं ब्राह्मणेभ्यो भोजनं दत्वा
ततः सतिलमधुघृतान्यपूरिरहितानि भोजितेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दत्वा सप्त तिलपात्राणि सप्तभ्यः पंच वा तिलपात्राणि पंचभ्यो ब्राह्मणेभ्यो
दद्यात् अत्र च द्विजपूजानंतरं तिलाः सुसोमदैवत्याः सर्वैः स्पृष्टास्तु गोसवे स्वर्गप्रदाः स्वर्गं ब्राह्मणे मां रक्षंतु नित्यशः इति पठित्वा प्र
तिग्रहं दापयेत् तेभ्यो दत्वा ॐ धर्मराजः प्रीयतां ॐ वासुदेवः प्रीयतां इति ब्रुवदेत् वै शाखीकृत्यं तत्र महाभारते वैशाख्यां पौर्ण
मास्यां तु तिलान् दत्वा द्विजातिषु तिलाभक्ष्यपित्रवास्तु तथैवालभ्यं तिलैः कार्यं स्नानं तत्त्वविचक्षणैः अपः सर्वास्मिन्न्यायहे आल
भनमुद्वर्तनं वैशाख्यामित्युपक्रम्य जावालः पुष्करणी तिलपूर्णं स्वब्राह्मणान् संवत्सरपापात् परिपेरकृत्पात्रे सुवर्णहंसोऽप्यवोहृति त
पेणाम अन्नदानं वैशाखमधिकृत्य स्कंदपुराणे इंद्रासिरेवतेक्ष्यपौर्णमास्यां तथैव च पूजां कृत्वा भवेरवलन विद्यातां घ्रोन संश
यः काष्ठमार्गे कृष्णमप्यावर्म काननं पोटवनं कृनोत्र्याह्वान इति धान्यमनुसारान् तेन कृष्णसारचर्मतुरस्थं याद्दिस हितमेवानो पासा

वर्षकृ० घसुवर्णलाभं कृत्वा कृ. स्मृतिलैराछाघयोदद्यात् सचतुरावछिन्नसमुद्रगुल्मशैलवनकाननसहितपृथ्वीदानजन्मफलसमफलप्राप्न
२१ वतीत्यर्थः यमः वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु ब्राह्मणान् सप्त पंच वा क्षौद्रयुक्तैस्तिलैः कृष्णैः शयेद्यद्विवेत्तरैः प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मन
21 सिरा वर्तते यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति इतरैः श्वेतैः समधून् कृष्णान् शुक्लान् ब्राह्मणान् पंच सप्त ब्राह्मणान् भोजयित्वा ध
र्मराजः प्रीयतां विष्णुः प्रीयतामिति वा प्रयाकार्यो प्रयत्नेन गावां थैं छिजोत्तमाः अथ ज्येष्ठकृत्यं मत्स्य भारते ज्येष्ठामूलं तु यो मा
सं मेकभक्तेन संक्षिपेत् ऐश्वर्यमतुलं श्रेष्ठं पुमान् स्त्री वाधिगाछति संक्षिपेद्दतिवा हयेत् तथा निदाघकाले पानीयं यस्यातिष्ठ
सवारितं सम्यगोविषमं कृछ्रं न कदाचिद्वाप्नुयात् छत्रदानात्तथा ज्येष्ठे सर्वान् कामानवाप्नुयात् छत्रोपानहयोर्दानात् ज्येष्ठे
मासि द्विजोत्तमाः अक्षयं फलमाप्नोति नाकलोकं च गछति अक्षय्यफलं छत्रादिदाने भवेदित्यर्थः ज्येष्ठमासि द्विजश्रेष्ठ कृष्णा राम०
ष्टम्यां त्रिलोचनं यः पूजयति देवेशं नाकलोकं व्रजेन्नरः भारते ज्येष्ठशुक्लचतुर्थ्यां तु जाता पार्वती महासती तस्मात्सा तत्र संपूज्या २१
भिः सौभाग्यप्रदायिनी भारते ज्येष्ठे पंचतपाः सायं हेमधेनुप्रदा दिवि यासप्तमी चतुर्दश्योरष्टम्यां तु स्नानं ज्येष्ठे अष्टम्यां चतुर्दश्यां च

शुक्लायां पंचतपाः पंचाग्निव्रतधृक् चतुर्दशी सायंकाले व्रतांते हेमधेनोश्च दाता दिवं याती तदर्थः हेमधेनुर्वित्तमत्र न षष्ठी समासः
षष्ठ्यर्थे लक्षणापत्तेः आग्नेये ज्येष्ठे पंचतपाः सायं चतुर्दश्यष्टमीसुवपः करोति सुवर्णस्य धेनुदानं द्विजातये स याति शक्र
लोके रुद्रव्रतमिदं स्मृतं धेनुः सौवर्णी शेषं पूर्ववत् राजमार्तंडे ज्येष्ठे मासस्यामावास्यां सावित्रीव्रतमनन्तं नमस्कारं च आयकुर्वंति स्त्रि
यः सर्वाः समन्विताः वामनपुराणे उदकुंभांडधेनुं च तालवृंतं सचंदनं त्रिविक्रमस्य प्रीत्यर्थं दातव्यं साधुभिः सदा ज्येष्ठस्य क
र्णात शिष्टः योनुषवर्तिनिमसवितारं शिरीषवदबीजमश्नाति स नरः खगपतिः सदृशो नागकुले दृश्यते सततं वीजेवर
दंकीयघविद्यता दशमीकृत्यं तत्र ब्रह्मपुराणे ज्येष्ठस्य शुक्लदशमी संवत्सरमुखी स्मृता तस्यां स्नानं प्रकुर्वीत दानं चैव विशेषतः
यां कांचित्सरितं प्राप्य दद्याद्दर्भतिलोदकं मुच्यते दशभिः पापैः महापातकसंज्ञितैः एवं ज्येष्ठशुक्लदशम्यां नदीस्नानस्य
दशविधपापविमुक्तिः फलं एवं दानस्य ज्येष्ठमासि सिते पक्षे दशमी हस्तसंयुता हरते दश पापानि तस्माद्दशहरा स्मृता अत्र ति
थौ हस्तयोगोधिकः सर्वेन्नतपेणाति लयाग्रहस्य फलार्थमपि द्रितः नदीमात्रे स्नानं दशविधपापविनिर्मुक्तिः फलमिति विशेषः तथा

वर्षकृ० २२ 22 ज्येष्ठशुक्लदशम्यां तु भवेद्भौमदिनं यदि । ज्ञेया हस्तर्क्षसंयुक्ता सर्वपापहरा तिथिः ॥ अत्र भौमाधिकः फलमपि दशाधिकस्यापि पापस्य नाश इति गु
र्जरशेषं पूर्ववदिति तथा गंगास्नानात्मिका ज्येष्ठे दशमी हस्तसंयुता । हरते दश पापानि तस्माद्दशहरा स्मृता ॥ गांगोपाख्ये ज्ञोनि निबंधे
ज्येष्ठमासि सितेति सुतदिने शुक्लपक्षे दशम्यां हस्ते शैलान्निर्गता मरिपंजान्हवी मर्त्यलोके । पापानमस्यां हरति तिथौ सा दशैसाहराफीः प्रागं
दद्यादपि शतगुणं वाजिमेधायुतस्य सारंगा एवं चात्र हस्तभौमयुतापा ज्येष्ठशुक्लदशम्यां गंगास्नानस्य दशविधपापनाश वाजि
मेधायुतगुणपुण्यतगुणापुण्यप्राप्तिः फलं दशविधपापानि तु परिभाषितानि भविष्यपुराणे परद्रव्येष्वभिध्यानं मनसानिष्टचिं
तनं वितथाभिनिवेशश्च त्रिविधं कर्ममानसं पारुष्यमनृतं चापि पैशुन्यं चापि सर्वशः असंबद्धप्रलापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुर्विधं
अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः परदारोपसेवा च कायिकं त्रिविधं स्मृतं अभिध्यानं दश । भविष्यपुराणे यमुनासलिले राम०
स्नात्वा पुरुषो मुनिसत्तम ज्येष्ठमासमले पक्षे द्वादश्यामुपवासकृत् समभ्यर्च्याच्युतं सम्यक् मथुरायां समाहितः अश्वमेधस्य २२
यज्ञस्य प्राप्नोत्यविकलं फलं अत्रैकादश्यामुपवासो द्वादश्यां त्वर्चनमिति तत्रादित्यपुराणे । ज्येष्ठमासि तिलान्दद्यात्पौर्णमाश्या

मुपवासो द्वादश्यां चार्चनमिति तत्रादित्यपुराणे ज्येष्ठे मासि तिलान्दद्यात्पौर्णमास्यां विशेषतः अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नो
त्यसंशयः विष्णुः ज्येष्ठे ज्येष्ठायुक्तायां चेत्तस्यां छत्रोपानहदानेन नराधिपत्यमाप्नोतीति ज्येष्ठमनंतरहरिशिलान् आद्रमण्यत्र
अथाषाढकृत्यं आषाढं चाप्ययो मासमेकभक्तं समाचरेत् राज्ञो सोमान्वितां प्राप्य कामानाप्नोति पुष्कलान् महाभारते आ
षाढमेकभक्तेन स्थित्वा मासमतंद्रितः बहुधान्यो बहुधनो बहुपुत्रश्च जायते माघमासमिममुद्युक्तस्त्रिसंध्यं पोचे यद्वारं
लभते षाण्मासिकं पुण्यं मासमेवं न संशयः यथा माघे तथाषाढे मासमेकं च कार्त्तिके आषाढशुक्लप्रतिपदि चामिषाद्यारंभः शिवः
आषाढे मासि भूतायां हे शिवं संपूज्य यत्नतः सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते भूता हः कृष्णचतुर्दशी ब्रह्मपुराणे एकाद
श्यां तु शुक्लायामाषाढे भगवान्हरिः भुजंगशयने शेते यदा क्षीरार्णवे सदा तदा तत्प्रतिमा कार्या सर्वलक्षणसंयुता सुप्ता च
शेलपर्यंके शेलमस्त्रिः सुदाहभिः ताम्रा व कूटरजतैस्तथा चित्रपटेषु वा लक्ष्म्याव संक्त उत्संगे विन्यस्त चरणांबुजा नानोपकर
णैः पूजा च विधिपूर्वकं उपवासश्च कर्त्तव्यो रात्रौ जागरणं तथा तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां द्वादश्यां पूजयेत्ततः त्रयोदश्यां ततो न

वर्षकृ० संगीतंवाद्यंनिवेदयेत् विष्णवेराजेविभवेधनेश्वराद्यशक्तितः चतुर्दश्यामुपोष्याथपौर्णमास्यांयजेद्धरिं सुप्तेषुसर्वदेशेनततोभो
२३ जीषडाचेरन्नरः सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वलोकेश्वरोभवेत् तैलाभ्यंगांश्चवारिमासामेतान्निवर्जयेत् आरकूटःपित्तलंउत्संगोतिलक्ष्मा
23 उत्संगेतस्माहस्तन्दुपरिहरेश्वरेरोगस्मार्तविसर्पः रंगजीविनोनर्तकाः हरिंयजेतपजपेत् ततप्रतिमाहत्वे एतावतः कर्मक
लापस्यस्वर्गःफलंविश्वजित्स्यायात् एवंचैकादश्यांहरेःशयनमित्यायातिचातुर्मास्यव्रतंतुभिन्नं यमः क्षीराब्धौशेषपर्यंके
आषाढ्यांसंविशेद्धरिः निद्रांत्यजतिकार्तिक्यांतस्मात्तंपूजयेत्ततः ब्रह्महत्यादिकंपापंक्षिप्रमेवव्यपोहतिहिंसात्मकैश्चकिंतस्य
ज्ञैरस्मैमहात्मनः सुप्तेपेचप्रवोधेचपूजितोयेनकेशवः एवंचाषाढीपदस्यतन्पूर्णिमाशक्ततया आषाढपूर्णिमायांहरेःशय
नमायाति नचकल्पभेदव्यवस्था एकवाक्यत्वसंभवतिवाक्यभेदस्यान्याय्यत्वात् तस्माद्ब्रह्मपुराणैकवाक्यतयाआषाढीपद राम०
स्ययोगेनतदेकादशीपरत्वात् योगार्थस्यचएकादश्यैकवाक्यतयाल आषाढीपदस्ययोगेनतदेकादशीपरत्वात् योगार्थस्य २३
चएकादश्यैकवाक्यत्वयालघूपस्थितिकत्वेनततएववहूठनपहारात् यथातत्तनपपशसिद्धानयतिसावैश्वदेव्यामिक्षावाजिभ्यो

वाजिनमितस्तत्रवाजिपदेनामिक्षाहृपान्नवतोवाजवतांविश्वेदेवानामेववाजिपदेनदेवतात्वं नतुसूत्रयोर्नामस्त्वानामितिसिद्धांतः य
नुवराहपुराणे प्राप्तायंद्वादशीकौमुदाख्येतिकार्तिकद्वादशीविषयस्यप्रबोधमंत्रस्यलिंगात् द्वादश्येवहरेःप्रबोधकालः एवंचश
यनकालोपिमाघ प्रबोधशयनयोरेकतिथिकत्वनियमादितितन्नलिंगाद्युपेक्षयाश्रुतेर्बलवत्त्वात् श्रुतिलिंगवाक्यप्रकरणस्थानसमाख्या
नांपारदौर्बल्यमनुविप्रकर्षादितिजैमिनिसूत्रात् द्वादशीपरंवसामीप्यलक्षणयाएकादशीपरं ब्रा[illegible]नपुराणे एकादश्यांजगत्स्वा
मीशयनंपरिकल्पयेत्शेषाहिभोगपर्यंकेकृत्वासंपूज्यकेशवं कृत्वापवित्रकंचैवसम्यक्संपूज्यचद्विजान्अनुज्ञांब्राह्मणेभ्यश्चद्वाद
श्यांप्रयतःशुचिः लब्ध्वापीतांबरधरःस्वस्तिनिद्रांसमानयेत् त्रयोदश्यांतथाकामःस्वपतेशयनेशुभे कदंबानांसुगंधानांकुसुमैः
परिकल्पितेचतुर्दश्यांतथायक्षाःस्वपंतिसुखशीतले सौवर्णपंकजकृतेसुखोपधानकेपौर्णमास्यामुमानाथःस्वपतेचर्मसं
भवे वैयाघ्रेमजटाभारंसमुद्ग्रथ्याथचर्मणाततोदिवाकरोराशिंसंप्रयातिचकर्कटं ततोमराणांरजनीभवतिदक्षिणायने ब्रह्माप्रतिपदि
तथानीलोत्पलमयेशुभे तल्पेस्वपितिलोकानांदर्शयन्मार्गमुत्तमं विश्वकर्माद्वितीयायांतृतीयायांगिरेःसुताविनायकश्चतुर्थ्यांतुपंचम्याम

वर्षकृ० २४ २५ थधर्मोत्तरेषष्ठ्यांस्कंदः स्वपितिसप्तम्यांभगवान्रविः कात्यायनीतथाष्टम्यांनवम्यांकमलालया दशम्यांभुजगेंद्रास्तुस्वपतेवायुभो
जाताः एकादश्यांतुकृष्णायांसाध्याब्रह्मन्स्वपंतिच एवंचैकादश्यांशयनपरिकल्पनंनद्वादश्यांनिद्रोदयइति । वामनपुराणे
एकादश्यांतुशुक्लायांकार्त्तिकेमासिकेशवं सुप्तंप्रबोधयेद्रात्राविति ब्रह्मपुराणदर्शनात् शयनमपितन्मते एकादश्यामे
वस्यात्प्रबोधपारैकतिथिकत्वात् तावतैवचातुर्मास्यपूर्तेरिति एवंवानयोर्विरोधः । अत्राहः वामनपुराणे । निद्रासमानये
तिश्रवणात् तन्मतेएकादश्यामेवनिद्रायाआग्रहणसंबंधः । ब्रह्मपुराणे । स्फुटएवयमस्त्यतिरूपमपत्रापिसमानैवेतिनवि
रोधः । भागवते । शयनकालेविकल्परात्रकयमनमथावैशाखाम्भुजगावनितातुंवनायासखिन्नोदेवोदेसप्रथमनपट्यांवरेकांतसुप्तः
अंतः शय्यापरिगतजनुर्योगनिद्रामुपेतिनावद्धष्टः समयेउद्विग्नोवत्सरोभाषितेन इतिगणककवचनाद्देशारवाद्विमासाष्टकं राम० २४
हरिशतेयनमिसाङ्गः । वि । विष्णुधर्मोत्तरे । आस्तीर्णशयनंदत्वाग्रीष्मायेभ्योगशायिने आषाढशुक्लद्वादश्यांविष्णुलोकेमहीयते
आस्तीर्णशयनंशोभनाजरणयुक्तंखट्वादि । अथचातुर्मास्यव्रतक्रमः । तत्र । ब्रह्मपुराणे । एकादश्यांतुवाहल्लोपान्संक्रांतौकर्कटे

सखा आषाढ्यां वा नरो भक्त्या चातुर्मास्यव्रतं क्रियां। वार्षिकांश्चतुरो मासान्यो मांसं परिवर्जयेत्। चत्वारि भद्राण्याप्नोति कीर्ति
मायुर्यशो बलं। मत्स्यपुराणे। आषाढादिव्रतं पञ्च वर्जयेन्मत्स्यखण्डकं। कार्त्तिकान्ते महत्संपूज्य द्विजातये। सर्पिर्मधोर्घटं शिवाय परलोके तु
वसेत्कल्पं ततो नृप। शिवव्रतमिदं नाम सर्वकामप्रदायकं। आषाढ्यां प्रारंभः कार्त्तिक्यामुपसंहारः। अत्र यथैव चातुर्मास्यसि
द्धेः नखकर्तनवर्जनरूपं चेदं व्रतं। अत्र वल्लेमगार्भस्य घृतमधुपूर्णस्य कुम्भस्य कार्त्तिक्यां दानं मुक्तरंगे। चातुर्मास्याधिकारे विष्णुः।
कटुनाशपरित्यागात् शत्रुनाशमवाप्नुयात्। मधुकैतैलस्य त्यागेन सौभाग्यमतुलं भवेत्। फलत्यागान्मतिमान्बहुपुत्रश्च जायते। स
दा मुनिः सदा योगी मधुमांसस्य वर्जनात्। आषाढे हस्ते। तत्र विष्णुः। आषाढ्यामाषाढयुक्तायां वेत्तस्या मन्नदानेन तद्दिवाक्षयमाप्नो
ति। रामायणे। आषाढी कार्त्तिकी माघी तिथयः पुण्यसंभवाः। अन्नदानरतो याति यस्याः पीत्वमतो गतः। अत्र दानमतिप्रशस्त
मिति भावः। भविष्यपुराणे। पौर्णमास्यामाषाढस्य विधिवत्पूजयेच्छिवं। सोश्वमेधफलं प्राप्य विष्णुलोके महीपते। तथा पौर्ण
मास्यामाषाढस्य योर्चयेद्देविकां नरः सोपवासो महाभाग सयाति परमां गतिं। सोपवासः कृतोपवासः परमां गतिं मोक्षः। पठंति श्र

वर्षकृ० चिमितदिनकरवारेकारमूलेवद्धपरिकमूलस्य नागारेरिवनागाः पंक्तिप्रयांतिकिलदूरतमस्य तथाद्वीयाः प्रथमेपादेक्षीरम-
२५ श्नातियोनरः अपिरोगान्वितस्तस्यतक्षः किंकरिष्यति क्षीरंपरमान्नेंश्राश्नासन्वयवलाहितिप्रतिहस्तकाः तथामूलेतंदुलवारि
25 णापिबतियः पतंतिरासंभवंतिष्विष्टंशुचिमद्भयोगादिवमेतस्याहिभीतिः कुतः इष्यादेवयदापलीद शतितंमोहान्वितोमूल
पस्यानंतेनसराववातिनिपतंवक्रेयमस्याचिरात शुचिराषाटः पतंतिराशिरोषः 'अथश्रावणाकृत्यं' आग्नेयपुराणे पक्षेधनंद
देहिप्रवर्षादिवजुरेश्वरवत् घृतधेनुप्रदातेचपरब्रह्माधिगच्छति' शातातपः 'अपनोहोद्भवमिष्टंटेष्वपात् यदाग्कर्कटेप्राप्तिभ
गवान्स्वयंदेवाधितिः ततः प्रभृतिकालःस्यादक्षिणायनसंज्ञकः तत्रप्राहस्नेसुसंपूज्यापलपुष्पांबुधिस्तथा गिरसान्तोसयासकृत् राम०
ब्रास्नरोभ्योनिवेदयेत् हिमंचशर्करांचैवशाकमूलफलानिच उपानछत्रमालानितिलधेनुंचशास्त्रवत् तत्रकर्कटसंक्रांतिदि २५
नेहिमंकर्पूरं अत्रस्वर्गः फलंविश्वजित्मायात् 'भविष्ये' नैरंतर्येणपोमासंविधिनापूजयेद्रवि प्रणिपत्यरेवसकलंलभेद्विधिवत्त्व
नात् एवमेवचविज्ञेयंग्रहणोचोत्तरायणेसंक्रांतिषुदिनच्छेदेषुउशीतिमखेषुच तत्कांतिकांभवेस्नानंसमाराध्यदिवाकरंप्रणपेत्

वं च फल्गुन्यामाषाढ्यामेवमेव च । मत्स्यपुराणाग्नेयपुराणयोः । आषाढ्यादि चतुर्मासं प्रातः स्नायी भवेन्नरः । विप्रेभ्यो भोजनं दत्त्वा का
र्तिक्यां गोप्रदो भवेत् स वैष्णवं पदं याति विष्णुव्रतमिदं स्मृतं आषाढीतिवङ्गोलिरत्त दुग्धं संधिज्ञाने चतुरो मासान्कार्तिक्यां गो
प्रदो भवेत् इति श्रवणात् । आग्नेयपुराणे । अयनाद्ययनं यावद्वर्जयेत्पुष्पमर्पितं ततो दत्ते पुष्पदानानि घृतधेन्वा सहैव तु द
त्वा शिवपदं याति विप्राय घृतपायसं एतच्छीलव्रतं नाम शिलारोप्यप्रदायकं । छन्दोगपरिशिष्टे । पच्चकर्कटे श्रावणादि सर्वा न
द्यो रजस्वलाः तासु स्नानं न कुर्वीत वर्जयित्वा समुद्रगाः पयोमासः सहचक्रमादिरतिस्र तिसारः समपप्रदीपः शुच्यादितिसारः इति
रत्नाकरस्थः अपंजश्रेपान्समुद्रगामाश्चाश्च तभिज्ञा यमाने समुद्रगामिन्यः तासु गंगा महानदी तापी कृष्णवेणी तुंगभद्रा गो
दावरी ताम्रपर्णी कावेरी रेवा सिंधुर्गोमती एकादश ध्येयाः सरस्वत्या एव व्याप्ति पर्यासां न विद्यते न तान्नदीशब्दवहा त्यात्तो क्षेपरि क्री
तिताध नदश्रकुरुक्षोरइः । उपाकर्मणि चोत्सर्गे प्रेतस्नाने तथैव च चंद्रसूर्यग्रहे चैव रजो दोषो न विद्यते शिष्टाः यम समुत्ताः गंगा गो
मती च सरित्क्षा रजसा नैव दुष्यंति पश्चात्ये न दर्शनकाः आरोग्यकं देवी अह्न्या पाप्रजस्वला चतुर्थेऽहनि संप्राप्ते शुद्धा भवति जाह्नवी ॥

वृ॰पृ॰क॰ २६ 26 सिंहकर्कटयोर्मध्ये सर्वा नद्यो रजस्वलाः तासु स्नानं न कुर्वीत स्वर्षिपितृतर्पणे। महाभारते। श्रावणे नियतो मासमेकभक्तेन यः
क्षिपेत् यत्नात् नाभिषेके प्रज्यते ज्ञातिभिर्धनैः पत्रतन्त्रेति कृत्रिमेपि। मत्स्यपुराणे श्रीभगवानुवाच। श्रावणस्य द्वितीयापापांकृ
क्षायां मधुसूदनः क्षीरार्णवे सलक्ष्मीकः सदा वसति केशवः तस्मां संपूज्य गोविंदं सर्वान् कामान् समश्नुते गोभूहिरण्यदाना
नि सप्तकल्पशतानुगं अशून्यशयनं नाम तत्तीया संप्रकीर्तिता तस्यां संपूजयेद्विष्णुमेभिर्मंत्रैर्विचक्षणः श्रीवत्सधारिन् श्री
कांत श्रीधाम श्रीपतेव्यय गार्हस्थ्यमा प्रणाशं मे यातु धर्मार्थकामद अग्नयो मा प्रणश्यंतु देवताः पुरुषोत्तम पितरो मा प्रणश्यं
तु मत्तो दांपत्यभेदतः लक्ष्म्या वियुज्यते देवो न कदाचिद्यथा हरिः तथा कलत्रसंबंधो देव मा मे विपद्यतां लक्ष्म्या न शून्यं वरद यथा
ते शयनं सदा शय्या ममाप्यशून्यास्तु तथैव मधुसूदन गीतवादित्रनिर्घोषं देवदेवस्य कारयेत् घंटा भवेदशक्तस्य सर्ववाद्यमयी राम॰
यतः एवं संपूज्य गोविंदं भोजनं तैलवर्जितं सशाकं क्षारलवणं पावत्तस्याश्चतुष्टयं ततः प्रभाते संजाते लक्ष्मीपतिसमन्वितां २६
दीपान्नभोजनैर्युक्तां शय्यां दद्याद्विचक्षणः पादुकोपानहच्छत्रचामरासनसंयुतां अभीष्टोपस्करैर्युक्तां शुक्लपुष्पांवरावृतां

ताम्रोपधानकाद्विश्रामां फलेनोनाविधैर्युतां । तथाभरणधान्यैश्च यथाशक्त्या समन्वितां । शय्यां गोपववविप्राय वै वेश्मवाप्य कुटुंबि
ने । दातव्या वेदविदुषे न च कुप्येत कस्यचित् । तेनोपवेश्य दांपत्यं समलंकृत्य विधानतः । पत्न्यास्तु भाजनं देयात् भक्ष्यभोज्यसमन्वितं ।
व्यालनास्त्यपि सो वर्णमुपस्कारसमन्वितां । प्रतिमां देवदेवस्य मोदकान् विनिवेदयेत् । एवं प्रसुप्तमानं कृष्णे दर्शयेत् शयनं दे
वः । वित्तशाठ्येन रहितो नारायणपरायणः । न तस्य पत्न्या विरहे कदाचिदपि जायते । नारी वा विधवा ब्रह्मन् या दद्यात् प्रतारके
न वैरूप्यं न शोकं च दौर्भाग्यं जायते क्वचित् । न पुत्रधनरत्नानि क्षयं यांति पितामह । सप्तकल्पसहस्राणि सप्तकल्पशतानि च कु
र्वन् यः शयनं विष्णुलोके महीयते । विष्णुं संपूजयेदेवं लक्ष्मीं च विष्णुपूजया दिनस्यार्थे । उपवासं तथा कीर्तनात् । स्त्रियाश्च
पितरात कृतेत्रिपुमानेकल्पत्र प्रतिपदोत्कर्तव्यः । पुरुषस्य स्त्रियाश्चैव तिलमात्रं पापविधौ प्रकृतिविकृतिवर्जस्यास्य संभवात् ।
नव सप्त वेशायतेनासंबंधेभ्यो भट्टघटितं तपापतिमर्थस्य शंसार्थतयात् । पावकाधो चतुष्टयं पावक समाधितोपा चतुर्थ्यां संस्का
दिनस्यार्थे । एवं संपूज्य गोविंदं भस्मना पापैर्लवर्जितः स्याति पूजानंतरमतो लाशनप्रतिपारनात् । पंचैवदिने पूजा नत्रैवदिने अंत्येला

वषेकृ० शानंप्रजावन्कृष्णद्वितीयायामेव तस्यां संपूज्य हि ध्रुवमिति कीर्तनात् अतो यावत्तुरीया द्वितीया भवति तावत्प्रतिकृष्णद्वि
२७ तीयायां तिथियोगाविंदपूजनं नक्तभक्तेन मस्यारलवणं च भोजनमिति सर्थः ततः प्रभातइति चतुर्थ्यां कृष्णद्वितीयामनंतरप्रभाते शय्यादिदा
नमिति सर्थः लक्ष्मीपतिसमन्वितामिति लक्ष्मीपतिमामिति लक्ष्मीपतिप्रतिमा यत्राधिवासिता तां तु पलत्रितयशय्यां दद्यादिति सर्थः
नत्तु तत्प्रतिमाविशिष्टाप्रतिमापा अप्रदानकथनात् भविष्यपुराणे अशून्यशयनं नाम द्वितीयायां शृणु भारत यामुपोष्य न
वैधव्यं स्त्रीयमाप्नोति नराधिप पत्नीवियुक्तस्तु नरो न कदाचित्प्रजायते शेते जगत्पतिः कृष्णः श्रिया सार्धं नराधिप अशून्यशयनं
नाम तदा कार्या हि सा तिथिः कृष्णपक्षे द्वितीयायां श्रावणे मासि भारत इदमुच्चारयेत्प्रातः प्रणम्य जगतः पतिं श्रीवत्सधारि
णं श्रीशं भक्त्या भार्या सश्रिया सह श्रीवत्सधारिन्श्रीकान्तश्रीधाम श्रीपतेव्यय गार्हस्थ्यं मा प्रणाशं मे यातु धर्मार्थकामद अ राम० २७
ग्नयो मा प्रणश्यंतु मा प्रणश्यंतु निर्जराः याम्यायामा प्रणश्यंतु मत्तो दांपत्यभेदतः लक्ष्म्या वियुज्यते देवो न कदाचिद्यथा भवान्
तथा कलत्रसंबंधो देव मा मे विपद्यतां लक्ष्म्या न शून्यं वरद यथा ते शयनं सदा शय्या ममाप्यशून्यास्तु तथा मे मधुसूदन एवं प्रसाद्य

पूर्वं संज्ञा च वक्रतालक्ष्म्यास्तथा हरेः फलानि दद्याच्छुभ्यापापमभीष्टानि जायते : नत्वं प्रणम्यायतने हरिं भुक्तोऽतिवा पुनः
ब्राह्मणाय द्वितीयेह्नि शक्त्या दद्यात्तु दक्षिणां शतानीक उवाच कानि तानि अभीष्टानि केशवस्य फलानि तु योऽश्नाति शय
ने विप्रे देवदेवस्य कथ्यतां किं च दानं द्वितीयेह्नि दातव्यं ब्राह्मणस्य च भक्तैर्नरैर्द्विजश्रेष्ठ देवदेवस्य शक्तितः सुमन्तुरुवाच
यानि तत्र महाबाहो कालसंति फलानि च मधुराणि नतीव्राणि न चापि कटुकानि च दातव्यानि नृपश्रेष्ठ स्वशक्त्या शयने
नृप मधुराणि च दत्वा तु मनोज्ञ ह्यत्र भक्तिं ब्रजेत् योषिच्च कुरुशार्दूल भर्तुर्वल्लभतामियात् तस्मात्कटुकतीव्राणि स्त्री
लिंगानि च वर्जयेत् खर्जूरमातुलुंगानि स्थिते न शिरसा सह फलानि शयने राजन्नपश्च भागाहरस्य च एतान्येव तु विप्रस्याा
गयसहितानि च द्वितीयेह्नि प्रदेयानि भक्त्या शक्त्या च भारत वासोदानं तथा धान्यं सदानं चात्र प्रशस्यते एवं करोति यः सम्य
क् नरो मासचतुष्टयं तस्य जन्मत्रये वीर रतिभंगो न जायते अशून्यशयनं चस्याद्धर्मकामार्थसाधकः भवत्यथाहं ते श्रुत्वा येषु
ष्टो नात्र संशयः नारी वा राजधर्मज्ञ व्रतमेतद्यथाविधि या करोति न शोचासोसौ वंधुवर्गस्य जायते वैधव्यं दुर्भगात्वं च भर्तृस्या

वर्षकृ० २८ 29 गं च सप्तम नाप्नोति जन्मत्रितयमेतत्तु कृत्वा महाव्रतं इत्येषा कथिता राजन् द्वितीयापातिथिरुत्तमा यामुपोष्य नरो राजन् व
द्धिमृद्धिश्रियं लभेत् भाद्रेध्येयस्त्रिप्यामहस्रणाम्येसून्वयः उपोष्य सत्र उपवसनमुपासनं अयेनान्नं भुञ्जीतेत्यभिधानात् शुध्यो
ऽन्वयः पाप्याः पितरः स्थिते तच्छिरसा विद्यमाने हन्ने तेत्यर्थः नारिकेलसमेयस्त्राप्याहरणा विभुः गांगेयमत्र सुवर्णमास
चतुष्टयं तेनात्र हस्तचतुष्टयमित्यर्थः स्त्रीकार्त्तिकपक्षे कलत्रसंबंधो देवमामाभिवियुज्यतामित्यत्र कलत्रपदस्यास्यानेपतितपदो हः
पूर्वविदेवफलानि दद्याच्छक्त्या यांधारणामात्रं अयेदात्याभिधानात् नक्तं अरणाम्येतादैभक्तं भुञ्जीतेत्यन्वयः इत्येषा कथिता तस्या दि
नाकर्मोत्तरं फलान्तरार्थं आत्माख्यानं तत्तरं च समाचारात् इत्यश्रूयमशयनद्वितीयाव्रतं शिष्टाः सुप्तजनार्दने कृष्णपंचम्यामभ
वनोद्याने पूजयेन्मनसादेवी स्नुहीविटपसंश्रया करवीरैः शतपत्रैर्जातीपुष्पैः सचंदनैः स्नपयेत्पयसा तथा शीतोदके राम०
न च सद्यस्तं पयसा पूर्णं दद्याद्दीपं सगुग्गुलं मनसा देवी विख्याता स्नुही मूलशक्तिप्रसिद्धा विरचः शाखा पूजा चमोनेन कार्या ना २९
गपंचमी कृत्यं भविष्यपुराणे श्रावणे मासि पंचम्यां शुक्लपक्षे नराधिप द्वादश्यामपतो लेख्या नागा मयेन विषोल्बणाः पूजयेद्दधिदूर्वाव

द्वोरर्द्धिपूर्वांकुरैः कुशैः गंधपुष्पोपहारैश्च ब्राह्मणानां चतर्पणैः यत्र सांप्रजपंतीह नाग्यान्नभक्तिपरस्पराः नतेषां सर्पतोवी
स्मयं भवति कुत्रचित् नागास्तु वासुकिं तक्षककालियमणिभद्रैरावतधृतराष्ट्रकर्कोटकधनंजयाः अथ श्रावणी कृत्यं तत्र पारा
वल्क्याः अध्यायानामुपाकर्म श्रावण्यां श्रवणे वा हस्तेनौषधिभावे वा पंचम्यां श्रावणस्य च पौर्णमासस्य रोहिण्यामष्टका
यामथापि वा जलांते छंदसां कुर्युरुत्सर्गं विधिवद्बहिः अधीयंत इत्यध्यायाः वेदास्तेषां उपाकर्म उपक्रमः कांडिका कीर्तनरूपं
कर्म अत्र श्रावण्यादिकालादेरेव भेदव्यवस्थितः परा हुः उपाकर्म तु कुर्वीत क्रमात्सामर्ग्यजुर्विदः गृह्य संक्रांतिपुत्तेषु हस्तश्रव
णा पर्वसु तेन सामवेदिनां हस्तनक्षत्रे ऋग्वेदिनां श्रवणा नक्षत्रे यजुर्वेदिनां पर्वण्युपाकर्मकालः तत्र श्रवणा श्रावणस्य ग्राह्या
लिखिष्यमाण परिशिष्टवचनात् हस्तस्तु भाद्रस्येति वक्ष्यते प श्रावणी तद्दत्कौवशिष्टेन अथातः स्वाध्यायकर्म श्रावण्यां पौर्ण
मास्यां प्रौष्ठपद्यां वेति ऋग्वेदिनां च श्रावणे श्रवणाभावे तदसंभवे भाद्रश्रवणायामपि तत्कार्यं अहष्टोषधयस्मिन्मासे न भवति
चेत् तथा भाद्रपदे मासि श्रवणे न तदिष्यते इति वचनात् गृह्यपरिशिष्टात् श्रावणपंचमी तु हस्तसंयुक्ता वाजसनेयिनामनुकल्पका

वर्षकृ० लः तथाच वृद्धगार्ग्यः यदि स्यात् श्रावणं पर्वग्रहसंक्रान्तिदूषितं स्यादुपाकरणं शुक्ल पंचम्यां श्रावणस्य तु संक्रान्तिर्ग्रहणं वापि यदि पर्वणि
२९ जायते उपाकृतिस्तु पंचम्यां कार्या वाजसनेयिभिः अत्रासंभवे वशिष्ठेनाभाद्रे अत्र दिनक्षेप पूर्वाह्ने श्रावणी लाभे तैत्तिरीयकानाम्
२१ तदह्नैव उपाकर्म पर्वत्रयोदशी केचुर्दशः श्रावणं तैत्तिरीयकाः बह्वृचाः श्रावणोर्ध्वग्रहसंक्रान्तिवर्जिते इति बह्वृचानां परिशिष्टात्
वाजसनेयिभिस्तु पूर्वविद्धे स्यात्तथा श्रावणी दुर्गानवमी पूर्वा चैव कृत्यायनी पूर्वविद्धानुकर्तव्या शिवरात्रिर्बलेर्दिनमिति वचनादिति
केचित् एवं नक्षत्रस्यापि उभयदिनविहितकाललाभे छन्दोगैहिभिः परविद्धया लोश्रवणेन त्र्युपत्कर्म उत्तराषाढसंपत्तं संवत्सरक्ष
तोध्यायः ततः श्रवणे हेवनस्पति धनिष्ठासंयुतं कुर्यात् श्रावणे कर्मयत्प्रवेत् तत्कर्मसफलं विद्यादुपाकरणसंहितं मतः श्रावणो
प्रोष्ठपद्यां वा उपाकृत्य यथाविधि प्रतेः छंदांस्यधीयात मासान् विप्रोर्धपंचमान् पुष्ये तु छंदसां कुर्याद्बहिरुत्सर्जनं द्विजः माघशुक्ल रामः
स्य संप्राप्ते पूर्वाह्णे प्रथमे हनि यथाशास्त्रं तु कृत्वैवमुत्सर्गं छंदसां बहिः विरमेत्पक्षिणीं रात्रिं तदेवैकमहर्निशं अतऊर्ध्वं तु छंदां २९
सि शुक्लेषु नियतः पठेत् वेदांगानि तु सर्वाणि कृष्णपक्षेषु संपठेत् अर्धपंचमासानिति अर्धपंचमं येषां मासानामिति विग्रहः सार्धचतुष्प

इत्यर्थः तेन यदा श्रावण्यामुपाकर्म तदा पौषशुक्लपक्षे उत्सर्गः ननु श्रावण्युपाकर्मपक्षे अर्धपंचमान्मासानिति वचनात् यजुर्वेदि
नामुपाकरणकालांतरमप्याह बौधायनः श्रावण्यां पौर्णमास्यामाषाढ्यां वोपाकृत्य छंदांस्यधीयीतेति यदि तु दैवादुत्सर्गः
प्राङ् न कृतः तदा श्रावण्यामपि कार्यः मन्वादिना निमित्ततया विहितस्य तस्यापायात् तदूर्ध्वकालांतरस्य चासंभवादिति इदं तु कर्मद्वयं
मनुवचनादध्ययनांगतयाम्नातं अनधीयानान्यत्राप्याचरंतीति समयप्रदीपादयः पुष्ये त्विति सामग्र्यापरं भविष्योत्तरे उपाक
र्मदिने प्रोक्तमृषीणां चैव तर्पणं कुर्वीत ब्राह्मणैः सार्धं देवानुद्दिश्य शक्तितः तथैव नाहते वैरे पथि श्राद्धकलेध्वरणीतले संप्राप्ते श्राव
णमासे तु पौर्णमास्यां दिनोदये स्नानं कुर्वीत मतिमान् श्रुतिस्मृतिविधानतः ततो देवान् ऋषींश्चैव तर्पयेत् परमांभसा उपाकर्मणि चो
त्सर्गे पथ्याकालं समेत्य च ऋषीन् दर्भमयान् कृत्वा पूजयेत्तर्पयेत्ततः गौतमादीनृषीन् सप्त कृत्वा दर्भमयान् पुनः पूजयित्वा य
थाशक्ति पूजयेद्देशमुद्धरेत् वंशं ऋषिवंशं उद्धरेत् पक्षे छंदोगपरिशिष्टे ऋषीणां सिच्यमानानामंतरालं समाश्रितः संपिबे
त्पयः शरीरेण वर्षमुक्तजलच्युतः वेदादीन् ब्राह्मणः कामान्नक्षत्रादिनामपि ध्रुवं आमुष्मिकान्यपि फलान्याप्नुयान्नात्र संशयः

वर्षकृ० संपिबेत मतीच्छेत पर्यंतं तर्पणाकर्त्तसंग्रहः अंतरालं तर्पणकर्त्तुर्लिखितं कुशमयगौतमादेश्च मध्ये अत्र च मध्यपात्रस्यैव कर्मणि शू
३० द्रस्याप्यधिकारः यद्वस्तुपक्रमेभिधानात् गौतमः आवरणायहायणयोरष्टकासु च विष्णुः आवणपौ श्रवणायुक्तायां जल
30 धेनुं सात्वा वासोयुगच्छादितां दत्वा स्वर्गलोकमवाप्नोति विष्णुधर्मे श्रावण्यां शुक्लपक्षे तु द्वादश्यां प्रोषितेन्द्रप गोप्रदानेन देवे
शोपसूर्वीं लिखितं तव कृतोपवासः संध्यायां पंचगव्येन ईश्वर घृतक्षीराभिषेकं च कृत्वा विप्रेमाः समाहितः समभ्यर्च्य तु गोविंदं पु
ष्पादिभिररिंदम उदङ्मुखीमर्चयित्वा तथा गृष्टिं पयस्विनीं सपुत्रां वस्त्रसंवीतां सितपत्रोपगीतिनो खरोश्रंगीं भुजाकारां हि
रण्योपरिसंस्थितां हिरण्यं वा च पित्वा ये ब्राह्मणायोपपादयेत् इमां त्वमतिगृह्णीष्व गोविंदः प्रीयतामिति सम्यगुच्चार्य राम०
तं विप्रं गोविंदं तु पकल्पयेत् अनुव्रजेच्च गच्छंतं पदान्यष्टौ नराधिप अनेन विधिना धेनुं विप्रायप्यः प्रयच्छति गोविंदस्य रा ३०
ना द्राजन्विष्णुलोकं स गच्छति समावरान्तया पूर्वान् सप्तात्मानं च मानवः सप्तजन्मकृतात्पापात् मोचयेदेव नोपतेयरेमद्नु
यशस्सौभाग्यसंपत्तुमानवः फलं प्राप्नोति राजेंद्र दक्षाधेवं गोहीः सर्वकामप्रदा माघ्या सर्वकालेषु पार्थिव भवत्यघौघापहरा या वदि॰

द्वादशम्बुदेश सर्वेषामेवपापानांकृतानामविज्ञानतो प्रायश्चित्तमिदंप्रोक्तमनुतापोपबृंहितं गदेष्टैरेकवारंप्रसूतागोः इमांत्वंप्र
तिगृह्णीष्वेतस्यसम्यग्ज्ञ्रार्यैतत्त्वपः तंविप्रंगोविंदस्वरूपंकल्पयेततोगोविंदस्वरूपतयाचिंतयेत्तदक्षिणांदद्याद्विप्रायः पदेपदे इत्यादिना ॥
अनुव्रजनफलोपदर्शनं हिरण्योपरिसंस्थितांहिरण्यापापितखुरचतुष्टयामित्यर्थः अथभाद्रकृत्यं तत्रवामनपुराणे मासि
भाद्रपदेदद्यात्पायसंमधुसर्पिषा हृषीकेशप्रीणनायफलवर्णांसगुडौदनं ग्रहणमधिकृत्य देवीपुराणे भाद्रेवृगंडकोपुराणा
स्कंदपुराणे यस्तुभाद्रपदेमासिएकभक्तंसमाचरेत सतेनकर्मणादेव्याधनवानभिजायते देवइतिसंबोधनं विष्णुधर्मो
त्तरे कार्तिकंसुमहत्फलमित्यधिकृत्य प्रोष्ठपदेतथामासिप्रदानात्सनितस्य च फाणितखंडमरुकोत्तिमसिद्धमिति दानसा
गरः महाभारते प्रोष्ठपदांतुयोमासमेकभक्तेनसंक्षिपेत् गवाढ्यंस्फीतकमलमैश्वर्यंप्रतिपद्यते ब्रह्मपुराणे सूर्येसिंह
संक्रांत्यामंतः कलिंगास्तु तथागणाधिपंपूजितेषुश्राद्धमक्षयमुच्यते अथभाद्रकृत्यंसिंहार्कमेणभाद्रकृत्यान्यवगतानि
तत्रभविष्यपुराणे सिंहराशिगतेसूर्येगगनेजलदाकुले मासिभाद्रपदेषष्ठ्यांकृष्णपक्षेर्धरात्रके शशांके वृषराशिगेस्थित

वर्षकृ० सत्वरोहिणीयुते वसुदेवेन देवक्यामहं जातो जनाः स्वयंभ्याबसाश्वतत्रैव कुरुश्रेष्ठ मत्सेोत्सवः मथुरायां ततः पश्चात्त्रैलोक्यख्यातिं गमि
३१ ष्यति प्रथितं तद्दिवसे प्रातर्दन्तधावनपूर्वकं उपवासस्य नियतो रत्नीयात्भक्तिभावितः एकेनैवोपवासेन कृतेन कुरुनन्दन सप्तजन्मकृता
३। त्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ततः स्नात्वा तु पूर्वाह्णे नद्यादौ विमले जले देव्याः सुशोभनं कुर्याद्देवक्याः सूतिकागृहं पद्मरागैः पटीरैस्तम
हितं वर्चितं शुभं रम्यंवंदनमालाभिरक्षामणिविभूषितं सर्वगोकुलवत्कार्यं गोपीजनसमाकुलं पटमर्दलसंगीतसंकुलं कलशापि
तं वन्हिवारि लौहखड्गपूपच्छागसमन्वितं द्वारविन्यस्तमुशलं रक्षितं रक्षपालकैः षष्ठ्या देव्या सुसंपूर्णं नैवेद्यैर्विविधैः कृतेका
चनी राजती ताम्री पैत्तली मृण्मयी तथा दार्वी मणिमयी चापि वर्णकालिखिता तथा सर्वलक्षणसंपूर्णा पर्यंके चार्धसु
प्तिका यतमकोवनाभासामपासलब्धशालिनी प्रसूता च प्रसूता च ततः क्षणादेवहर्षिता मां चापि बालकं सुप्तं पर्यंके स्तनपायि एम०
नं श्रीवत्सवक्षःपूर्णांगं नीलोत्पलदलच्छविं यशोदां चापि तत्रैव प्रसूतां वरकन्यकां तां पार्थ्य पूजयेन्मंत्रैर्गंधदूर्वाक्षतैः फलैः कु ३१
ण्डैर्नारिकेलैश्च खर्जूरैर्दाडिमीफलैः बीजपूरैः पूगफलैर्लकुचैस्त्रपुषैस्तथा कालदेशोद्भवैर्मिष्टैः पुष्पैश्चैव प्रधिष्ठिर स्थंडिले स्थापये

देवीं सचंद्रां रोहिणीं तथा देवकीं वसुदेवं च यशोदां नंदमेव च बलदेवं च संपूज्य सर्वपापैः प्रमुच्यते अर्धरात्रे वसोर्धारां पातयेद्गुडस
र्पिषा ततो वर्धापनं षष्ठी नामादिकं कार्यं मम कर्तव्यं तत्क्षणात् रात्रौ प्रभाते नवमी दिने यथा मम तथा कार्यो भगवत्या महोत्सवः ब्रा
ह्मणान् भोजयेद्भक्त्या तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणां सुवर्णं कांचनं गावो वासांसि कुसुमानि च यद्यदिष्टतमं लोके कृष्णो मे प्रीयतामिति एवं
यः कुरुते देव्याः देवक्याः सुमहोत्सवं वर्षे वर्षे भगवतो मद्भक्तो धर्मनंदन नरो वा यदि वा नारी यथोक्तं फलमाप्नुयात् पुत्रसंता
नमारोग्यं धनधान्यर्धिमद्गृहं सुरूपं चक्रमपि नास्ति तस्मिन् राष्ट्रेपि पापाद्व पर्जन्यः कामवर्षी स्यादीतिभ्यो न भयं भवेत् यस्मिन् गृहे
पांडुपुत्र लिखितं देवकीव्रतं न तत्र मृतसंगोस्ति न तत्र गर्भपतनं भवेत् न च व्याधिभयं तत्र भवेदिति मतिर्मम न वैधव्यं न दौर्भाग्यं न
तत्र कलहो गृहे संक्लेशो नापि यः कश्चित्कुर्याज्जन्माष्टमीव्रतं विष्णुलोकमवाप्नोति सोपि पार्थ न संशयः जयंत्यामुपवास
श्च महापातकनाशनः सर्वैश्च कार्यो महाभक्त्या महापातकनाशनः तुष्ट्यर्थं देवकीसूनोर्जयंतीसंभवं व्रतं कर्तव्यं चिंतमानेन भ
क्त्या भक्तजनैरिह अकुर्वन् याति निरयं यावदिंद्राश्चतुर्दश प्राजापत्यर्क्षसंयुक्ता श्रावणस्यासिताष्टमी वर्षे वर्षे च कर्तव्या तुष्ट्यर्थं चक्र

वर्षकृ॰ पारिणातः अष्टमराशिस्थइति यस्मिन्राशौतदासिंहस्सूर्यौस्पोजातस्तदपेक्षयायोऽष्टमोराशिस्तत्रस्थितेराहौ तत्सन्निहिताष्ट
३२ मराशिस्थइतियावत् तेनमेषलग्नेचंद्रोदयेसतीत्यर्थः रोहिणी पुनेरोहिणीमिश्रितेरोहिणीयामेकरेतियावत् यदीरैश्वर्यि
32 तंचेदस्नेलि नेषच्याद्देवेति एत्तितमितमनुपद्यते दार्वीकाष्ठमपीसर्वलक्षणोसाददि एतादृशीदेवकीकर्तव्येत्यर्थः मांचापीत्यत्र
कुत्रापोदितिपूर्वेणासंबंधः यशोदादापीसत्रकर्तव्येत्यन्वयः वसुदेवोप्यत्रापि एवंबलभद्रनंदगर्गाश्चापिसर्वपापैरिति अत्रपूजा
यांसर्वपापविनिर्मुक्तिः फलंउपवासेतुमहापातकनाशः अत्रोभयोः प्रधानते आकांक्षाविरहादनन्यापेक्षमतरसगुणत्वमव
श्यंवाच्यं एवंचात्रपूजेवांगाउपवासस्त्वप्रधानंउपवासस्यानियमांरकत्वापादिस्यादिनातंत्रैवविधानयात् अंगस्यत्वप्रधानवि
धिविधेयत्वेनपूजायाविधांतरानपेक्षत्वात् वर्धापनंनाडीच्छेदः सुवर्णेसुवर्णजातेऽङ्गके कांचनंहिरण्यमात्रंरूप्यमेधीपतानिसुन्का राम॰
दघादिस्यर्थः अकुर्वन्नित्यादि एवंचाकरणेनिंदाश्रवणात् करणेफलश्रवणाच्चात्रजीवितफलकामस्यसंबलितोऽधिकारः आज्ञापय ३२
रोहिण्याश्रावणस्यसितिदर्शेतमासक्रमेणा वक्रपाणिना इतिवक्रव्यवहारिणारूत्यर्थः पराऽव्यवहारइतिसिद्धं अत्ररोहिणीयोगेकोऽयं

पलक्षणं वर्षे वर्षे इत्यभिधानेन सर्ववर्षकर्तव्योपसंहारेण । अत्रैव तदष्टम्यां रात्रौ जयंती । अभिजिन्नाम नक्षत्रं जयंती नाम शर्वरी मु
हूर्तो विजयो नाम यत्र जातो जनार्दनः इति ब्रह्माण्डपुराणवचनात् अष्टमी चेयं रोहिणीयुक्ता चेत्तदा सापि जयंती भवति श्रावणस्य तु मा
सस्य कृष्णाष्टम्यां नराधिप रोहिणी यदि लभ्येत जयंती तं तदष्टमी निशायां रोहिणीयुक्ता या अष्टम्याश्चेति सिद्धं भविष्यपुराणे स
मायुक्ते तु रोहिण्या निशीथे राजसत्तम समजायत यो विष्णुर्बालरूपी जनार्दनः तस्मात्तं पूजयेत्तत्र यथावित्तानुसारतः गौडनिबंधे
तु भविष्यपुराणे अर्धरात्रे तु रोहिण्यां यदा कृष्णाष्टमी भवेत् तस्यामभ्यर्चनं शौरेर्हंति पापं त्रिजन्मजं सोपवासो हरेः पूजां तत्र कृ
त्वा न सीदति कार्ष्णी विद्धापि सप्तम्या रोहिणीसहिताष्टमी तत्रोपवासं कुर्वीत तिथिभान्ते च पारणं तिथिस्त्वेकादशाहं तु नक्षत्रं
च चतुर्दश तस्मात्कुर्यात्प्रयत्नेन तिथिभान्ते च पारणं तिथिस्त्वेकादशाहं तु नक्षत्रं च चतुर्दश तस्मात्कुर्यात्प्रयत्नेन तिथिभान्ते च पा
रणं अत्र च पूजाप्रधानं रोहिण्यष्टम्यां पारणं तु काम्यं चेदं अकरणे निंदाद्यभावादिति विशेषः एवं चार्धरात्रे रोहिणीयुक्तायामेवा
ष्टम्यामारब्धोपवासेन कृष्णः पूज्य इति सिद्धं अत्र च यदेकस्मिन्नर्धरात्रे परस्मिन्नर्धरात्रे तल्लाभस्तदा तत्तत्रग्रंथेत योनिगात्तानां तु येतं

वर्षकृ० नंताशितं नरैः ये कृतास्त्रावरोहा मासि अष्टमी रोहिणीयुता किं पुनर्बुधवारेण सोमेनापि विशेषतः किंपुनर्नवमीयुक्ता कुलकोट्यास्तु मु
३३ क्तिदेति पद्मपुराणवचनात् अत्र तु बुधवारादियोगो गुणः तद्व्यतिरेके रोहिण्या वार्धरात्रिके रोहिण्यष्टम्योर्योगे रोहिण्यष्टम्योर्नाभक्षव्रत
३३ सिद्धिः अत्र पारणादिनिर्णयः सार्धप्रहरपर्यंते तिथिभांतत्वाभस्तदा दिवैव रात्रावपि तत्काले पारणं कर्तव्यं मुनिभिर्ब्रह्मस्थानं प्रोक्तं वि
धारणां मर्त्यवासिनां आद्यमहानिशमस्थित्वा सार्धप्रहरमात्रमिति निरपवादकौकालापनवचनादिस्मिके 'तथानंतभट्टः' अ
न्यतिथ्या मध्यरात्रौ तामसे जन्मनो दिवा तामसे पारणं कुर्वन् ताममंसो गतिमाप्नुयादिति गारुडपुराणेन रात्रौ तिथिवेधे विशिष्य
पारणानिषेधात्तदापि दिवस एव पारणं कर्तव्यमित्याहुः अत्र तिथिस्त्रयोदशाहंतीति वचनानुसारेण द्विवापारणं केचित्तत्रा राम०
पि रात्रावेवेति हेमाद्रिस्वरसः तथा च तद्विलिखितवचनं तिथ्यक्षयोर्यदाछेदो नक्षत्रांतमवाप्य वा अर्धरात्रेयवाकुर्यात्पारणं ३३
त्वपरेहनि 'अस्मार्थः' असंताथक्षे नवतत्तिथ्यंतरेपि नक्षत्रांतमवाप्य पारणं कर्तव्यं शक्तेन तु तिथ्यंतमपेक्ष्यार्धरात्रेपि पारणं क
र्तव्यमिति 'सांप्रदायिकास्तु' तिथ्यभंते रपारणानिषेधपरवचनं तथा महानिशायां कासापभारिनाभोजननिषेधादेतद्वचनस्पतरा।

नीं भोजनं विधाय कृत्वा संभवे प्रतिप्रसवात् संभवात् एवं तृतीयदिवसे पारणमत्र वदंति अथ कृष्णाष्टमीव्रतं तत्र ब्रह्मपु
राणे। अथ भाद्रपदे मासि कृष्णाष्टम्यां कलौ युगे अष्टाविंशतिमे जातः कृष्णोऽसौ देवकीसुतः भारावतरणार्थाय क्षत्रियाणां वधा
य च तस्मात्तत्र संपूज्य यशोदां देवकीं तथा गंधैर्माल्यैस्तथा धूपैर्दीपैर्यथासंभवैः सगारसैर्भक्ष्यभोज्यैः फलैश्च विविधैः इत्थं कृ
रात्रौ प्रजागरः कार्यो नृत्यगीतसमाकुलः अरुणोदयवेलायां नवम्यां वनिताः स्त्रियः रक्तवस्त्रावृताः सर्वा रक्तमाल्यैरलंकृताः नयंति
प्रतिमां स्वेषां नानाविभवसंभवाः नदीनां शुभं स्रोतं क्वचित्तं वा महासरः तत्र स्नानं प्रकुर्वंति स्नापयंति च ताः सुताः ततः प्रविश्य चा गृ
हं पवान्नं भुंजते च ताः युक्तां मिष्टसुविकौष्णैश्च मध्वाज्यमरिचैः सह तेषां यशोदादेवकीकृष्णानां स्नापयंति ताः यशोदादेवकीप्र
तिमाः भुंजते ताः स्त्रियः अत्र चोत्तरदिने भक्षणविधानसामर्थ्याद्व्रतादिने ऽर्थादुपवासो लभ्यते अत्र यथा अक्ताः शार्करा जुहो
तीति उपक्रमे अक्ता इत्यतो अंजनसाधनद्रव्यप्राप्तिः तेजो वै घृतमित्युपसंहारे घृतस्य स्तवदर्शनात् घृतमेवात्रांजनसाधनद्रव्यं
तेनाक्षसोपते तथा संपूज्य इति विधिबलात् सामान्यतोऽधिकारिणामेभुंजते ताः इति पारणायाः स्त्रीषूपसंहारात् व्रतानां तीतोप

वर्षकृ॰ वासस्य स्त्रीमात्रविश्रांततयाव्रतमेवेदं स्त्रीमात्राधिकारिकमिति केचित् तन्न एतस्य वामयानुपपत्ता हि दृष्टांतेनत्थे
२५ वदार्षीतिकेतुतास्त्वादिश्यविशिष्टपवास्यभक्षणविधानात् अमतः प्रासस्यैवादेश्यत्वात् अधिकारिप्राप्तिरत्राक्षेप
३५ देववत्कल्पातत्रच सामान्यकल्पनायां लाघवमिति अतएवस्त्रीपुंसाधिकारिकमिदंव्रतमिति समयप्रदीपरत्नाकरादे
यः एवमेवावगीतशिष्टाचारान्नरोवानारीतिवचनाच्चावगम्यते इदंव्रतंनित्यंनिष्फलनिर्देशात् विश्वजिन्न्यायेनफ
लकल्पनेगौरवात् अतएवकाम्यव्रतेषुतयात्वंदर्शयताएतन्नदर्शितमितिसंप्रदायः नच नित्यनिंदार्थवादकालवोस्या
दिकंविनाश्रुतस्यविश्वजिन्न्यायेनफलकल्पनाह्न्यापितथेतिकाम्यतिकाम्यमिदंव्रतमिमाहुः वस्तुतस्तुनित्यकाम्यमिदं अ राम॰
कुर्वन्यातिनिरयेमित्यादिनानिंदाश्रवणात् पथेयंफलमवाप्नुयादितिफलश्रवणाच्चेतिपूजाविधंप्रवक्ष्ये एवकुर्वीतदेवता २५
नांचपूजनमितिवचनात् विष्णुधर्मोत्तरेजयंतीव्रतं रोहिणीचपदार्कस्यपक्षेऽष्टम्यांद्विजोत्तम जयंतीनामसाप्रोक्ता
सर्वपापहरातिथिः पद्मात्सप्तसुकौमारेयौवनेवार्द्धकेचयत् सप्तजन्मकृतंपापंस्वल्पंवायदिवाबहु तन्नक्षालयतिगोविंदे

तस्मान्मम्भर्य्यभक्तितः होमजप्यादिदानानां फलं च शतसंमितं संप्राप्नोति न संदेहो यच्चान्यन्मनसेप्सितं उपवासस्त्वतन्त्रो
क्तो महापातकनाशनः भविष्यपुराणोक्तं गोविंदस्थाने भूते शमित्युक्ते तेनत न्मते महादेवव्रतं भूपालनिबंधोपि भविष्यपु
राणानुसापेवस्यं वरोहिणीयोगे सत्येव भवति सर्वमासमासाधारणा चतुर्थ्येवोपास्तिः शिष्टत्वादिति काम्याव फलनिर्देशा
दिति उपवासश्चेत्यादिना कर्मांतरं फलार्थमिति तुके श्चित् भा अथ भाद्रस्यपक्षे पुष्यनक्षत्रे छंदोगानामुत्सर्गा
ख्यं कर्म तत्रगौतमः अथ भाद्रपदे मासि तिष्ययुक्ते च सोस्थिताः छंदोगा मिलिताः कुर्युः प्रातरुत्सर्गकं क्रियां ति
ष्यपुष्ये ततः परतिष्ठछंदसां समुदीरणं हस्तेन पावत्संयुक्तमुपाकरणमेव सर्वं तदनंतरं हस्तनक्षत्रेणते षामेवोपकरणं
तदाह गार्ग्यः शुक्लपक्षे तु हस्तायामुपाकर्मापराह्णिकमिति भाद्रमासवाक्याहृतं मासेन भस्य माया वास्या तस्यां द
र्भोच्चयो मतः अयातयामास्ते दर्भा विनियोज्याः पुनः पुनः नभसीति दर्शोतत्र कुमेरा स्तीयामधिकृत्य भविष्ये माघे भाद्र
पदे वापि स्त्रीशां धर्म्याप्रशस्यते तथाग्र्यडापूपा सुदात व्या मासि भाद्रपदे तया स्तीपापां पापसंचवासुदेवस्यतुष्टये श्प

वर्षकृ० शुक्लामायस्मात्समन्वंतरादिश्च अथ भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां चंद्रादर्शने तत्रशिवः शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां तु सिंहे चंद्रस्य दर्शनं मिथ्याभि
३५ शापं कुरुते तस्मात्तं शेषन्नतं तदा सिंहार्कौधिकारे ब्रह्मपुराणे नारायणो मिशमस्तुस्वधाकारमरीचिवस्थितश्चतुर्थ्यांमघापिम
35 नुष्यो नापतेब्रुमः अभिशप्तः परीवादविषयो जातः सोभिशापतः श्रुतश्चतुर्थ्यां चंद्रं तु प्रमादाद्वीक्ष्य संयतः पठेद्धात्रेयिकावाक्यं
श्रावयुद्वेवाप्यथसुखं धात्रेयिकावाक्यं विष्णुपुराणे सिंहः प्रसेनमवधीत्सिंहोजांबवताहतः सुकुमारकमारोदीस्तवह्येष
षस्यमंतकः स्मृतिः शुक्लभाद्रचतुर्थ्यां तु स्यात्गणानाम्यामता पूजयेत्सार्वतीं तस्यां सौभाग्येन विल्समते भविष्यपुराणे शिवा
शांता शुभा राजन्चतुर्थी त्रिविधा मता मासि भाद्रपदे शुक्ला शिवा लोकेषु पूजिता तस्यां स्नानं तथा दानं उपवासो जपस्तथा
क्रियमाणं शतगुणं प्रसादाद्धतिनोन्दप गुडलवणघृतानां च दानं शुभकरं स्मृतं गुडापूपैस्तथा वीरगुणं च ब्राह्मणभोजनं यास्त राम० ३५॥
स्यां नरशार्दूल पूजयंति सदा स्त्रियः गुडलवणापूपैश्च श्वश्रूं श्वसुरमेव च ताः सर्वाः सुभगाःस्युर्विघ्नेशस्यानुमोदनात् कुल्मका
गुविशेषेणा विधिनानेन पूजयेत् दंतिनो गणापतेः कुल्मकान्नगुडादिना गणपतिमेव पूजयेत् तस्मिन्नह्नि तद्देवताप्रीत्यर्थं श्वश्रूः श्वशु

रणोर्वैधात् शुक्लपक्षमुपक्रम्य भविष्यपुराणे सुमंतुरुवाच तथा भाद्रपदे मासि पंचम्यां शुक्लपाक्षिकः यस्त्वालिख्य न
रोनागानकृष्णवर्णादिवर्णकैः पूजयेद्गंधपुष्पैश्च सर्पिर्गुग्गुलपायसैः तस्य संतुष्टिमायांति पन्नगास्तक्षकादयः आसप्तमात्कु
लात्तस्य न भयं नागात्तो भवेत् तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नागान्संपूजयेन्नरः इत्यालेख्यनागपंचम्यां तक्षकाद्या अष्टौ आवर्णनागा
पंचम्यां पूज्याः तथा शुक्लपक्षे तु सप्तम्यां मासि भाद्रपदे स्मृत प्रणम्य सिरसा नित्यं पजपेत्सप्तवासरान् पुष्पधूपादिभिर्वीर कु
तपानो दत्तपेरोः पायसं रश्मिरपालापमकुर्वन्निप्रतात्मना विप्राय दक्षिणां दत्वा नक्तं भुंजीत तथापतः तिष्ठन् व्रजन्प्रस्थितश्च
वक्ष्यः प्रस्वलितादिषु आदित्यनामस्मरणं कुर्वन्नुच्चारणं तथा अनेनैव विधानेन मासान्द्वादश वै क्रमात् उपोष्य पारणे पूर्णे सम
भ्यर्च्य जगद्गुरुं पुराणेनत्रवरोने हस्पीराय नमुष्टिमश्नुते एवं यः पुरुषः कुर्यादादित्याराधनं शुचिः नारी वा सर्वगसम्पन्नं अनंतं सफ
लमश्नुते कृतयाः व्रतमेव इत्यनंतफलसप्तमी विष्णुधर्मोत्तरे द्वादशीमुपक्रम्य श्रवणे प्राप्नोति गोलोकं मासि भाद्रपदे द्विजाः
तथा भाद्रपदे मासि श्रावणेन समन्विता नक्षत्रप्रशस्तामुत्तमा तथा द्वादशीमुपोषितं सर्वं महाफलं ज्ञेयं अनंतं द्विजसत्तमाः अथ भाद्र शुक्ला

वर्षकृ० ष्टम्यायाचारान्महालक्ष्मीव्रतारंभमस्तदयिमा ष्टम्यांतत्पूर्तिरिति अथ भाद्रशीर्षमासेतव ब्रह्मपुराणे इंद्रोभाद्रपदे मासि शुक्ल
३६ पक्षे च विष्णुनानियुक्तः सर्वसस्यानि व्रीहीश्चैव फलानि च औषधीर्वेत्रहस्तश्च तान्यनपालयस्य पि तस्यैयात्तानि सर्वाणि वर्धय
त्यखिलं जगत् तस्मात्तत्र संपूज्यः सभार्यश्च दिने दिने सागरः सायुधश्चैव सवाहनः सानुपात्रः सवाहनः प रभिन्नकृतो देवो राज्ञा पूज्यो
विशेषतः भक्ते नवैः फलैर्मूलैर्वस्त्रैश्च विशेषतः तमुद्दिश्य पाचयेच्छिष्टां स्तथा राज्ञोपजीविनः सानुयात्राः सानुचरः सानुयात इति
क्वचित्पाठे तत्र सपत्र इत्यर्थः पटभित्तिकृतः पटभित्तौ वा लिखितः दिने दिन इति वचनात् द्वादशीमारभ्य यावद्दर्श्यान्नं प्रत
हं पूज्यः ज्योतिः शास्त्रे द्वादशी तु परित्यज्य तिथ्यावन्यत्र शास्त्रतः शक्र उत्थापितो हंति राजानं राष्ट्रमेव च शक्रमुत्थापयेद्राजा
उत्तरेण कदाचन श्रवणे बाधनिष्ठापानन्तु रक्षांतरेण तु तथा विश्वमुत्थितमेशिवमो श्रवणे पपरे दे वजे वासवं कृत्तिकायां तु राम०
निशि शक्रं प्रवासयेत उत्तरे उत्थितमभिरविर्मो श्रवणो पार्जितं भरण्यां ध्वनि ष्टायां कृत्तिकायां प्रवासयेदिति केचित् अत्रैव श्रीप ३६
तिसंहितायां द्विरघावेतुक मायां शक्रं नोत्थापयेद्यदि राष्ट्रो राज्ञां विनश्येत प्रजाश्चैव विनश्यति अथैतत्पूजा तत्रावाहनमंत्रः राघा

हिसर्वामवसिद्धसाध्यैरभिष्टुतोवज्रहस्तोमेरुशृङ्गसमुत्थितस्त्वंअवग्राधपादोदरहारापूजांभगवन्नमस्ते अथपूजामन्त्रः ऐरावतस

मारूढोवज्रहस्तोमहाबलः शतयज्ञाधिपोदेवस्तस्मैनित्यंनमोनमः वज्रहस्तसुरारिघ्नबहुनेत्रपुरंदर रक्षार्थंसर्वभूतानां

पूजेयंप्रतिगृह्यतां ततः प्रार्थना नमस्तेसर्वदेवेशसहस्राक्षनमोस्तुते आखंडलनमस्तेस्तुरूपंदेहिश्रियंस्थिरां अथभर

णपा निशावसानेतद्विसर्जनंतदुक्तं राजमार्तंडे यामेततोदेवपतेर्निशायाविसर्जनेशांतिकरंनृपाणां विसर्जनेवक्ष्यमाणो

क्तमन्त्रः साधंसुरासुरगणैः पुरंदरं शतक्रतो उपहारान्गृहीत्वेमंमहेन्द्रध्वजगम्यतांयद्यष्टमेदिनिभरणीतदातत्रविसर्जनी

यः तदुक्तं राजमार्तंडे अंतकस्यादिमध्यांतंपरिस्यादष्टमेदिने शक्रंविसर्जयेत्तत्रनोवधिश्चाष्टमोपरि पातयेदष्टमेस्व

न्लोकपालंतदंतिके निश्यायांसर्वसत्वानांक्रोशोविकुशलंभुवि नवमेतुदिनेस्पष्टोराज्ञांशक्रोभयप्रदः ततोनारदसंप्राप्तांतेनि

शिमुसेनिपातयेत् अष्टमात्परतः शक्रमंतकस्यानुरोधतः येपश्यंतिध्वजंपातितेषांराष्ट्रंविनश्यति अंतकस्ययमदैवत

स्यभरणीनक्षत्रस्यसप्तमनिशावसाने अप्राप्ताष्टमनिशावसानेभरणीपादस्यसतत्त्वस्यतदंतस्यवालोभेशक्रविसर्जनंत

वर्षकृ० दोपतद्दलाभेतद्दैवात्शिवमामपितद्विसर्जनमितर्यैः सोऽरिमप्रिजयोवीरेसत्तके मस्तकेतथ्याभूमिपातादिके सुते शत्रं नैव प्रवा
३० संपेजत् अथ भाद्रशक्लचतुर्दश्यां कृत्यं तत्रागौतमः आराधिते महेश्वे च ध्वजाकारास्तु पुष्पितः ततः सितवस्त्र देस्या मनंतं पूजये
37 द्धरिं भविष्योत्तरे अनंतव्रतमत्य तु सर्वपापहरं शुभं सर्वपापहरं त्वनां स्त्रीणां चैव युधिष्ठिर शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां मासि भा
द्रपदे भवेत् अस्यानुष्ठानमात्रेण सर्वपापं प्रणश्यति इदं च पूजाअनंतपूजयेदिति विधिश्रुतेः अनंतसंसारमहासमुद्रम
ग्नान्समभ्युद्धरवासुदेव अनंतरूपे विनियोजयस्व अनंतरूपाय नमो नमस्ते इति पूजा अथ डोरकबंधनपौमंत्रः मात्स्यपुराणे
नारद उवाच कथमर्घप्रदानं तु कर्तव्यं तत्सर्वं प्रभो विधानं परमं तस्य पूजनेन तदुच्यताम् ईश्वर उवाच प्रत्यूषसमये विद्वा
न्कुर्यात्तस्योदये निशि स्नानं शुक्लतिलैः सन्न शुक्लमाल्यांबरोगृहे स्थापयेदव्रणं कुंभं माल्यवस्त्रविभूषितं पंचरत्नस राम०
मायुक्तं छत्रपात्रेणसंयुतं नानाभक्ष्यैः फलैर्युक्तं ताम्रपात्रसमन्वितं अंगुष्ठमात्रं पुरुषं तथैव सौवर्णमत्स्यायतबाहुदंडं ३०
चतुर्मुखं कुंभमुखे निधाय ध्यात्वा निसर्गांबरसंयुतानि संकांस्यपात्राक्षततंडुलकं शुक्लं मंत्रेणानेन द्विजपुंगवाय उत्तरिष्यता

ण्मोहरेद्दीर्घबाहुः मनमवेतापमार्दिस्रुरवस्य: शेवतांतु दघाघदिश्यन्तिरमिलष्ण: खुरैर्हैममुखोमवत्सांधेनुंनर: क्षीरवंतीप्र
रापसमुबस्त्रघंटाभरणां द्विजाय श्रामसमएत्राद्दुदये: धेमस्यदातव्यमेतत्सफलंनरेण यावत्समा: समदशाश्यवासुरयो
र्ध्वेमपेवववर्दंतिकेश्चिन् काशपुष्पप्रतीकाशअग्निमारुतसंभव मित्रावरुणयो: पुत्रकुंभयोनेनमोस्तुतेप्रसव्वंतुफलस्याथ
मेवंकुर्वन्नमो इति होमंकृत्वाततः पश्चाद्धर्जयेन्मानव: फलंअनेनविधिनायस्तुप्रमानर्घंनिवेदयेत् इंद्रलोकमवाप्नोति
स्याराणपसमन्वित: सचैवलोकानाप्नोतिसमाघोनय: प्रयछति यावदापुश्चप: कुपीत्स्पर्शंब्रह्मागछति इतिपठतिररणोतिय
रान्द्रवपुप्यालस्यभवेत्सुसंप्रदानं सहृदपिचद्दराजिसोपिविश्नोर्भागवत: पञ्जतेमेरोघे: पंचरत्नानिकनककुलिशंनीलंपद्मरा
गंचमौक्तिकं एतानिकालिकापुराणोक्तानिकुलिशंहीरकं नीलमिंद्रनीलंकनकरजतमुक्ताप्रवाल राजपट्टकस्पाशिय
वरत्नानीति गोडा: समधान्यानिपवाग्राधमचीनकास्तिलाश्चमषयावश्चेता: श्यामाका: समका: स्मृता: प्रियंगु: कंकुचीनक
स्थानेदेवधान्यांतर्भावेणसमधान्यमितिपद्मान्तरं देवधान्यंजनाइतिप्रसिद्धंयमार्दिस्रुरवस्यइतिसंबंधमपेणांग्रकृतधर्मेता

वर्षकृ० ३८ 38 त अतो दक्षिणायनमुखेनैव संवत्कृते कृते मकरादौ सुवर्णाशकोऽप्यत्र तथादर्शनात् आसप्तरात्रादिवापमर्थः यस्मिन्नंगके आस्या
स्यफलस्या सरभेत्रोयः सप्तमेगाकलातः प्राग्घौ दातव्यः आस्योदयकालश्च ब्रह्मपुराणोक्तः कन्यांगेभ्यः पश्चिमेभ्यः षड्भ्यः प्रारभ्य
संख्यया अंगानद्याविंशतिपर्यंतमुक्ते सप्ते सुतादिषु उदेतित्यावश्यावान्यास्योवामितोपभुज्यातिकन्यातोभ्यरति पूर्वादिकूच
व्दाध्याहार्ये पंचमी पश्चिमेभ्य इति व्याधिकरणे तेन कन्यांगात्पूर्वेभ्यस्तेभ्यः सिंहांशेषुशेषेभ्यः षड्भ्यांशेभ्यः प्रारभ्यागास्योदयइति
अत्रामस्तु कन्याममनागते सूर्ये घौवे सप्तमाह्निदिति आगामजोतिषोः अपातिभास्करे कर्मांसत्रभोगोत्तिथिदिने अर्घदय
राम्याप्रयेवसेतिभहोरयाइति तथाजानभ्यामकंतोगात्वाशिरस्थिततामपात्रेणप्रणाम्यागात्संध्यात्वाः घौस्यः तथामसक्फलस्या राम० ३८
गविशेषः वीजपूरं नारिकेलं रंभाजातीफलं तथा खर्जूरद्यूतशालिभ्यः फलामेताविवर्जयेदिति कालराणापक्षे आस्यः खलमा
नइतिमंत्रेणार्घदानमित्याणिकविशेषोनयाम्भ कोशपुष्पप्रतीकाशइत्यादिमंत्रस्याविशेषाच्चानुवेणपोतोवरत्वात् सौवर्ण
पुरुषदानेमपमेवमंत्रः मंत्रांतराणभिधानात् गौडाः आवाहनादौ सर्वत्रनपठंति। मत्स्यपुराणेतु। अर्घोसौवर्णपुरुषदानेमंत्रो

नाममन्त्रांश्चादिकं तु ॐ कारादिनमोन्तेन दातव्यमिति सामान्यविधिप्रामाण्यात् अर्घे द्रव्याणि परिगणितानि बिल्वाक्षतैः पुष्पैर्दधिदूर्वांकुरैर्मि
लैः सामान्यः सर्वदेवानामर्घोऽयं परिकीर्तित इति सामान्यविधिरेव विशेषस्यानभिधानात् यत्तु नरसिंहपुराणोक्त्यार्घदाने
तिकर्तव्यतापेक्षायामुक्तं तन्त्रं तास्यानियोजकातिदेशादेरभावात् यदि तु सफलमिति पारम्पर्यात्फलेनार्घदानं जलपुष्प
चंदनदूर्वाक्षतसहितेन पूजायामपि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलनैवेद्यरूपाः पंचोपचाराः सामान्यविधेः न च पूजायामपि गं
धपुष्पधूपदीपतांबूलनैवेद्यरूपाः पंचोपचाराः सामान्यविधेः न च पूजायां प्रमाणाभावः विधानं पद्यास्तस्य पूजनेन तद्द्र
व्यमेव इत्युपक्रमे कीर्तनात् अत्र लोकापाम चतुष्टये पूजनं नरसिंहजयाराणां लोपामुद्रापूजां चाचरेतीति एष चाम्नानष्टान
क्रमः प्रथमं यथोक्तस्नानं ततो यथोक्तकुंभस्थापनं यथोक्तसौवर्णपुरुषस्थापनं अत्रागमेन तु कुंभलग्नसम्भसन्धं मरा
चर्मवेष्टितं जटामुकुटधरं शोभनं कनककमंडलुदर्भाक्षमालाहस्ताधरमागस्त्यं सौवर्णं मसेदितीति विशेषः ततो गस्त्यपूजार्घदा
नं पू जा च महाव्याहृतिभिराज्यहोमः सप्तमाचार्यपूजा एतत्फलपारितप्याः सौवर्णपुरुषदानं संपत्तौ धेनुदानं च अनेनाव

वर्षकृ० धिनायस्तुपुमानित्यादिश्रवणात् पुंस एवाधिकारात् स्वराजसूये तथैव तदुपसंहारसामर्थ्यात् एवमन्यत्रापि विशेषश्रुतावूह्यं अत्र
२९ चदर्शनस्यानंगत्वात् समयस्य च मेघाद्यप्रच्छन्नेपि प्रत्यभिज्ञानाद्दर्शनेपि अविकल एव शास्त्रार्थः उपवासस्तु समाचारात् कृतोपका
मः संपश्येदात्मसहितं मुनिं सर्वकामप्रदं पुरा पसर्वकामैर्धृवुधेतं अर्चितव्यश्च भगवान् श्रद्धाभक्तिसमन्वितैः पूर्णकुंभैः सकूप्मा
डैर्धेवैर्धूपैर्गंधैस्तेनच जातीपुष्पैस्तथा प्लैः शुभैः श्वेतचंदनेनासितेनच गंधैस्तैस्तथा वस्त्रैरन्नमाल्यैस्संभवैः उपानच्छत्रदंडैश्च पादु
कासनवल्कलैः मूर्त्रिणापरमान्नेन फलैः पुष्पैश्च चंदनैः अत्र प्रकारे भक्ष्यैश्च होमैर्ब्राह्मणतर्पणैः आशास्य च शुभं काममुद्दिश्य
च मनोगतं यद्यद्धं प्रार्थयते कामं भगवन्मनसेप्सितं तत्तत्प्रसादादचिरेण भूयस्त्वां पूजयाम्यहं इत्यतः पूजयेत्पश्चाद्देवं तं वा गुरुं राम०
तथा ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु ततो भुंजीत वाग्यतः अत्र च पश्चाद्धिताभिधानान्मेघादिच्छन्ने शास्त्रार्थसिद्धिरेव स्त्रिया अप्यधि २९
कारः विशेषानुपादानात् न च मत्स्यपुराणीयेन ककल्पेनं तत्र पुमानिति श्रवणात् न स्त्रिया अधिकार इति वाच्यं फलभेदात् कर
णभेदाच्च न तत्राहि अर्घ एव प्रधानं फलसंबंधात् इह तु पूजैव प्रधानं तत्रैव मनोगतलाभात् इत्यगस्त्यार्घपूजाकल्पः अथ मा

ग्रोक्तंतत्रविष्णुः प्रोष्ठपद्यांतयुक्तायांगोप्रदाऽष्टपद्यांतुकृत्वेत्थापजाजागरणेनिशि महोत्सवविधानेनसौत्रामणि+ नेनसर्वपा
पविनिर्मुक्तोभवतितद्युक्तायांभाद्रपदस्यस्त्र्यक्तायां देवीपुराणे प्रो+ फलंलभेत्विष्णुधर्मोत्तरे' गोप्रदानंचप्रोष्ठपद्यांरोमा
सामहाफलं' अथाश्विनकृत्यंतत्रविष्णुः आश्विनंसकलंमासंब्राह्मणेभ्योघृतंप्रदायाश्विनौप्रीणयित्वारूपवान्भवति' वामन
पुराणे' तिलांस्तुवृषभंदधितान्नायसादिकं श्रीसर्वेषपद्मनाभस्यदेयमश्वयुजेनरैः आदियदेनाभोष्टशुचिद्रव्यपरिग्रहः भविष्यपु
राणे कृत्वाचाश्वयुजेमासिविपुलंधान्यपर्वतं सुवर्णवस्त्राद्यैर्धान्यसंयुक्तंसमायुक्तं निवेदयेत् सावित्रेसुमहायानैर्भोगसमन्विते व
र्षकोटिसहस्राणि सर्वलोकेमहीपते यश्चाश्वयुजेमासमेकभक्तेनसंक्षिपेत् धनवान्वाहनाढ्यश्चबहुपुत्रश्चजायते स्कंदपुराणे
यापिचाश्वयुजेमासमेकभक्तेनतिष्ठति वाणिज्यंतुभवेत्तस्यकृषिः पशुगणस्तथा अत्रवशुक्लादिमासाहरः' देवीपुराणे' एका
हमपियोभक्त्याकन्यासंस्थेदिवाकरे पूजयित्वाशिवायव्रतंदीपानसंबोधयंतिव शिवायचक्रंदुर्गोसम्मः संबोधनमुद्दीपनं तैलभंते
शुभान्तभोगान्नायुराप्संपदः संध्याकालेतुसंप्राप्ते पूजयित्वातुमानवः येददंतिघृतेदीपान्तुलार्कंपलसान्वितं नतेयांदुष्कृतंकिंचित्

वर्षकृ० तैलमुनिसक्तम उत्कृष्टं भक्तं पललं मासे मरणमर्यौ प्रतिमां कृत्वा विल्वेवापसुपूजयेत् आमविज्ञानसारेण सलभेतन्मौलिकं फले
५० मूलपञ्जाजसमितसर्थः यमः घृतमाश्वयुजे मासि नित्यं दद्याद्द्विजातये प्रीणयित्वाश्विनौ देवौ रूपवानभिजायते आश्विना तु
40 तौ विष्णुः तस्मिन्नेव मासि गोरसं ब्राह्मणान्भोजयित्वा आरोग्यभाग्भवति देवीपुराणे घृताभिषेकरूपः कुर्यादहोरात्रं नराधिप श्ल
क्ष्याधिरोगाभ्यां देव भगवत्या विचक्षणः मासि चाश्वयुजे वीर सर्वपापैः प्रमुच्यते विष्णुधर्मोत्तरे आश्विने घृतदानेन रूपवानभिजा
यते ग्रहणामुपक्रम्य देवीपुराणे आश्विने शरपक्षे श्रेष्ठास्नानदानादिकर्मणीति नरसिंहपुराणे अथवाश्वयुजं मासं वर्जयन्मांसमभ
क्षणं मासषट्कृतं पुण्यं लभेताश्वयुजे नरः मासषट्कं मांसवर्जनजन्मपुण्यं लभतइत्यन्वयः भविष्यपुराणे कन्यागते सवित
रि कृष्णपक्षेऽष्टमी च या सा च पुण्या पापहरा शिवस्नानं स्वधिनी स्नानं दानं जयो होमः पितृदेवाभिपूजनं सर्वं प्रीतिकरं स्याच्च प्री राम०
तेतस्मिन् त्रिलोचने अष्टकाश्राद्धमपत्र भविष्यपुराणे कृत्वैवाश्वयुजे मासि कृष्णपक्षे नराधिप नवम्यामुपवासं तु दुर्गादेवीम ५०
पूजयेत् धूपदीपोपहारैश्च ब्राह्मणानां च तर्पणैः पूजयित्वा रथे कृत्वा नानावस्त्रोपशोभितं ध्वजमालाभिः छत्रदर्पणचामरैः कृत्वाम

वरोमयीं दुर्गां महिषे शूलशोभितां । विमलस्य रथमध्ये तु पूजयेत्कृतलक्षणां ॥ नवम्यां भामयि स्नात्वा तु जले दुर्गां तर्पयेन्नृप । तत्र जा
गरपर्णां तु प्रदीपाद्युपशोभितं । प्रभाते स्नपनं कृत्वा ततस्तत्कन्यकानां च भोजनं । रथे शोभामयं कृत्वा भागवतैर्निवेदयेत् । भुक्त्वा च बांधवैः सार्धं
प्रणाम्यार्यीगृहं व्रजेत् । सर्वव्रता नाम व्रतं सर्वपापप्रणाशनं । नवमीरथव्रतात्ख्यातु सर्वकामार्थसाधकं । सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं सर्वयज्ञेषु य
त्फलं । तत्फलं सकलं विप्रा नवमीव्रतपालनात् । कल्पकोटिशतं साग्रं स्वर्गलोके महीयते । पुनरेत्य महीं सर्वां सार्वभौमो भवेदिह ॥ र
त्नोपकरणैर्युक्तो दंतदारुमयीं शुभां । शय्यां निवेदयेद्यस्तु भागवताय नराधिप । दुकूलतूलवस्त्राणां परिसंख्यातु या भवेत् । तावद्वर्षस
हस्राणि स्वर्गलोके महीयते । हर्षशल्यांकितं यस्तु भागवताय निवेदयेत् । आसप्तमं स्वकुलं नीत्वा देवालयं व्रजेत् । दत्वाभयं समस्तानां च
भागवतेषु शोभनां समस्तद्वीपां धरणीं दत्वा यत्फलं तदवाप्नुयात् । पारदक्षी शिवोर्ध्वे व यावत्तस्य निपातितं । तावद्दिनैः पृथिवीज्ञेया दाता
स्माच्च महीपदः । नवमीरथव्रतं शय्यादानानि स्वतंत्राणि । पृथक्फलश्रुतेः अत एव चान्यशुल्कानि तेषु कृत्तमयाख्यं ये । अश्व
युक्कृष्णपक्षे तु आरभ्य देयं दिने दिने त्रिभागहीनं पक्षं वा त्रिभागानां धर्ममेव वा षोडशेति तिथिवृद्धिक्षयोपक्षया । तेन यद्दिवसे षोडशको वि

वर्षकृ० हितकालेऽपरपक्षीयामिथोनोप्राप्तिस्तदाहितीयाऽशक्तेभवतीतिकल्पतरुः श्राद्धविवेकेतुकन्यास्थसूर्यस्यपरमाः षोडश्यांशकाश्च
८१ नेनवाकोनप्रशस्यंतदस्तर्ता अन्येतुप्रोष्ठपद्यामहेषाटशत्वंश्राद्धंतुप्रोष्ठपद्यांवैकृत्वाह्लजफलंलभेदिति ब्रह्मपुराणवचनेनतत्रापि
41 श्राद्धस्यविहितत्वादित्याहुः अशक्तपुरणीति अपंचापरपक्षः कृष्णादिक्रमेणग्राह्यः आषाढीमवधिंकृत्वायस्मात्पक्षस्तुपंचमः अप
रपक्षः सविज्ञेयः कन्यांगाच्छतुवानवा इतिजातूकर्णवचनात् दिनेदिनेइतिसर्वस्मिन्नदिनइतिकल्पतरोर्व्याख्यानात् अन्येतुदिनप
दंतिथिपरं तेनसर्वस्मिन्तिथौश्राद्धमित्याहुः त्रिभागहीनंपंचम्यादशतित्रिभागदशम्यादिश्चार्धमष्टम्यादीतिकल्पतरुः अपंच
त्रिभागादिकल्पः शक्तापेक्षयाव्यवस्थितः असंख्यासंभवतिलघुपापेगुरुपापत्वेनानुष्ठानलक्षणाप्रमाणापेक्षविधेरा
पद्यतनेवान्त्रफलभूमानिसत्वादिति अतएवोर्ध्वचतुर्थ्योपदहः संपूर्णतश्माद्रिकासापनवचनात् पक्षःकल्पकारणात्तत्पक्षचतुर्थ्या राम०
वृद्धापरपक्षेतरापरपक्षविपर्ययश्चावस्यकोऽस्मायादितिकल्पतरुप्रभृतयः अन्येतुअनुवचनात्सारादाश्विनापरपक्षप्रतिपदा ८१
कस्यसकलकारणमाहुः तदसत् पूर्वोक्तावरोधविरोधात् अत्रचप्रतिपदादिकंल्पचतुर्दश्यपिचतुर्दशीपरित्याज्याः श्राद्धेचविपन्ना

नोजलाग्निभृगुपातिनां चतुर्दश्यां भवेत् स्वजात्र मावास्यानुकामिकीति तस्मात् तापरपक्षप्रकरणस्थदेवीपुराणवचनात् विशेष
विधिमहिम्ना शेषनिषेधासिद्धेरिति कल्पतरुप्रभृतयः श्राद्धविवेककारस्तु कृष्णचतुर्दश्यपक्षेपि चतुर्दश्यां पापार्वणं प्रथमप्रवृत्तेत
र निरपेक्षाहरहः श्राद्धसाम्राज्यालिंगनात् निषेधवचनानां चरमप्रवृत्तकालस्य लिंगितचतुर्दशीश्राद्धविषयत्वादित्याह यत्
कृष्णपक्षे दशम्यादौ वर्जयित्वा चतुर्दशीं श्राद्धे प्रशस्तास्तिथयो यथैता न तथेतराः इति मनुवचनादाश्विनापरपक्षीयपा
पामपि चतुर्दश्यां पार्वणानिषेधः इति तन्न अश्वयुक्कृष्णपक्षे तु श्राद्धं देयं दिने दिने इति नित्यविधेर्विशेषविषयत्वेन लघुप्रवृत्ति
कत्वान्मनुवचनस्य द्वादश्यापरपक्षविषयसामान्यपरत्वेन संशयविकल्पनिरासानंतरं प्रवृत्तिकतया विलंबप्रवृत्तिकत्वात् त
याच विशेषवचनालिंगितविषयसामान्यवचनाप्रवृत्तिरिति धर्मापाद्यतिसकलतांत्रिकसिद्धत्वात् इत्थं चाश्विनापरस्य पार्व
णानित्यं श्राद्धं देयं दिने दिने इति फलनिरपेक्षविधिश्रवणात् संध्योपासनवत् सर्वेषिकन्यागते श्राद्धं यो न कुर्याद्गृहाश्र
मी धनं पुत्राः कुतस्तस्य पितृनिश्वासपीडनादिति श्रुतेः द्वादशस्वपि अपरपक्षेषु काम्यमपि पार्वणं तदकरणे चापगुरागो प्रतिप

वृ॰षो॰ धनलाभायलभ्यं चास्य ननश्यति द्वितीयायां तथा कुर्याद्द्विपदाधिपतिर्भवेत् वराथिनां तृतीया तु शत्रुघ्नी पापनाशिनी श्राद्धं
८२ चतुर्थ्यां कुर्वाणः शत्रोश्छिद्रं स पश्यति पंचम्यां चैव कुर्वाणः प्राप्नोति परमां श्रियं षष्ठ्यां श्राद्धं तु कुर्वाणः द्विजातेः पूज
७२ यं स तत् कुरुते पत्तु सप्तम्यां श्राद्धं तु सततं नरः महासत्त्रगणाध्यक्षो वहुबंधुश्च जायते महासत्त्रमवाप्नोति योऽष्टम्यां कुरुते नरः श्रा
द्धं नवम्यां कर्तव्यमैश्वर्यं स्त्रीषु कामयता कुर्वन्दशम्यां तु नरो ब्राह्मं श्रियमवाप्नुयात् वेदांश्चाप्नुयात्सर्वान् विप्राणां ऽपकुरुते तथा
एकादश्यां परं दानमैश्वर्यं संततिं तथा द्वादश्यां जयलाभं च राज्यमायुः प्रजा वसु प्रजा वृद्धिः पशून्मेधां स्वातंत्र्यं पुष्टिमुत्तमां दीर्घमा
युरथैश्वर्यं कुर्वाणस्तु त्रयोदशी अमावास्यां प्रयत्नेन श्राद्धं कुर्याद्द्विजसत्तमः सर्वान् कामानवाप्नोति स्वर्गं चानंतमश्नुते ब्रह्मपुराणे
प्रतिपद्धनलाभाय द्वितीया पार्थाय चापरा तृतीया वरार्थाय शत्रुनाशाय चापरे पंचम्यां धनलाभाय श्राद्धं कुर्याद्द्विजसत्तमः षष्ठ्यां वा राम॰
लक्षार्थं सप्तम्यां वंधुवृद्धये वृद्धिकाममहत्याष्टम्यां स्त्रीकामो नवमेऽहनि दशम्यां ब्रह्मतेजोर्थी संतत्यर्थी तथापरे द्वादश्यां जनला ८२
भाय त्रयोदश्यां विभूतये जलानरानशाल्मातिविषोर्दघनिनां तथा चतुर्दश्यां भवेत्सजात पुत्रार्थीमिति अथवा अमावास्यां सर्वको ला

मायभक्त्यासंतर्पयेत्पितॄन् कामायनः श्रद्धान्वितः शास्त्रं कुर्वीत शाकेनापि नापरपक्षमतिक्रामेत मासि मासि वोशनमिति
श्रुतेः अथ कामा निभवन्ति स्त्रियः प्रतिपदि द्वितीयायां स्त्रीजन्म श्रय्याश्वान्तृतीयायां चतुर्थ्यां क्षुद्रपशवः पुत्राः पंचम्यां षष्ठ्यां
द्यूतेनर्द्धिः कृषिः सप्तम्यां अष्टम्यां वाणिज्यं एकशफ नवम्यां गाविर्दशम्यां परिवारकाएकादश्यां धनं धान्यं कुप्यं द्वादश्यां ज्ञातिश्रैष्ठ्यं
त्रयोदश्यां युवानस्तत्र म्रियन्ते शस्त्रहतस्य चतुर्दश्यां अमावास्यां सर्वान्कामानवाप्नोतीति यज्ञेनर्द्धिः यज्ञेन देवेनेन कर्मणा धनस्य ऋ
द्धिर्भवतीत्यर्थः विष्णुः रहे सुरूपाः स्त्रियः प्रतिपदि कन्यावरं द्वितीयायां सर्वान्कामान्तृतीयायां पशूञ्चतुर्थ्यां श्रियः पंचम्यां घृ
तविजं षष्ठ्यां कृषिः सप्तम्यां वाणिज्यमष्टम्यां वाजिनो दशम्यां पुत्रान् ब्रह्मवर्चस्विन एकादश्यां आपर्वेसुराजजपान् द्वादश्यां सो
भाग्यं त्रयोदश्यां सर्वान्कामान् पंचदश्यां शस्त्रहतानां श्राद्धकर्मणि चतुर्दशी प्रशस्ता आपस्तंबः सर्वेष्वेवापरपक्षस्याहस्सु क्रि
यमाणे पितॄन्प्रीणाति कर्तुस्तु कालाभिनियमात्फलविशेषः तत्र प्रथमे स्त्रीप्रायमपत्यं जायते द्वितीये स्तेनाः ब्रह्मवर्चस्विन
स्तृतीये चतुर्थे क्षुद्रपशुमान् पंचमे पुमान् बहुपत्यो न चानपत्यः प्रमीयते षष्ठ्यां अध्वशीलो ऽक्षशीलश्च सप्तमे कृषिशीलः अष्ट

वर्षिष्ठं मे पुष्टिः नवमे एकखुराः दशमे व्यवहारसिद्धिः एकादशे पुत्रशीलत्वं द्वादशे यशमान् त्रयोदशे बहुपुत्रो बहुमित्रो दर्शनीयापत्यो
५३ 43 वृद्धवती प्रियो भवति चतुर्दशे आयुर्वृद्धिः सर्वकामानिति अत्र सर्वशब्दस्य प्रकृतवाचितया एकैकतिथिफलस्य च कामनावि
षयत्वेन प्रकृततया तस्यैवामावास्यां श्राद्धफलत्वं न तु मिलितस्य तथा एकैकस्यैकामायामेकतन्त्रश्राद्धयत्ते सर्वेभ्यो दर्शपौर्णमासे
भ्यस्तत्रोपस्थितफलेषु मतमफलं दर्शपौर्णमासयोः ननु कृतत्वं तरवन्निर्धारितैकफलत्वेन वा सकलमिलितफलत्वं वा मि
लितानुपस्थितेरिति सिद्धान्तस्तु येहापोतिके चित् तन्न तत्रैकैकस्यैव प्रकृतत्वेनोपस्थितत्वात् दस्तु तथा प्रकृते तु पक्षसमादि
निर्दिष्टान् विपुलान्मनसः प्रियान् श्राद्धदः पंचदश्यां तु सर्वान् कामान् समश्नुते इत्यादियमवचनेन मिलितस्यैव दर्शश्राद्ध राम०
फलत्वेन प्रतीतेर्सो यावन्ताराधयोगादिति त्रयोदशी श्राद्धे कार्य्ये युवमारिणो भवन्ती मापक्षं वीयनिंदाश्रवणात् अपुत्रस्य प ५३
श्वादिकामस्याधिकारः अत्र शाकेनापिनापरपक्षमतिक्रमेदित्यादि कात्यायनवचनेन नापरपक्षश्राद्धस्यानित्यत्वं अत्र च षाद
शापरपक्षाः कात्यायनेन विवक्षिताः मासि मासीति श्रुतेर्हेतुकरणात् दत्राशक्तस्य कल्पान्तरमपि तत्र गौतमः अथ श्राद्धममावास्या

यांपितृभ्योदद्यात् पंचमीप्रभृतिवाअपरपक्षस्ययथाश्राद्धंसर्वस्मिन्वाद्रव्यदेशब्राह्मणसन्निधौकालनियमःशक्ति
तःपंचम्यादिकस्तोप्यशक्तस्यकस्तोंतरं तत्रमनुः कृष्णपक्षेदशम्यादौवर्जयित्वाचतुर्दशीं श्राद्धेप्रशस्तास्तिथयोय
थैतानतथेतराः कात्यायनःऊर्ध्वंवाचतुर्थ्यायदहः संपद्यते एवंचशाकेनापीत्यादिनाअपरपक्षेतएतामपिनित्यत्वेस्थि
तेगौणमादिवचनैकवाक्यतयापंचम्यादिकल्पस्तत्रसिद्धेशक्तेनतत्रापिप्रतिपदमारभ्यतुदशक्तोपंचमीमारभ्यतुअशक्तोअ
ष्टमीमारभ्यतुअशक्तोदशमीमारभ्यतुअशक्तोएकामपितिथिंश्राद्धमवश्यंकार्यमितिसिद्धंसहतकरणादेवाश्विनाप
रपक्षादिषुभेदः आश्विनापरपक्षेपिविभजनीयेत्रिभागमिस्तत्रवित्तविषयत्वेनैकमूलतयादशम्यादावान्वयेणाकार
स्पादिरत्तत्रकल्पइतिश्राद्धविवेककारमतमपास्तं देवीपुराणे तत्रैवकारयेद्देवींपितृरूपांमहोदयां कन्यास्थेचरवौवत्सपू
जनीयायथाविधि भौजंगीतिथिमासाद्यपावपुंसार्कसंगमं तत्रापिमहतीपूजाकर्तव्यापितृदैवते अरत्तेपिंडप्रदानं
तुस्नेहपुत्रोविवर्जयेत् भौजंगीतिथिःपंचमीतिनात्रापिपंचम्याद्यास्तिथयःप्रशस्ताइतिलभ्यते पितृदैवतमृक्षंमघाज्येष्ठ

वर्षकृ० पुत्रो विद्यमानज्येष्ठपुत्रकः अयं कनिष्ठपुत्रेण। श्राद्धकरणनिषेध एव इति नाशंकनीयं पिंडपदेन श्राद्धाभिधानेन लक्ष
४४ णापत्तेः किंतु पिंडदानमात्रे तत्रापि मघाधिकरणके श्राद्धे न पिंडनिषेधः अन्यथा सपिंडनदिने मघासत्वे सपिंडनेपिंडप
५५ र्युदासापत्तिः किंतु मघानिमित्तके तथा च मघापुरस्कारेण या वर्णा पदिज्येष्ठपुत्रिणा क्रियते तत्र। तज्जेन पिंडरहितं कर्तव्य
मिति शास्त्रार्थः मघाश्राद्धं तु काम्यं तत्र विशिष्टः पितापितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः उपासते सुतं जातं शकुंता इव पि
प्पलं मधुमांसैः पायसैश्च शाकैश्च अपण्यमासे तथा राघवो ह्यास्मृति श्राद्धं वर्षासु च मघासु च त्रयोदशी श्राद्धं तु नित्यं प्रोष्ठपदपू
र्णकृष्णत्रयोदशीति निर्णयसारे पाठात् एवं च मघायां त्रयोदश्यां वृद्धे वत्सलायामपि श्राद्धं अनयोः सुमिलने प्राशस्त्यं त
दुक्तं महाभारते अपि नः सकुले यायाद्यो नो दद्यात् त्रयोदशीं मघासु सर्पिषायुक्तं पायसं दक्षिणायन इति तत्रैव वृद्धस्मार्ते एकृ०
योगो गजच्छाया तदुक्तं योगो मघात्रयोदश्योः कुंजरच्छायसंज्ञकः भवेन्मघायां संस्थे च शशिनि अर्के करे स्थिते इति यावद्गजच्छा ४५
जच्छायायोगस्थावद्गालखो नैभोक्तव्यं सूतकमृतके चैव यत्नपात्र्यं द्रव्यैरेषोः छायायां कुंजरस्याय भुक्त्वा तु नरकं व्रजेत् म

मादा ब्राह्मणो भुक्त्वा तत्र चान्द्रायणं चरेत् इति ब्रह्मपुराणवचनात् चतुर्दशीश्राद्धेतु वायुपुराणे प्रायानशनश
स्त्राग्निविषोद्बन्धनैर्नतथा चतुर्दश्यां तु कर्तव्यं तत्प्रार्थ्यमिति निश्चयः मरीचिः विषशस्त्रश्वापदाहितिर्यग्ब्राह्मणघा
तिनां चतुर्दश्यां भवेत्सज्ञा अन्येषां तु विगर्हिता घातोस्यास्तीति घाती तेन श्राद्धार्हत्वे सति विषादिहेतुकमरणवता
मित्यर्थः अन्ययानन्वयात् ब्राह्मणेन तु परिविपन्नानां तथा स्वविधिना मिरमपि श्राद्धं न कार्यमेतत्सद्यदर्शस्वपिह
म चतुर्दशी शुक्लायां विशेषाश्रवणात् कन्यागतापरपक्षचतुर्दश्यां तन्निसमपि तथा वत्तस्मत्कर्मे आहवेषु विपन्नानां
नाग्निभ्यापातिना चतुर्दश्यां भवेत्सज्ञा अमावास्यां पंचकामिकी ति देवीपुराणवचनेन अमावास्यायां तु कामिकी समभि
धानाच्चतुर्दश्यां तन्निमित्तसिद्धिरिति अत्र व्याधिनापि केपिस्त्रनाम येकेनेपि वशस्त्रादिनामन्तानामपि एषामपि चतुर्द
श्यां श्राद्धं येभ्यन्मृतस्य वायुपुराणे शस्त्रादिमृतानां पृथगुपादानात् तत्रैव चनं षोडशवर्षो दूर्ध्वं त्रिंशद्वर्षपर्यन्तं जा
तिः शस्त्रेण मृतमित्याद्यं इदं च पुंसः स्त्रियाश्चाविशेषश्रवणात् अत्र च पर्यायेताः ननु गमापत्यागो भवति रिक्तमन्तव्य

वृ॰श्रा॰टी॰ ममीषामनुगमकस्तत्प्रयोजकत्वेनाप्रसक्तप्रकोपमङ्गलायाः कृतपस्तुकरणायाध्वरात्स्वरतत्वाद्ये न च योषिम्भः पञ्चादश्या
५५ दवमानादिनात्वस्ते समर्थ्यपिण्डमात्राभ्यसूक्ष्मिण्णासांपूतः स्मृतेति वचनात् नवासामिदमितिवाक्यं तन्निषेधस्यसामान्य
५५ मुखमहत्तत्पाविशेषमुखेन घ्राह्य विषयत्वात् अन्नमयाप्येहपिण्डीकृताः प्रेतानन्तेषांतु एष कृत्रिमेति श्रुतात्तपवचनात् एवं
सोमोनस्यात् नचुशास्त्रेणाहत्वायवैतेषादपावांतुदेशीमिसत्ता शेषु ह्यौघ्याय्यवगाहत्वानन्तयः एतद्वचनानामुद्देश्यमात्राको
श्राप्रकृत्तत्वेनलिङ्गाविशेषतामयोभावात् इदंश्राद्धमेकोद्दिष्टविधिनाकार्यं वस्तुदेश्यांतुपञ्चाशत्सपिण्डीकरणेकृते तदेको
द्दिष्टविधिनाकर्तव्यं शस्त्रघातिनामिति शिष्टाचारोपष्टम्भस्मृतेः मध्यदेशीयानां तु एतद्वचनमामनन्ति श्राद्धं पितृश्च मर
णतिथिसजातीयपर्यातिथौ श्राद्धमवश्यमाचरन्ति तत्रापि देशाचारोबलं अस्मेतुआषाढ्याः पंचमेपक्षे कन्यासंस्थे ए॰
दिवाकरे मृताहन्निपुनर्यो वै श्राद्धं दास्यति मानवः तस्य संवत्सरं यावत् तृप्ताः सुपितरो ध्रुवमिति नागरखण्डवाक्यं तेषाम् ५५
त्वमिति अथ हस्ताद्दिने स्वंजनदर्शनं तत्र ज्योतिषे हस्तगते तु अजवंधोयपादिशार्दूजनं तस्योपातं पुरेपानयागात्तसहि

प्रमदा रति र्विशमुपेति खंजनको नाम यो विहगस्तस्यावलोकने प्रथमे प्रोक्तानि यानि निपमैर्मुनिभिः फलानि तानि प्रवक्ष्या
मि स मत्तभद्रस्तद्वत्प्रभद्रस्ततोनुभद्रोऽथ बलभद्रकश्च एषां चतुर्णामपि खंजनानां नामावशसहे संस्थिति लक्षणानि पः कंध
रः शिरसो वक्षसा चिह्निमनितकाल्लोसमर्षतभद्रः कृष्णेन च पुतः शिरसोरसा च भवेत्सभद्रः सितकंठपक्षः कंठोरसी यस्य तु मेच
के स्यात्स मंतव्य आपि सितोऽनुभद्रः कृष्णास्य वेलकण्ठातेकोस्यात्खंजनोऽयं बलभद्रनामा एषां चतुर्णामपि कार्यसिद्धेर्योपायाम वे
त्पूर्वेतरः सयुस्थः स्थूलोऽभ्युन्नतकंठः कृष्णाग्रतो भद्रकारमंद्रः को भद्रः आर्कं च्छमुखात्कृष्णः संपूर्णः पूर्वपंचाशः तिंदिता
नाह आकारभद्रो गालमात्रकृष्णः सितानन्तः कार्यविनाशनाय आरो हरिद्राद्रवसन्निकाशो गोभद्रनामा खंजुखंज
रीटः निरिहितः प्रामृद्विवसे प्रभूतं दुः खोत्पत्तिसंशंसति पाव२८ वराहसंहितायामधिकरणमधिकृत्य अयमधुमुरभिकु
सुमफलपादपसलिलाशयेषु पुण्येषु करितुरगभुजगमूर्धि प्रासादोद्यानहर्म्येषु गोगोष्ठसत्समागमयज्ञोत्सवपार्थिवद्विज
समीपे हस्तितुरगमशालाछत्रध्वजचामराद्येषु हेमसमीपसिताम्बरकमलोत्पलपूजितोपलिप्तेषु दधिपात्रधान्यकूटेषु दृष्टो

वर्षकृ० भीष्टानिचेष्टन्तेविहगाः पंकेस्वादुधःनापिगोरसेः संपन्नगोष्ठसोपलिप्तेषुशाद्वलकेवस्त्राभिः शकटस्यैदेशविश्रमोभवतिगृह
४६ पटलेषुमध्येशोरगृहेरुजोऽशुचौरोगाः एष्वेषुजाह्नवीकीनांप्रियसंगमनभावसंसारेषु महिषोष्ट्रगर्दभास्थिश्मशानगृहकोणशर्करा
५६ स्थः प्राकाराग्रविषमस्थस्तुनिपतनमसोमांसलाभपदः पक्षौधुनन्नशुभः । पिबन्वारिविहरस्थः सर्पोदयेपशहस्तोऽनिष्टकरः खंजनोऽलम
पत्राविवाहरहजलप्रणालिका आगमांतरे अञ्जनपुत्तोषुराजवाजिमहोरगेषुराज्यप्रदः तुरालदः शुचिशाद्वलेषुभस्मास्थि
काष्ठनखलोमतुषेषुदुःखः कष्टदाभिवहुशः खलुखंजरीटः अथास्यदर्शनेपठनीयोमंत्रः नीलकंठशुभग्रीवसर्वकामशुभ
प्रद कुशैषधिमध्येभवतीरणींहिखंजरीटनमोऽस्तुते तंयोगमवक्तोमुनिपुत्रकल्पमहस्पताम्भेविदिशाक्रमेण त्वंदरयसेयाह्यहि एम०
निर्गतायांतंखंजनाश्चर्यमपोनमस्ते आगमांतरेवित्तंब्रह्माणिकार्यसिद्धिरग्न्याशकेरुत्राशेधनं याम्यामग्निभयंसुरारिक ४६
लहोलाभः समुद्रालये वायव्यागमनंकुर्यात्सलिलंदिश्यांगमाचोजरे रोशानांमांसरणंनिगदितंदिग्लक्षणंखंजनेतथा
कुचेष्टितोऽयःकुदेशोनिरीक्षितोयः खंजनःकदाचित् दृष्टाविशेषात्सरितोषपेजकिंव्यातयेत्सचितदुष्टतंज मांसमन्नंभुंजीतशयोत

भूमौक्षिपेत्तस्मैवत्तद्दिनानिसूत स्तायाज्जपेत्संजुहुयाद्बलिं तोषयेत्प्रमानरस्त्वंजनमर्दयेच्च वराहसंहितायां नृपतिरपिशुभंशुभ
प्रदेशेखगमवलोक्यमहीतलेविदध्यात् सुरभिकुसुमधूपयुक्तमर्घंशुभमभिनंदितमेवमेति सिद्धं अशुभमपिविलोक्यखंजरी
टंद्विजगुरुसाधुसुरार्चनेप्रयुक्तः नृपतेरशुभंनभवेत्कथंचित सप्तदिनानिनसप्तमासमभोजी अथदेवीप्रसन्नतं तत्रशिवरह
स्ये ईश्वरवाक्यं हतेघोरेमहावीरेसुरासुरभयंकरेदेव्याउपासकादेवाप्रभृतारासमासतया आगताघातितंरष्टामहिषंते
सुदुर्जयं ब्रह्मविष्णुमहेशानांइंद्रचंद्रयमानिलाः बलिंदद्युश्चभूतानांमहिषाज्जमिषेणाच प्रणेदुः शंखभेर्यश्चशतशोथ
सहस्रशः कृतादुंदुभिनादाश्चपटहशब्दाः समर्दलाः पताकाध्वजछत्रादिघंटाचामरशोभितं तद्दिनेकामसमस्तंचक्रुर्देवीभक्ताः
सुरोत्तमाः एवंतस्मिन्दिनेवत्सभूतप्रेतसमाकुले कृताचसर्वदेवैश्चमहापूजाचशाश्वती आश्विनेमासिमेघातेमहिषा
सुरनिबर्हिणी देवीसंपूजयित्वातुअर्धरात्रेचमोमुखेघातयंतिपुरस्तुभक्त्यानिभवंतिमहाबलाः बलिंचयेप्रयच्छंतिसर्वभू
तविनाशकं तेषांतुतुष्यतेदेवीपार्वतीकल्पांतशंकरं क्रीडंतिविविधैर्भोगैर्देवीलोकेसुदुर्लभे नाधयोव्याधयःलिंपानंचशत्रुभयंम

वृषे॰ वेत नचदेवग्रहाश्चैतेषानासुरानचपन्नगाः पीडयंति सुराध्यक्ष देवीयात्रां समाश्रितान् यावद्भूर्व्योमपाताळं जलं वन्हिः शशिग्रहाः
४८ तावच्चंडिकापूजा भविष्यति महाभुवि प्राप्ते काले विशेषेण आश्विने चाष्टमीषु च महाशब्देन रम्येण लोके ख्यातिं गमिष्यति
47 एतत्ते देवराजेंद्र स्वर्गवासफलप्रदं परावरविभागं च क्रियायोगेन कीर्तितं इंद्र उवाच आश्विनस्य सिते पक्षे नवम्यां घृतिवास
रं श्रोतुमिच्छाम्यहं तात उपवासव्रतादिकं ब्रह्मोवाच शृणु शक्र प्रवक्ष्यामि यथा त्वं परिपृच्छसि महासिद्धिप्रदं श्रेष्ठं सर्व
शत्रुनिबर्हणं सर्वलोकोपकारार्थं विशेषात्सा यथा नृपैः कर्त्तव्यं ब्राह्मणाद्यैश्च क्षत्रियैर्लोकपालकैः गोधनार्थं तथा वैश्यैः शू
द्रैः पुत्रसुखार्थिभिः सौभाग्यार्थं तथा स्त्रीभिस्तैश्च धनकांक्षिभिः महाव्रतं महापुण्यं शंकराद्यैरधिष्ठितं कर्त्तव्यं देवराजेंद्र एम॰
देवीभक्तिसमन्वितैः कन्यासंस्थे रवौ शक्र शुक्लामारभ्य नंदिकां अयाचितेनाथ वासी नक्ताशी तथ वा तपः प्रातः स्नायी जि ४८
तद्वंद्वस्त्रिकालं शिवपूजकः जपहोमसमायुक्तः कन्यकाभोजयेत्सदा अष्टम्यां नवगेहानि दारुजानि शुभानि च एकं वापि
तद्भावेन कारयेत्सुरसत्तम तस्मिन्देवी प्रकर्त्तव्या हेमी राजती वरा वृत्ताद्यलक्षणोपेता खड्गशूलेन पूजयेत् सर्वोपहारसंपन्ना

वस्तुरत्नफलादिभिः कारयेद्रथदोलादि बलिपूजां च देविके। पुष्पादिद्रोणाबिल्वाद्यज्जातीपुन्नागचंपकैः। विचित्रां रचयेत्पूजा

मष्टम्यामुपासयेत् दुर्गायत्नोजपन्मंत्रमेकचित्तः सभावतः तद्दध्यायामिनीशेषा विजपार्थेन रूपेण तमपंचांगलक्षणोपेतं

गंधपुष्पसमन्वितं विधिवत्कालिकालीतिजप्त्वा खड्गेन घातयेत् तद्रुधिरंमांसंगृहीत्वा पूतनादिषु नैरृतेभ्यः प्रदाय

मे महाकौशिकमंत्रितं तस्माद्यत्नो नृपः स्नापात् शत्रुं कृत्वा तु पष्टजं खड्गेन घातयित्वा तु द्विधा खंडं विशारदपोः ततो देवी

स्नापयेत्प्राज्ञः क्षीरसर्पिर्जलादिभिः कुंकुमागुरुकर्पूरैश्चंदनेनार्घ्यमर्चयेत् देयानि पुष्परत्नानि गंधमांसिलहितानि च नै

वेद्यं सप्रभूतं च देयं देव्या सुभावितैः देवी भक्त्या च पूज्यंते क्रमशः प्रमदादयः द्विजानदीनानाथांश्च खंडान्नदानेन तर्पयेत्

नैराभक्त्यानरो यत्तु महाव्रतनरश्रये पूजितव्या विशेषेण यस्मात् तद्रूपमेविका मातृणां च देवीनां पूजा कार्या तथा

निशि ध्वजछत्रपताकादिडक्षूपे चंडिकागृहे रथयात्राबलिदैः पंसुरवाद्यवाकुले कारयेत्तुष्टैपत्रैः पशुनिपातनैः

अश्वमेधमवाप्नोतिभक्तितः सुरसत्तम महानवम्यां पूजयेत्सर्वकामप्रदायिका सर्वेषु सर्ववर्णेषु तत्र भक्त्या प्रकीर्तिताकु

त्वाप्नोति यशो राज्यं पुत्रायुर्धनसंपदः स्वाती नाम रवेः पत्नी वडवारूपिणी नृप वहन्ती सा शिवेनैवासि सूर्यरश्मिसमाश्रिता
वर्षकृ० ५८ सप्ताहं पीडयेद्दाहं जनत्रानवेधयेत्हे रेमंतं पूजयित्वाथ वध्वा योऽद्दलिकं गले सुराणां रिपुहिंसाया पंचरत्नान्सर्षपैः सु
राम्भ उरइति प्रसिद्धः अयोलोहं अ इंह हरिद्र इति प्रसिद्धं द्यावचाधूपो निंबाज्य सिद्धार्थकौशीरादिः द्वितीयादिनव
म्यंते शुक्लपक्षे स्वकेतेजसः सप्ताहं तानवेष्टतस्नातस्तैराहसरसयेत् गतो हाटनेरात्रौ कारयेन्नूपुराहिकं माषपरमाषमा
साघैर्देयो दिक्षु बलिर्निशि ॐ लोकपालग्रहनक्षत्रसुरासुरनागगंधर्वराक्षसविद्याधरगरुडमहोरगाजरदेवताभू
तपिशाचब्रह्मरक्षमनुष्यामनुष्येभ्यः यमाहारइमाराय समंताद्यशार्भ्यं गुह्णमालयं गच्छंतु स्वाहा शान्तिहोमो च सत एम०
तप्रस्यापाभ्रवृषधनुजाः ब्रह्मपुराणे अश्वयुक्शुक्लपक्षेतु स्वातियोगे सुशोभने पूर्वमुक्तेः स्ववानाम प्रथमं सर्वमाव ६८
हेत् तस्मात्सा शिवनैर्हत्रपूज्या सा श्रद्धयात्तया पूजनीयाश्वतुरगानवसीप्यावरेत्र हि शान्तिस्वस्त्ययनेका पितृदानेषा उरने
दिने धामभिद्यातर्कुष्ठं वचा सिद्धापकान्तथा पंचरत्नसहैरगर्कं दत्तेषां गुवंधयेत् वायव्यं गोगृहेणः सौरैशान्तेमैत्रैः स

वैष्णवैः शैवैर्दैवैर्होमः कार्यो दिने दिने तुरगा रक्षणीया अश्वपृष्ठैः शस्त्रधारिभिः नवरात्राः क्वचित्तत्र नवरात्राः कथं चन दे
वीपुराणे कस्मात्स्वित्तुरगा विशेषतः अष्टम्यां प्रपूजयेत् सोपवासो निशार्धे तु महाविभवविस्तरैः पूजां समारभेद्विद्वान् सहस्रैस्त्रिवा
हरेणापि वा पशुघातश्च कर्तव्यो गरलाजवधस्तथा बलिर्हि पंचपुरेशा नाहूत्वा सर्वे निशां नयेत् इषे आश्विने वा हरेण शतभिष
जि पशुरत्र गरलाजव्यतिरिक्तः गरलो महिषः सुरेशानामिंद्रादिलोकपालानां आश्विने शुक्लाधिकारे वह्निपुराणे न
त्राष्टम्यां भद्रकालो दक्षयज्ञविनाशिनी प्रादुर्भूता महाघोरा योगिनीकोटिभिः सह अतोर्थे पूजनीया सा तस्मिन्नह
नि मानवैः उपोषितैर्वस्त्रमाल्यैर्धूपगंधानुलेपनैः दीपैरन्नैस्तथा भक्ष्यैः फलैर्मूलैश्च धान्यकैः आमिषैर्विविधैर्वापि होमैर्ब्रा
ह्मणतर्पणैः वाद्यभांडानि चिह्नानि कुर्वन्नायुधानि + बिल्वपत्रैश्चंदनैश्च श्रीफलैश्च घृतैर्न च दुर्गारहस्ये तु शस्त्राणि पूजनी
यानि पंडितैः + च रथोच शिल्पिभिस्त्रानि सानि पूज्यानि सर्वदा नवम्यां तु हृतसौनैः सर्वपूज्यादिजोत्तमा गुह्या तु शांतिः कृत्वा
योगे गोधूलिनामनि यदुक्तं शालिहोत्रेणुसौतिः शास्त्रेणुपमलं अथर्ववेदे यज्ञोक्तयज्ञमंत्रस समाचरेत् सितास कुकुटं छागं

वर्षकृ० कृत्रिमेदारुवेश्मनि अवरोवायसंध्यायांनिर्दहेत्गृहंततः तिर्दह्यमानेतोतत्रनिर्गछेत्तोविभावयेत् दिशंतांपश्येमांवानर
४८ फलंवाप्रयछतः इत्थमाश्वात्तशल्याश्रणनीराजनाविधौ भविष्यपुराणे मासिचाश्वयुजेवीरशुक्लपक्षेत्रिशूलिनी
५१ नवम्यांपूजयेद्यस्तुतस्यपुण्यफलंशृणु अश्वमेधसहस्रस्यवाजपेयशतस्यच तत्फलंलभतेवीरहविर्विद्वग्गोर्हतः तथाघृता
भिषेकंयः कुर्याद्देहोरात्रेनराधिप रत्नस्वर्णाधोरणातांम्रराणमयावस्माविभसरताः मासिचाश्वयुजेवीरनवम्यांश्रद्धयान्वितः
स्नपनगीतविवादैश्चशंखवादित्रनिस्वनैः कुर्याज्जागरणंचैवनानापुष्पोपशोभया सर्वपापविनिर्मुक्तोद्रष्टव्यतेजोमयः
पुमान् मोदतेदुर्गयासार्धंदुर्गालोकेमहीपते देवीपुराणे आश्विनेमासिमेघांतेमहिषासुरघातिनी देवींतांपूजयित्वातु राम०
अर्धरात्रेष्टमीषुच घातयन्तिपशून्भक्त्यातेभवंतिमहाबलाः बलिंचयेप्रयछंतिसर्वभूतविनाशनं तेषांतुतुष्यतेदेवीयावत् ४९
कल्पंसुशोभनं क्रीडंतिविविधैर्भोगैर्देवीलोकेमहीपते नाधयोव्याधयस्तेषांनचशत्रुभयंभवेत् नचदेवासुरादैत्यानागसुरगंध
र्वपन्नगाः पीडयंतिसुराध्यक्षदेवीपादसमाश्रिताः सर्वभूताःपापिनोहंसंतेविनाशयंतेयस्मिन्सतथा दुर्गाष्टहेतुशास्त्रा

रिणपूजितत्वानिमानैवेः वाद्यभांडानिचिह्नानिकवचान्यायुधानिच ॐदुर्गेदुर्गेरक्षिणिस्वाहा जयंतीमंगलाकालीभद्र
कालीभद्रकालीकपालिनी दुर्गाक्षमाशिवाधात्रीस्वधास्वाहानमोस्तुते अमृतोद्भवःश्रीवृक्षशंकरस्यसदाप्रियः वि
ल्वपत्रंप्रयच्छामिपवित्रंतेसुरेश्वरि चंदनेनसमालब्धेकुंकुमेनविलेपिते विल्वपत्रकृतापीडेदुर्गेहंशरणंगतः इतिमंत्रै
नैवेद्यैःपुष्पैर्विल्वपत्रजातसादिभिः भगवतींपूजयेत् कर्पूरागुरुचंदनैर्विलिप्तां गुग्गुलचंद्रनादिभिर्धूपंदत्वावस्त्रेण
च्छादयेद्घंटंदद्यात् ततोमहिषमजंमेषंवाद्यामलक्षणोपेतं ॐकालिकालिवज्रेश्वरिलोहदंडायैनमः इतिजप्त्वावि
जयकामःखड्गेनघातयेत् ततस्तद्रक्तमांसाभ्यांमहाकौशिकमंत्राभिमंत्रिताभ्यांनैऋत्यांदिशिपूतनायैनमःवायव्यां
पापराक्षस्यैनमःऐशान्यांचरक्यैनमःआग्नेय्यांविदार्यैनमः इतिमंत्रैर्बलिंदद्यात् महाकौशिकमंत्रायथा ॐह्रींॐ
हूंॐहूंस्व२ ॐधून२ ॐखड्ग२ ॐताल२ ॐधुत्त२ ॐरामयॐविद्रावय२ कलय कल्मातय२पुर२पूरय२ॐहूंॐहेंहां
रंहूंफ्रांमपट् दुर्गापडॐहूंॐहं ॐअनेन शत्रुपिष्टमयंखड्गेनघातयित्वासप्राणेवन सुरमांसानिस्कंदविशाखयोर्दत्वास्नात

वर्षकृ॰ ग्रं ॐ असिर्विषसनः खड्गस्तीक्ष्णधारो दुरासदः श्रीगर्भो विजयश्चैव धर्मपालस्तथैव च इत्यष्टौ तव नामानि स्वयमुक्ता
५० नि वेधसा नक्षत्रं कृत्तिका तुभ्यं गुरुर्देवो महेश्वरः रोहिण्यं च शरीरं ते दैवतं तु जनार्दनः पिता पितामहो देवः त्वं मां पालय सर्वदा
58 रूपं येन स्वतात्तोऽगौरी हतश्च महिषासुरः तीक्ष्णधाराय शुद्धाय तस्मै खड्गाय ते नमः इति देवीपूजा च सर्वायुधानां प्रथमं नि
र्मितासि पिनाकिना शूलायुधाद्विनिष्कृष्य कृत्वा मुष्टिग्रहं शुभं चण्डिकायाः प्रदत्तासि सर्वदुष्टनिबर्हिणी तथा विस्तारिता चा
सि देवानां प्रतिपादिता सर्वसत्त्वांगभूतासि सर्वदुष्टनिबर्हिणी छुरिके रक्ष मां नित्यं शान्तिं देहि नमोऽस्तु ते इति छुरिकापू
जामंत्रः रक्षांगानि गजान्रक्ष वाजिरक्ष धनानि च मम देहं सदा रक्ष कट्टारक नमोऽस्तु ते इति कट्टारकपूजा सर्वायुधम एम॰
हामात्र सर्वदेवारिसूदन चाप मां सम रक्ष साकं शरवरैरिह धनंजय करस्थ नरक्षार्थं संहाराय हरेणाव अपि मन्त्रिगतं देवं ध ५०
नुस्त्वं नमाम्यहं इति धनुःपूजा दुन्दुभे त्वं सपत्नानां घोषाद्धृदयकंपनः भव भूमिपसैन्यानां तथा विजयवर्धनः यथा जीमू
तघोषेण हृष्यन्ति वरवारणाः तथास्तु तव घोषेण हर्षोऽस्माकं जयावहः इति दुंदुभिपूजा हुतभुग्वसवो रुद्रा वायुः सोमो महर्षि

यः नागकिन्नरगंधर्वयक्षभूतमहोरगाः प्रथमाश्वसहारिस्तैर्भूतेशामात्यभिः सहशक्रसेनापतिस्कंदो वरुणश्चास्थित

स्त्वयि कालनेमिवधे तद्वद्यात्रिपुरघाते हिरण्यकशिपोर्वधे देवासुरे तथा शोभितासि तथैवाद्य शोभस्व समयं स्मर

नीलाश्वेतासितां दृष्ट्वा नश्यंत्वाशु ममारयः इति पताकापूजा शर्मदस्त्वं समरे वर्म सैन्ये यशो धमे रक्ष मां रक्षणीयोस्मि ताय

नेयनमोस्तुते इति वर्म्मपूजा पाशपातय शत्रूंस्त्वं ज्ञानपालोकमायया गृहाराज्ञो विततेषां मम सैन्यं च रक्ष्यतां इति कुं

तपूजा शशांककरसंकाशहिमडिंडीरपांडुरं प्रच्छादयत्वं दुरितं चामराशिविभूषित तथांबुदश्छादयते धारयेनांबुसंधरं

तथा मां छादय छत्रपक्षाध्वनिगतं सदा इति छत्रपूजा पुण्यस्त्वं शंखपुण्यानां मंगलानां च मंगलं विष्णुनात्वं धृतो नित्य

मतः शांतिं प्रयच्छ मे इति शंखपूजा विजयोजय युक्तानां रिपुघातीप्रियंकरः दुःस्वप्नहा शर्मदः शांतः सर्वारिष्टविनाशनः

इमं देशं त्वमानापतिः सिंहपराक्रमः तेन सिंहासनेति त्वं नाम्ना देवैश्च गीयते नमस्ते सर्वतोभद्र भद्रो भव महीपतेः त्रैलो

क्यविजय सर्वस्व सिंहासन नमोस्तुते इति सिंहासनपूजा भविष्यपुराणे सुमंतुरुवाच नवम्यां श्रीः समायुक्तैर्दैवैः सर्वैः सु

वृषे०क० ५१ पूजिता जघान महिषं दुष्टमवध्यं देवतादिभिः लब्धाभिषेकं वरदा शुक्ले चाश्वयुजस्य तु तस्मात्सा तत्र संपूज्या नवम्यां चंडिका
बुधैः महत्वं चंडिका प्राप्ता तत्र देवी सरस्वती अतोऽर्थं महिता प्रोक्ता नवमीयं सदा बुधैः पूजयित्वा महादेवीं नवम्यां तत्र चंडि
२। का महत्वं प्राप्तवान् धीरो ब्रह्मा विष्णुस्तथामराः तस्मादियं महापुण्या नवमी पापनाशिनी उपोष्या प्राज्ञप्रयत्नेन एतत्तंत
त्रपार्थिवैः म्लेछेरणाक्रत्तेरण संयुक्ता विधिवन्नृप विशेषतो ध्यानजपैर्बालवृद्धैः सयौवनैः ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैर
मेश्च सेवकैः अत्र दानानि देयानि सोपवासैर्नरैर्नृप गोभूवर्णानि राजेंद्र वस्त्राणि विविधानि च स्वमांसरुधिरैर्दत्तैर्देवी तु
ष्यति वैभ्रशं महिषच्छागमेषाणां रुधिरेण तथा नृप समेकमेके वरदा तस्मा भवति चंडिका अजस्य दशवर्षाणि रुधिरेणा तु रा म० ५१
तर्पिता महिषेणाशतं धीर तस्मा भवति चंडिका सहस्रं रम्भिमायाति स्वदेहरुधिरेणा तु तर्पिता विधिवद्दुर्गा भिन्ना गाहूवजं च
के नीरणाशिरसा देवी पूजिता विधिवन्नृप तस्मा भवेन्महद् दुर्गा वर्षाणां लक्षमेव हि एवं न नाम्नि च्छगणैः पूज्यते सर्वदस्युभिः
अंगवंगैः कलिंगैश्च किन्नरैर्बर्बरैः शकैः मासि चाश्वयुजे शुक्ला नवमी या नराधिप तस्यां पतत्रिपते वीरनरैः स्नानादिकं वि

मो॥ तत्सर्वमक्षयं याति निर्दोषसिद्धिकां तथा अथ पाशघाचारपरिक्रा क्रारशम्यामपराजितापूजा ॐ अपराजितायै नमः ॐ
क्रियाशक्त्यै नमः ॐ उमायै नमः इति प्रतिष्ठामंत्राः चतुर्भुजां पीतवस्त्रां सर्वाभरणभूषितां खड्गचर्मवरदाभयहस्तां
त्रिनेत्रां सौम्यहासां तत्र रत्नां ध्यात्वा ॐ ह्रीं अपराजितायै नमः अपराजिताहृदयाय नमः ह्रीं अस्त्राय फट् त
तो दक्षिणे ॐ ह्रीं अपराजितायै नमः अपराजितानयै नमः इति प्रजपेत् वामे ॐ विजयायै नमः इति प्रजप्य त्वा
हरिद्रापीतवस्त्रेणाद्दूर्वासिद्धार्थकं च धारे देव्या हृदि अभिलषितकामनया सांगं धारयेत् ततः प्रणामं कुर्यात् ततन
ॐकारमुच्चार्य प्रदक्षिणं कृत्वा प्रसादानेन मंत्रेण विसर्जयेत् इमां पूजां मया देवि यथाशक्त्या निवेदितां र
क्षार्थं त्वं समादाय व्रज स्वस्थानमुत्तमं इत्यपराजितापूजा अथ प्रतिपदादितो दशमीपर्यंतं कुमारिकापूजा
शिवदहस्पैरस्वरकाख्यं कथयामि न संदेहः कुमार्याः पूजनं मतं यस्याः पूजनमात्रेण त्रैलोक्यं पूजितं भवे
त् अन्यथा मारीनासिध्यंति पातालगुटिकांजनं तथा एकवर्षा भवेत्संध्या द्विवर्षा च सरस्वती त्रिवर्षा त्रि

वर्षक्र मूर्तिः स्याच्चतुर्वर्षा तु कालिका सुभगा पंचवर्षा तु षड्वर्षा तु उमा भवेत् सप्तवर्षा मालिनी स्यात् अष्टवर्षा तु कुब्जिका
५२ नवभिः कालसंकर्षा दशभिस्त्वपराजिता एकादशे तु रुद्राणी द्वादशाब्दे तु भैरवी त्रयोदशे महालक्ष्मीर्द्विसप्ता पी-
५२ ठनायिका क्षेत्रज्ञा पंचदशभिः षोडशे चाम्बिका मता एवं क्रमेण पूजायां तावत्पुष्यं न विद्यते प्रतिपदादिपू-
र्णिमापर्यंतं वृद्धिभेदेन पूजयेत् महानवम्यां देवेशि कुमारीश्च प्रपूजयेत् महोत्सवे समुत्पन्ने कन्यास्त्र-
षो प्रपूजयेत् सर्वेषां तु कुमारीं वै पूजयेच्च प्रयत्नतः अष्टमीरात्रौ बलिदानं विधानेन वै धेत्तु ततो रम्यपरे-
भागे महिषं तत्र दापयेत् पंचाङ्गलक्षणोपेतमजं मेषं तथैव च महाष्टम्यामाश्विने मासि शुक्लाकल्याणकारि- एमः
णी सप्तम्यामपि युताकाश्मीरमले नापि विशेषतः महाष्टम्यां भगवती भद्रा यामपि पूजिता रक्षति चाखण्डैश्वर्यप- ५२
नो भद्रा स्वरूपिणी कुलं पुत्रं धनं राज्यं दोषे मातृस्तथैव च प्रथमा चाष्टमी पुण्या पंचके संति सदा शुभे आश्वयुज्या-
ष्टमी पत्रपूज्या नवमा मिश्रिता दुर्भिक्षं तत्र जानीयाद्दश वर्षाणि पंच च देवीनिवेशनं यत्र नवम्यां तु च

नराधिप एतस्यपीडाभवेत्तत्रकुलप्राणापहारिणी दृष्टाम्भांदीपितपत्रवलिरानंवमानेवै तद्गृहंनाशमायातिमर
कोपद्रवेणच विष्णुधर्मोत्तरे त्वष्टम्यानवमीयुक्तानवम्याचाष्टमीयुता त्वर्धनारीश्वरप्रायाउमामाहेश्व
रितिथिः एकादश्यष्टमीषष्ठ्योद्वितीयाचचतुर्दशी चतुर्थीचाप्यमावास्याउपोष्यास्युः परान्विताः सप्तम्या
नाष्टमीयुक्तानाष्टम्यासप्तमीयुता सर्वेषुव्रतकल्पेषुयत्राष्टमीपरेतःशुभाः भोजनेनापिनरोवानानिशानच
विधिहतानचसप्तमिशल्यसमापहता परिहाष्टमिशाघमवानवमीत्समरेरपिपुत्रस्यतमाकथिता विश्वरू
पः दिवानक्तेपारित्यज्यपत्रभद्रान्नलभ्यते तत्रप्रनावधैःकापालंघनीपानक्रोहेवित विधिस्यागाशक्यं वै
तेसएवाह विधिंत्यक्त्वामहाधर्म्यायः पूजांकुरुतेमम नतस्यपूजांनागृह्णामितेनाहमपमानिता जंभेनसप्तमी
युक्तापूजिताचमहाष्टमीरदृष्टेननिहतोजंभमत्स्यदानवपुंगवः तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसप्तमीमिश्रिताष्टमीवर्जि
नीयाहिमनुजैराजनःशुभकांक्षिभिः सप्तमीशल्यसंयुक्तामोहाद्यानन्तोयेवा सहाष्टमींप्रकुर्वीतराजेनरकं

वर्षकृ ५३ 53 प्रतिपद्यते दिने कृत्वेऽभयास्मिन् दिने तिथिलाभेन नवमी उक्ता अष्टमी कार्या एतत्कृत्ये तु एतद्दूषितं ज्ञा म एवं शि
वरहस्ये दशवरवाक्यं आश्विने शुक्लपक्षस्य दशम्यां पूजयेत्ततः एकादश्यां न कुर्वीत पूजनं वा पराजिते सोमालंघं
प्रकुर्वीत दशम्यां सर्वे दानवधः अपराह्णे प्रकुर्वीत ऐशानीं दिशमाश्रितः गन्धलिप्ते विविक्ते च कृत्वा मन्त्रैर्महीमयीं
देवमूर्तिं अपि कृत्वैतेन यावत् ऊधग्र धेरे चत्वारः पर्वताः कार्याः अत्र जपं मम अपराजिते जगन्मातः कुंदलोपा
नितानने शाल्योग्रोग्य मे स्वमेश्वर्यं पेप्रख्यानि संप्रपच्छमे एवं चाभ्यपत्रा विहितकाले पूर्वविद्धायामेवापराजिता
पूजोद्देवं विसर्जनेन मापि तन्त्र्यैव कृत्यं तेऽवतरं तापकषे न्यापापात् सोमालंघनमिति सोमालंघनपर्यन्ते मेशो एमा० ५३
नोमाश्रित्य यात्राकृते मत्स्यध्येः हालाणेन्यादि श्लोकद्वयं प्रार्थनापूर्वकं पापठनीयमिति अथाश्विनशुक्ल
पक्षे व्रीहिनवान्नं तत्राश्विनाधिकारे ब्रह्मपुराणे शुक्लपक्षे नवं धान्यं पक्वं ज्ञात्वा सुशोभनं तिथौ च सु
नक्षत्रे मुहूर्ते च शुभे सति गच्छेत्तत्र विधानेन नक्षत्रं वा प्रशस्ते रः तत्र बर्हिः प्रज्वाल्य धान्यं संस्तोपशाल्व

वत् स्वगृह्योक्तविधानेन पूर्णां कुर्याद्दिवसेऽग्नौ कृत्वा होमं ततः पश्चान्नयेद्धान्यं विभूषितं प्रत्येकैस्त्वैः कृत्वे
मे लेहस्तसवरप संयुतैः तेन देवान्पितॄन्नवं धूनुत पैपिलापयाक्रमं विभज्याश्रपयाशक्त्या देवत्ताः सस
एहितैः नववस्त्रावृतः स्त्रीवीवृतो लिप्तैः स्थलेहुतैः स्थितः प्रवेशयेत्तद्धो ब्रह्मपाषग्रस्स्तः रूएव न
ब्रह्मवरं हृद्यो मंगलालभनादिमान प्राश्नीयादधिसंमिश्रं नवं विप्राभिमंत्रितं पितॄनिति ब्रीहियाकस
मपब्रीहिभिः श्राद्धं कुर्यादित्यर्थः गृहमेधी शरदृसंततो ब्रीहियवाभ्यां यजेत वनी वर्षासु श्यामाकैः गृह
मेधि गृहस्थः वनी वानप्रस्थः वर्षासुश्मावणग्युल्कपते हं च पावेणनित्यं ब्रीहियवपाको चेति विश्रुनानि
त्यपूरणप्रयाठात् हंत च श्राद्धं नवे ब्रीहिमिसहभावेयत्पेणयुत नभाववन्नात्त रौ तेनोधिदेव वश्यं कार्यमिति
गोभिलसूत्रटीका ब्रह्मपुराणे श्राष्वयुज्यां वालुकापानिकुंभो वालुकाणेवात् स्नापाति सेनपासा
धे कृत्वा युद्धं सुहृदःएं तस्मात्तत्र नरैर्मार्गाः स्वगृहस्य समीपेगाः शोधितव्याः प्रयत्नेन भूषितव्या

वर्षेन्दू श्च मंडनैः पुष्पाद्यैः फलधान्यैस्सर्षपैरक्षतैस्तथा वर्धमानैर्भूषितश्च यानि नामानि गोश्च सर्वतः सुप्तान्ते रंगलिपैश्च
५४ नरैर्भोक्तव्यं सबालकैः दिवा तत्र न भोक्तव्यं मासे पैश्च विविधाग्निभिः स्त्रीवृद्धबालैर्बालैश्च भोक्तव्यं पूजितैः सुरैः प
54 न्याश्च सफलैः पात्रैस्तथा द्वारोर्ध्वभित्तिभिः द्वारपान्ते प्रदीपश्च संपूज्यो हव्यवाहनैः पवाक्षत दत्तोपैत्रैः ते
दुलेश्च सुतापैतः संपूजितव्यः यूपे दुः पपसापापसेनच ह्रदः सभार्यैः स्कन्दश्च तथा नंदीश्वरो मुनीः गाम
दः सुरभिः पूज्यो छागावृद्धिहेतावशनैः ओयवद्धिवे गाजवृद्धि विनायकः पूज्यः साशिवश्च रैवंतो प
धाविभवैर्वलैः ततः पूज्यो निकुंभस्तु समाधे तिलतंदुलैः सुगंधिभिर्दत्तोपैतैः कृशरैर्दीपश्च धूपैर्भिः एम.
ब्राह्मणान्भोजयित्वा तु भोक्तव्यं मांससर्जितं ततः प्रभातसमये श्वजलिपैः स्वलंकृतैः मंगलालंभनं ५४
कार्यं वह्निं संपूज्य जलं तथा भोक्तव्यं ब्राह्मणैः सार्धं क्रीडितव्यं यथासुखं तस्यां रात्र्यामतीतायां द्विती
यापामनंतरं प्रभाते कर्दमाख्ये तु क्रीडितव्यं पिशाचवत् निर्लज्जैश्चाप सर्वैश्च रूढवस्त्रैर्विरमतु श्मानिपचा

पमित्राणि लेपनीयानि कर्द्दमैः कामाग्निजननैर्वाद्यैः स्त्रीपुंल्लिंगानुवादिभिः वाचापैशाचमाचारं कीर्तयद्भिरितस्त
तः तस्मिन्नहनि पूर्वाह्णे न कुंभस्यानुयापिनः कृतवेषाः पिशाचाश्च प्रविशंति नरं श्रवनात् अपराह्णे ततः स्नातो
स्सकृत्वा गच्छेतिवंध्रुवत् दर्प्पाभिमानदोषेण तत्रपेत्यागतान्नरः न पूजयंति मोहेन क्रोडांते वचकुर्वते नाग्निर्दहति तेन
क्रोधात्पिशाचाणि दूरशीनाः ततः स्नातैर्नरैः पूज्यो देवो हि मोर एव हरिः संपूज्य विप्रान्भोज्यमनुलिप्तैः स्वलंकृतैः
वंधुमित्रकलत्रैश्च सह भुक्त्वा यथाक्रमं ततः प्रभृति षण्मासान्स्वपुवेश्मसु मानवैः अग्निः सन्निहितः कार्यो
एत्रौ मिसह्यालुक्कस्तथा मासं समग्रं देयश्च दीपो नित्यं गृहाद्बहिः शिष्याः आश्विनयोर्मासयोस्तु चैत्रज्यो
गाएं निशि कौमुदी सा समाख्याता कार्या लोकैर्विभूतये कौमुद्यां पूजयेल्लक्ष्मीमिंदुमेव जनाधिनं सुगं
धैर्निशि सद्भिः पाःक्षैर्जागरणं चात्र लक्ष्मीपूजामंत्रस्तु नमस्ते सर्वभूतानां वरदासि हरिप्रिये या गतिस्त्वत्प्र
पन्नानां सा मे भूयात्त्वदर्चनात् इंद्रपूजामंत्रस्तु विचित्रैरावतस्थाय भास्वत्कुलिशपाणये पौलोम्यालिं

वर्षकृ
५५
55

गीतां गायत्सहस्राक्षापते नमः प्रवासनघ्नतोपवैतौ स्मृत्यपवानां एपयगपारणात् अस्तनपदं तं दुर्लविशेषपरं ए
वमन्यत्राप्यनुसंधेयं लक्ष्मीं दृष्ट्वा तिरिक्त द्वादश्यां भित्यादि सुरपूजनं पूर्वो नक्त स्नाव रुद्रमर्स्य बालेस्तु भोक्तव्यं पूजो
तैः सुरैरित्यत्र पूर्वाह्नस्य पूर्वाह्न एव कुर्वीत इत्यादि वाक्यात् पूजानक्तं तथैव भोजनं तदुत्तरस्य च ततः शरीरस्थो
जो भ्याम मलौ निस्पंद विल्लवान् अक्लादीनां प्रवर्णाच्च स्यात् शुद्धिविशेषत इति वाक्यात् सात एव प्राप्तः दिवा तत्र
न भोक्तव्यमित्यादि निषिद्धं दिवा भोजनं स्त्रीमवौदि गोचरतया दिवा तन्न तं मात्र विधौ वा कैर कालाघवं चन्द्र
न्यथा दिवा द्वितीय भित्यादि पूजनं दिवा न न पूजा तत्कालीन भोजनं च विधेयमिति वाक्यभेद विशिष्ट विधौ विधि दाम॰ ५५
गौचास्ति यत्न लक्षणयोः प्रसंगात् न च कालान्तरीय दानस्य एकत्र कर्तव्यत्व स्थिरपे प्राप तत्र कर्तव्या द्वादशीते
महोत्सवारम्भेन नैव योगपद्य विधानात् अन्येषाम् एकत्र कर्तव्या एवेति वाच्यं तत्र तिथेः न पूर्व पूर्वकोता
श्वपूजोपमात्रेपाएमपात् एतस्य पक्षस्य पक्ष परविरहाच्च तथाहि तद्दिशायां तु मायके श्वपूजियएमषेण

वस्य कृते तत्रैतिपदं तदुपस्थापकमेवलाघवात् एवं चाकांक्षाविच्छेदे शंखवाघे योन्निर्ग्नेन्दत्यगीतेश्वरशा
लिनां वह्निपार्श्वगतेनैयाद्दत्यस्यएतत्रिसाहचर्यात् एतत्रिकालीनलंतत्कं पत्नुकृमेचतुर्दश्यां एत्रोनिकुं
भारेषज्ञादर्शेनोद्भावनं तत्रानुपपक्कमेवेति मत्स्यपुराणे अश्विने पंचदश्यांतु पोदशाद्धमसंप्रतं पएोसि
द्धिमवाप्नोतिप्रनएवत्रिदूलिभां विष्णुधर्मोत्तरे अश्वयुज्यांकांस्यपात्रे घृतपूर्णे द्विजातये सुवर्णेन थाद
त्वारी घ्रांगस्त्वमिनायते अश्विनौ योगोनाविवर्त्ते ततः तथा चानंतां यो एमासी पुचेतासुमासक्षैसहि
तामुचएतेषामेवहानानां फलं दशगुणं भवेत् महात्म्यवी पुचेतासुफलमसहपमश्नुते महात्म्यवी मुदश्यते
सहितोचंद्रदृष्टा हस्यतो तस्यां दानोयवामाद्धिश्वस्पर्यां कीर्तितं शने विष्णुवचनेनलक्षितो सहितो मा
ससंज्ञानिमितं तद्वेगो एतद्वासवेपौएमासोसाधाएमेववोद्धव्यं तथा तत्रैव अश्वयुक्कृस्यपक्षेतुया
चयंचदशीभवेत् विव्वहोप्युदानव्यास्तदारीयाद्धिजोत्तमाः अश्वयुक्ताग्निकृत्तंतत्र नारदीयेवृत्तनारदसंवादे

वर्षकृ० कार्त्तिकप्रसंसा एकतः सर्वतीर्थानि सर्वे यज्ञाः सदक्षिणाः अन्यतः कार्त्तिको मासः सर्वेभ्योऽप्यधिको मतः सुव
५६ 56 र्णमेरुतुल्यानि सर्वदानानि चैकतः एकतः कार्त्तिको मासः सर्वेभ्योऽप्यधिको मतः सुवर्णमेरुं तु दाक्षेशर्वविप्रपः अ
व्रतेन नाहि ये यस्तु मासं दामोदरप्रियं तिर्यग्योनिमवाप्नोति सर्वधर्मबहिः कृतः अत्र विस्तुप्रशंसा तत्रैव व्रताना
मिह सर्वेषामेक जन्मानुगं फलं हरिविष्णुव्रतानां हि फलं जन्मशतानुगं यतिश्च विधवा चैव विशेषेण वनाश्रमी
कार्त्तिके नक्तं यातिस्त्र कृत्वा वैष्णवं व्रतं जन्मप्रभृति यत्पुण्यं विधिवत्समुपार्जितं भस्मीभवति तत्सर्वमकृत्वा का
र्त्तिकव्रतं कार्त्तिके नार्चितो येस्तु भक्तियोगेन केशवः नाक्रां गमिष्यन्ति यमदूतो यमं त्रिजाः अथ कार्त्तिके एम०
त्याज्यानि निष्पावान्नं राजमाषांश्च सुषेद्देवजनार्दने यमभक्षयंति विप्रेंद्र चांडाला दधिकोहि सः निष्पावः श्व ५६
तशिवः कार्त्तिके तद्विशेषेण राजमाषांस्तु भक्षयेत् निष्पावान्मुनिशार्दूल यावदाहूतनारकी कदंबानी
पटोलानि वृन्ताकं सहितानि च नर्त्यजेत्कार्त्तिके मासि यावदाहूतनारकी एतानि भक्षयेत्तल्तसप्रेदेवेऽजना

नारदे शतजन्मार्जितं पुरा पापं दहते नात्र संशयः कदंबफलं पटोलफलं वार्ताकीफलं चक्रं दंवानीत्पादरक्षेः कविन्नुकं उंवा
नीति पठित्वा कडंबीशाकं पटोलशाकं वार्ताकी शाकं तद्दानिषिद्धमाहुः तथा जन्मसहस्रेषु मातुर्यंपाप्युक्तले मंक्रा
ति कनाचितोविमुस्तस्य पापमयातना गवां कोटिप्रदानेन सुवर्णकोटिभिर्यत्फलं तत्फलं कोटिगुणितमेकाह
केशवार्चनात् रहितिवेस्मवानञ्चशा न्भानि चाप्यभिवारिणां यः कार्त्तिके निनत्यं कार्त्तिके पत्रभोजन न दुर्गतिमवा
प्नोति पापविर्दह्यत् द्वादश्यां तु दिशौ भोजनं ब्रह्मपत्रेषु महापातकनाशनं कार्त्तिके मुनिभिः प्रोक्तं ब्रह्मपत्रेषु भोजनं ब्रह्मप
त्रे पलाशपत्रे देवीपुराणे कार्त्तिके गृहस्थः श्वगंगायमुनसंगमे महाभारते मासि मासि अश्वमेधेन यो यजेत्
शतं समाः न खादति च यो मांसं सममेतद्युधिष्ठिर प्रस्तु वर्षशतं पूर्णं तपस्तप्येत्सुदारुणं यश्चैकं वर्जयेन्मांसं सममे
तत् युधिष्ठिर कौमुदं तु विशेषेण शुक्लपक्षे नराधिप वर्जयेद् इमे मांसानि धर्मो ह्यत्र विधीयते नारदपुराणे यो
नः कार्त्तिके मासे मांसं तु परिवर्जयेत् संवत्सरस्य लभते फलं मासविवर्जनात् विष्णुः कार्त्तिकाग्निरेवन्याग्नेः सर्व

वर्षकृ. ५८ 57 देवानां मुखं तस्मात् कार्त्तिके मासि वह्निः स्नायी गायत्रीजपनिरतः सकृद् एव हविष्याशी वत्सरकृतात् पापात् मुक्तो भवति
अत्र प्रातःकालो नागमतो मध्याह्नस्नाने पौरंदरं लं बहिर्योमातः गृहाच्च कार्त्तिकं सकलं मासं नित्यस्नायी जितेन्द्रि-
यः जपन् हविष्यभुक् शान्तः सर्वपापैः प्रमुच्यते नित्यस्नानं प्रातःस्नानमिति शंखोक्तेः आचाराच्च सकलमासमि-
त्यनेनैव प्रात्यहिकस्नानप्राप्तेर्नित्यपदवैयर्थ्यापत्तेः अत्र स्नानं प्रधानं हविष्यभोजनादिकं त्वङ्गमिति शंखः प्रत्यय-
कारकवीभक्तिलिनोपपत्तेः सर्वपापविनिर्मुक्तिश्रुतिः पापानां सर्वेषां नैमित्तिकनाश पात् पत्नीकं साधिकारत्वं स्कान्दे एम. ५८
न्यायात् क्रमेत समुच्चयः स्फुटमिति लन्यन्त्रत्रोभयत्राचारात् सौरमासपरिग्रहः भविष्यपुराणे यः कुर्यात् कार्त्ति-
के मासि शोभनां दीपमालिकां चण्डिकायतने भक्त्या स हि हत्यो यो यमां व्रजेत् दद्यात् कार्त्तिके प्रस्तुत स्यापतन नरो
यकं अत्र व्याहृतं दुष्पयल्लेच स प्राप्नोति न संशयः ब्रह्मपुराणे तुलां प्रस्मागते सूर्ये विष्णुवारे वससेति ब्राह्मणे-
भ्यः प्रदद्यान्निशस्यामाभरणानि च अत्र स्वर्गः फलं विश्वजिन्न्यायात् देवीपुराणे तुलास्थे दीपदानेन प्रजा

कार्यो महाफला दीपवृक्षः प्रकर्त्तव्यो दीपवृक्षमथापरं दीपयात्रा प्रकर्त्तव्या चतुर्दश्यां कुहूश्च सिनीवालीप
दावत्सु तदा कार्ये महाफलं सर्वमेव प्रकर्त्तव्यं बलिपूजा महाफलं विष्णुधर्मोत्तरे व्याश्वयुज्यामतितायां यावद्दृ
नेद्र कार्त्तिकी तावद्दीपप्रदस्योक्तं फलं गन्धं दृष्टा श्रवणं तावत्कालं प्रयच्छन्ति ये तु दीपं सदा निशि तुंग देशे विहि
तेषां महत्पुण्यफलं लभेत स्वर्गं पद्मकोऽगहने प्राकाश्यं तेन जायते प्राकाश्या कुहूस्वर्गे दत्तेन पातितोहितत्सु
त्वे स्वर्गकृष्णप्रतिपदादिपौर्णमास्यां तु कार्त्तिके दीपदाननिमित्तदानसागरः भविष्यपुराणे दिने दिने जपन्ना
म भास्करस्य महात्मनः ददाति कार्त्तिके यस्तु भगायतने दीपकं जातिस्मरत्वं प्रज्ञां च प्राकाश्यं सर्वजंतुषु स्वर्गमाह
तेद्युफलं च स प्राप्नोति न संशयः विष्णुधर्मोत्तरे कार्त्तिके दीपदानेन सर्वतोऽन्वलसमा भूयात् स्वर्गायेशुक्लप्र
ति यद् मारभ्यामावास्यापर्यंतं दीपदाननिमित्तसागरः व्रह्मा वा वदीपं प्रयच्छति नरः सर्पस्यायतने नेत्रपः तेज
सा एव संकाशः सर्वयज्ञफलं लभेत कार्त्तिके तु विशेषेण को सदृमासि दीपकं दत्वा यत्फलमाप्नोति त

वर्षकृ॰ तदन्येन न लभ्यते कार्त्तिके तु विशेषेण कौमुदे मासि पर्वके दत्वा तु यः प्रदीपं तेन न पातितं नरके नरः एष प्रभावो दीपस्य कार्त्तिके मा
५८ 58 सि समवृत्तत्र को पतन दीपस्य यथाहरद्वचः पुरा कौमुदे कौमुघान्योत्सपापक्के सर्वे हारत्रेण शुक्लेपक्षः दत्तस्तथैः
मासविशेषेणावै यथ्यो पत्नैः सर्वकालं च तत्पुण्यानमेधावो दीपदाने नरः जायते नरकं वापितं समस्तं न पश्यति षष्ठ्या
वासर्षभिं वापि प्रातिपत्संत्रयो नरः दीपं दद्याति दत्वा च यत्फलं तन्निबोध मे कार्त्तिं मार्गशीर्षकायं मनोज्ञमतिशोभनं
दीपमालाकुलं दिव्यं विमानमधिरोहनक वरं कांचनमित्यर्थः तस्माद्दायतने भानो दीयं दद्यात् सदाच्युत तं प्रदत्तं नाहं
सेतन च तैलविवर्जितं कुर्वति दीपहर्त्ता च मत्र्यकोऽधश्च जायते तस्माद्दद्याद्व हरेत्तस्यापाथी दीपकं नरः एतत्सक ए॰म॰ ५८
लपक्षपक्षे सप्तमी दीपदानं प्रसंगात् कार्त्तिके लिखितं गौडाः ३ वैष्ट्रः प्रदीपमाकाशे पोदद्यादृक्षमेव नरः स सर्व
कुलमुद्धृत्य विष्णुलोकमवाप्नुयात् कार्त्तिके प्रकारणे यत्नेऽशावमुद्दश्य दीपं दद्याच्च कार्त्तिके आकाशस्पन्व
लंतं च शरणागतस्यापि यत्फलं धनधान्यसमृद्धस्तु पुत्रवान् ईश्वरोऽभवेत् लोचने च शुभे तस्माद्विद्वानपि च जा

यते तथा तुलायांतिलतैलेन मासं संध्यासमागमे आकाशदीपं यो दद्यान्मासमेकं निरंतरं श्रीकामस्त्रश्रीपत
ये सश्रीयानविभूत्ते दीपदानस्य मंत्रपठनो यो मंत्रः दामोदराय नभसि तुलायां लोलया सह प्रदीपं ते प्रयच्छामि नमो
नंताय वेधसे पद्मपुराणे स्कंधे तु तथा लाकार्तिके मासि यः पार्थिव सर्वान्कामानवाप्नोति नित्यं सुगतिभाग्भ
वेत् महाभारते कार्तिकं तु नरो मासं यः कुर्यादेकभोजनं शूरश्च बहुभार्यश्च कीर्तिमांश्चैव जायते भविष्यपुराणे
एकभक्तेन या नारी कार्तिकं तु क्षिपेन्नर क्षमासिं हाविनियमैः संयता ब्रह्मचारिणी गुडादिमिश्रं शाल्यन्नं भाक्ष
णया निवेदयेत् पुष्पाणि करवीराणि गुग्गुलं सान्नमादरात् सप्तम्यां वाथ षष्ठ्यां वा उपवासं तु भवेत् पक्षयो
रुभयोः स्नात्वा सुकृष्णा चरयान्नवतारं रुद्रलोकप्रतिष्ठितः शिवलोकः सार्वकालिकैः नारीयुगशतं सा स्वर्गे सहपे लोके महीय
ते तस्माद्यागात्परो लोकेऽस्मिन्न पश्यामि षांविरतेपाति इत्येवं सर्वपत्नी विधिलुप्तैः प्रकीर्तितः एकभक्तोपवासस्य फलं च वसर
शं भवेत् स्कन्दपुराणे कार्तिकं तु यो मासमेकभक्तेन तिष्ठति सोऽश्वमेधफलं प्राप्य वह्निलोके महीयते मासः कार्ति

वर्षलक्षाग्निदैवत्ये इति विष्णुः क्रत्वाग्निदैवः विष्णुधर्मोत्तरे द्विजवेश्मनि यो दद्या कार्तिके मासि दीपकं अग्निष्टोमफलं तेन
५८ 59 स प्राप्नोति मनीषिणः भविष्यपुराणे यः कुर्यात्कार्तिके मासि शोभनां दीपमालिकां सप्तम्यामथवाष्टम्याममा
वास्यामथापि वा भास्करप्रतिमं तस्य कायः तेजसा भासयन्दिशः दिव्याभरणसंपन्नः कुलमुद्धृत्य सर्वशः दीप
वृक्षं समुत्पाद्य भास्करस्यालये शुभे सर्वलोकमयं वीर वीरलोके महीयते भविष्यपुराणे दत्तदीपप्रदानेनेश
वापशतयोजनं विमानं लभते दिव्यं सूर्यकोटिसमप्रभं यः कुर्यात्कार्तिके मासि शोभनां दीपमालिकां घृ
तेन च चतुर्दश्याममावास्यायां विशेषतः यावद्दीपस्य संख्या वै तत्तेनापि पृथ्वी बोधिता तावद्युगसहस्राणि राम०
रुद्रलोके महीयते स्कन्दपुराणे शिववासरे प्रदीपमालां यः कुर्यात्कार्तिके मासि वैमनस्य वसानि वदीया ५८
नां ब्राह्मणानां भोजनं पञ्चशुचिः नारायणत्वं च लभते दीप्यते चापि विधेया यः कुर्यात्कार्तिके मासि शोभनां दीप
मालिकां चण्डिकायतने भक्त्या सर्वायतनमावृत्य घृतेन कुशलादूलक्ष्य मावास्यायां तु भक्तितः विशेष

तो नरस्यांतु भक्तिश्रद्धासमन्वितः यावंतो दीपसंघातास्तैलेनाघृतेनाधिताः तावत्कल्पसहस्राणि दुर्गो लोकेमहो
पते कार्त्तिकेमास्यमावास्यांतस्यां दीपप्रदीपनं शालायां ब्राह्मणैः कुर्यात्स गच्छेद्ब्रह्मणः परं गंधैः पुष्पैर्नै
वेद्यैस्त्रिणैर्मानं मक्षपेतपः तस्यां प्रातिपदायांतु स गच्छेद्ब्रह्मणः परं महापुण्यपातिथिपिबलिराज्यं प्रवर्तितो ब्र
णः साधिप्रपानित्यं वालीयो परिकीर्तितो ब्राह्मणानभोजयित्वा यो स्यामात्मानंच प्रजपत तपाति परमे स्थानं
विष्णोरमिततेजसः ब्रह्मपुराणे अमावास्यांतु देवाः कार्त्तिकेमासिकेनवातः अभयं प्राप्य सुप्राप्तं सुखं क्षीरो
दशायिनुश्च लक्ष्मी दैत्यभयान्मुक्ता सुखंसुप्ताम्बुजोदरे चतुर्युगसहस्रंतु ब्रह्माप्युक्तं पंकजे अतोर्थे विधिवत्को
प्यो मनुष्यैः सुखसुप्तिका रिवातत्रनमोक्षयमते वालातु एतेनानु प्रदोषसमयेलक्ष्मीयत्नेपिलायथाव
धि दिपवृक्षास्तथारिपाः शक्रपारैवगृहेषुच चतुष्पथेश्मशानेतु नदीपर्वतवेश्मसु वृक्षमूलेषु गोष्ठेषुच
त्वरेषु गृहेषुच वस्त्रैः पुष्पैः शोभितव्याः क्रमपाविक्रमयमपः दीपमालायां दिवि प्रभूरशोभतरंतं ब्राह्मणान्भो

वर्षकृ० ६० 60 नपित्वा तु ततो विसर्ज्य ब्राह्मणान् स्वलंकृतेन भोज्यं नववस्त्रोपशोभिना स्निग्धैर्मुग्धैर्विदग्धैश्च बांधवैर्नि
मंत्रितैः सह पर्यायितस्त्वेतेनामावास्याव्रतमव्यते तथापि प्रदोषव्रतेनाव्रजन्त् दिवा रात्र्यभोजी प्रदोषे लक्ष्मीसं
पूज्य ब्राह्मणोत्तमान् ब्राह्मणांश्च संपूज्य विसर्ज्य भुंजीत त्यक्तवैः तेनामावास्याप्रदोषात् प्राक् चतुर्दश्यामप्यभो
जनमेकभक्तं वा कृत्वा नैरन्ध्यात् शंकरस्तु प्रायश्चित्तं सर्वसमहात्म्यं कार्तिकशुक्लप्रतिपत्तु प्रथमेहनि निस्मवत
जितश्च शंकरस्तत्र नयंति भेवपार्वत्याश्च नाऽपि शंकरेणैः ऽवोगोरीति नित्यं सुखोचिता तस्माद्धृतं प्रकृतं व्यं प्रभा
तेतत्र मालयैः तस्मिन्नहनि लध्वजपोतस्य संवत्साः शुभः पणेनपावितं कुलध्वनाशंकरेण भवेत् श्रोतव्यं राम० ६०
गीतवाद्यादि ब्रह्मणैः स्वलंकृतैः विशेषतस्तु भोज्यं प्रशस्तैर्बांधवैः सह तस्यां निशायां कृते व्यंशय्या
स्थानं सुशोभनं गंधपुष्पैस्तथा वस्त्रैर्माल्यैरलंकृतं दीपमालापरिहितं तथा धूपेन धूपितं दयिता सहिते
नैपासनि कालेषु वेश्मसु नवैर्वस्त्रैश्च संपूज्याद्दिजसंवेधिबांधवाः गोगाः सुवर्णाद्यं प्रदीपेत कुर्वीत

वरं पूजयेत्तत्र मंत्रः धनदाय नमस्तुभ्यं निधिपद्माधिपाय च भवंतु त्वत्प्रसादान्मे धनधान्यादिसंपदः शिवा-
प्रीतिपरः शैलसुयोगे क्रीडनं तु गावां भवेत् परीक्षणसुकामो यो गुप्तत्रयोदशीधनसंपदः तथा कार्त्तिके शुक्लपक्षे तु द्विती
यायां युधिष्ठिर यमो यमुनया पूर्वं भोजितः स्वगृहे तदा अतो यमद्वितीया सा ख्याता लोके युधिष्ठिर तस्यां निजगे
हे याथेन भोक्तव्यं स्नेहेन ततः पत्नीन भगिनीहस्तात् भोक्तव्यं पुष्टिवर्धनं सुवर्णालंकारवस्त्रादि पूजासत्कारभोजनैः स
र्वा भगिन्यः संपूज्या अभावे प्रतिपन्नगाः भगिन्यभावे प्रतिपन्नावसानाः ज्योतिषे कार्त्तिके तु द्वितीयायां कृते
यं भ्रातृयाजनं यानं कुर्यादितश्च पंजितत्र्यासलसपूजन्मगाः तेभ्यातरः तेत्रेः वस्त्रयनं विधुवच्चैव घस्यतीतिसु
खेन या मासेष्वपि तुभिर्येस्तु एवं विधिना पूजयेद्यदिका तत्फलेऽलमतेवान नवभ्यां कार्त्तिकस्य तु युगादि स्थि
यं नवमी युगादिषु युगांतेषु श्राद्धमक्षयमुच्यते इत्यधिकृत्य ब्रह्मपुराणे कार्त्तिके शुक्लपक्षे तु त्रेता च नव
म्यहनि गोरथः वर्जिता प्राणिहिंसा चापि शाचेऽर्दिन पंचकं यस्मान्न भोजनं स्त्रीणां तेषां मासादृते कृते हिंसात्र

वर्षेण मांसभक्षणस्यादिनपंचकं वाधिकाहस्यापरिवृत्तस्य पूरणे एकादश्यांतुशुक्लायांकार्तिके मासि केशवं प्रसुप्तं बोधयेद्
६१ 61 रात्रौ श्रद्धाभक्तिसमन्वितः नृत्यगीतैस्तथावाद्यैर्ऋग्यजुःसामसमंगलैः वीणापटहशब्दैश्च पुराणश्रवणेन च वा
सुदेवकथाभिश्च स्तोत्रैरन्यैश्च वैष्णवैः सुभाषितैरिंद्रजालैर्मिश्राभामिरेव च पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैर्दीपवर्त्तैः
सुगन्धिभिः होमैर्भक्ष्यैरपूपैश्च फलैः शाकैश्च पायसैः दत्वा विष्णो रमे धरमेधपुष्पाहारहारैर्मैः कुंठरक्तसमं
जपामालत्यालवणेन च दूर्वाभ्यां श्वेतारक्ताभ्यां चंदनाभ्यां च सवेदाकुंकुमालक्तकाद्यैश्चान्यैः सत्रैः सज्ञ
कर्णैः नानाविधैस्तथा पुष्पैर्दिव्यैर्वा केत्रिमाहृतैः कुंठाग्रेन तुलसी बिल्वपत्राविष्णुत्पपत्रस्य सत्या घाहृते एम०
नवितुम्बधमीतर शुक्लद्वादशीप्रभृत्यम्य सएमवस्त्रदानेन कार्तिके दिवमाप्नुयात् सएमवस्त्रपर्याद वत्सरपूरणे
कौमरस्यतु मासेस्य पासिताद्वादश्यां भवेत् अचेय घलु मांतत्रनस्य पुण्यफलं शक्तेयावहो कार्हवर्तते ६१
यावत्तं चैवमाधवि मद्भक्तो जायते तत्र तत्रान्यभक्तो न जायते कृत्वा वै ममकर्माणि द्वादश्यां मन्यमानाः म

मेव बोधनाय परमं मन्त्रमीरितम् ब्रह्मेन्द्ररुद्रादिभिर्वंद्यमानो भवान्योघवंदितवंद्यनीयः प्राप्तानवैपंकिलकौमुद
स्यानाम षष्टलोकनाथ मयागतो निर्मलपूर्णचंद्र शरणागतपुण्याणि मनोहराणि स्त्रहरंति निजि चरणपहतो
जी नाम षन्नाम षष्टलोकनाथ उक्ति षोति षण्णेविंद्रन्यजनिर्दुःजगान्यते तथा चोत्थोपमानेन उद्दिपितं भुवने
त्रयं हंति संप्रदायात्तः तज्जीयः श्लोकः एवं क्रमोणि कुर्वंति हार्दर्यायेपराशक्तिविना भक्त्या हि नाम्ने षष्टि नियो
नियमांगानि एवं वैश्यनारदं क्रमेण निखिलं कथितं मया मार्कंडेय विसंसारे मम भक्ताः सुखावहः मन्वंतराणि दिव्यं
धारणो ब्रह्मपुराणे महापुण्या कार्तिकी स्याज्जीवेदेः कृत्तिकास्तयाः मघास्याद्यो भ्रजीवेदेः महामाघी
जिवोच्यते तथा स्त्राग्निपंत पद्दन्तस्य क्षेकाति कां भवति कचित् महत्तो मासानि ध्येजेयाल्लानहानेषुवोनमा
पद्दायाम्यं तु भवति ऋक्षं तत्स्याति थो काचित् तिथिः सापि महापुण्या मुनिभिः परिकीर्तिता प्राप्नायतं
यदा ऋक्षं संतिष्योतस्यां नराधिप सामहाकार्तिकी प्रोक्ता देवानामपि दुर्लभा स्त्राग्नेयं प्राजापत्यं कृत्ति

वर्षकृ: कारोहिणी एवं मासर्क्षे जीवेंदु समागमाभावेपि महाकार्त्तिकी भवति अत्र शिष्टाः मासर्क्षेण कृत्तिका चंद्रः
६२ सपूर्णो मंडलः गुरुर्लग्नं यातिसंयोगं तन्महत्कार्त्तिकीं स्मृतं भविष्यपुराणे कार्त्तिके पौर्णमास्यां सोपवासो
62 वेपद्मां सोग्निषोमफलं विंदेत सर्प्पलोकं च विंदति देवीपुराणे कार्त्तिक्यां कारयेत्यज्ञं यागं देव्याः प्रपूं
तथा ब्रह्मविष्णुशिवादीनां तत्र पूजा महाफला गवोत्सर्गश्च कर्तव्यो नीलं वा वृषमुत्सृजेत सर्वपातक
लं वीराघ्राप्नुयाद्विवाहतः मत्स्यपुराणे कार्त्तिक्यां पौर्णमास्यां गोत्सर्गं कृत्वा नक्तं समाचरेत सशैवं परमाप्नोति
वृषव्रतमिदं स्मृतं यमः कार्त्तिक्यां पुष्करे स्नातः सर्वपापैः प्रमुच्यते महाभारते तस्मात्तु कपिलां दद्यात्कौमु एम०
द्यां ज्येष्ठपुष्करे नतस्य विषमं किंचिन्नरुः खेन चक्रे टकाः पत्नु वर्षशतं पूर्णे मग्निहोत्रं समाचरेत कार्त्तिकीं ६२
वा वसेदेकां समस्तं तत्पुण्यं विप्र वसतन्ये पद्मपुराणे पुष्करे कार्त्तिके विमुधमेतान्नरेचंद्रसूर्ये ग्रहे चैव कार्त्तिक्यामपि
नेतथा पुष्करे पद्धे चतुर्दश्यां सर्वे संक्रांतिवासरे पराशरेण येन वित्तं च कुरुक्षेत्रे तद्द्वादश यामहि योसमा

सारभयमीहृत्त्रेण सुपयोधरेण सुजघना सुशृंगी सुखुरेण तथा प्रथमप्रसूता तरुणेन सुशीला दोषवर्जिता सुवे
शंगानिलकांस्यदोहाभरणभूषिता रक्तवस्त्रावृता माल्यान्विता रत्नघण्टान्विता शुभा पिण्याकपिण्डोपेता महिषापा
वशाङ्कितः सप्तधान्यान्यस्य तारपात्रे ब्राह्मणे वेदपारगे प्रणम्य अष्टके तद्धर्मे शान्त्यर्थं विदेत्तया देयानि वस्त्रादि
तेनालङ्कृत्य निनेन तथा द्रव्यैरेभिः समायुक्ता भूरिपीयूषविधिपूर्वकं दद्यान्मन्त्रेणानेन भूमौ पाहितेन च रसादि
लोकयात्रानां यायात्र महिषीशुभा मर्त्यदीदान माहात्म्यात् शुमे सर्वदा हिमां धर्मराजस्य माहात्म्यादस्याः पु
त्रः प्रतीक्षितः महिषीप्रदानेन पात्रानपश्वादिमम एवदानमेतत्त्वः प्रणम्य दद्यात्सुलब्राह्मणाय पयस्वि
नीं प्रतिग्रहः स्वस्त्यस्तु यवरोहस्वयंभुवा एवं त्वाविधानेन ब्राह्मणस्य गृहे नयेत् क्षमापयेत्ततो विप्रं सर्वं
तुष्टो भवेदिह च ननु विधिना दद्यान्महिषीं गृहमागतं सर्वान्कामानवाप्नोति इह लोके परत्र च यावन्ति रोमाणि
षी तनौ ताम महिषीभवेत तावत्युगानि भवेत्तस्य व्यासस्य वचनं यथा यत्र यात्रो भवेच्छूद्रः क्षत्रियो वैश्य

वर्षकृ· यो भवेत् वैश्यो धनसमृद्धस्तु शूद्रः सर्वोपि संयुतः तस्मात्सर्वेण दातव्या महिषी विभवे सति पुत्रपौत्रप्रपौ-
६३
63
त्राणामात्मनः शुभमिच्छता रत्नाद्यैस्तु समानां यन्महिषीनां ददाति यः त्रिंशत्तु समां व्यासः सर्वदानोत्तमां शिवः
सागरेणाद्भुतः स्थेनजनकेन च गाधिना दत्ताः सा च धाविप्रेभ्यो महिष्यः सर्वकामदाः महिषीदानवाक्यं तु पञ्च-
रात्रेति शाश्वताः सर्वपापविनिर्मुक्तः पातालैश्च महीयते दुग्धाधिकं तु महिषीनवमं घवर्णं सं घटपद-
र्वं तीक्ष्णघनाभिरामां दत्वा सुवर्णतिलकां द्विजपुंगवाय लोकत्रयं विजयते द्युतिमत्प्रभावः पितामहाः कीर्ति-
लघयलिः पितृकः यापि चीतिप्रासिद्धः सहितामामितिसुवर्णखुरशृंगामित्यर्थः इति महिषीदानविधिः स
दानख०
६३
पृथान्यानि यवगोधूमचीनकतिलखेतश्यामाक्धान्यानि ग्राम्येनपशुपशुगणेन महिषीदाने विंशतिवर्ष
दानतुल्यो निमज्य संसो महाराजभवन त्वं च नाकेशे धसमं स्वयमागकृत्यं देवोपगणे मार्गेत्मानमेद्यात्
तं यो घमहाफलं तिलानमाघे मुनिश्रेष्ठ समपृथान्यानि फाल्गुने विचित्राणि वस्त्राणि चैत्रे रूपाणि द्विजा

नेमे वेणावेछिन्नगोधमानन्ये घनोयमतं घं स्राषाढे वंदनं देपंसक्कषें महाफलं नवनीतं नभोमासिछ
त्रे चैत्रे घयेदस्पतं गुडशर्करे एवं एणे धानलदूःक्कानारिष्ठेनमुने दीपदानं महापुण्यं कार्तिके यः घृतपक्वानि स
र्वाणि कामानवाप्नोति सर्वमेणपदुदाहृतं वृतांते गां शुभां दद्यात्सवत्सां कांस्यदोहनां वस्त्रयुग्मं सत्वेनो
तदापयेद्विधिनामुने देवां विप्राचिनं सर्व्वां विष्णुर्वायिपयाविधि स्वभावशुद्धविधेवत्सजायिलाछि
ज्ञातमे दातव्याविततागगज्ञ कामक्रोधविवर्जिते स्वपावक्केसदाचारैर्विनीतैर्विनयान्विते गोदाहाभते
कामानगिलोके सुमनोहराणि सोमनमंलवणं वृतं चेदं एकसंवत्सरेनिवाघं स्नानावन्नायेवाददव्यासात
स्नन्मयाकेमेणेरस्तदाहृतमितिस्मयेलवष्टसंगाष्ठ गोदानेचघृतसमाप्तिनिमित्तकंफलानंतरनिमित्तकामिकेचित
वगेहमृगेणे वाराहउवाच पपज्ञेतिवरोहमासिमागेज्ञवेछिज्ञाः तान्सर्वाननुगद्दर्गामिरव्यक्त्यपथ्याये
ताान पज्ञेतीमागमितिशेषः वामनपुराणे वटेष्वाश्वतरेन्नागान्सकलानसम्यज्ञाविज्ञान केशव

वर्षकृ. ५८ 65 प्रीणनार्थाय मासि मार्गशिरे नरैः अश्वत्थ एव संसारे इति प्रसिद्धः पुण्यपुण्यक्ष्णो य इति दानसागरः अज
मुखभागः अविशेषः महाभारते मार्गशीर्षे तु यो मासि एकभक्तेन संक्षिपेत् भोजयेच्च द्विजानक्त्या मुच्य
ते तोयसर्वकिल्बिषैः स्कंदपुराणे एकभक्तेन यो रव्यां मार्गे मासं तु संक्षिपेत् स तेन कर्मणा नरः सुभगो भ
वति सर्वदा विष्णुधर्मोत्तरे लवणं मार्गशीर्षे तु दत्त्वा सौभाग्यमश्नुते भविष्यपुराणे कृष्णमष्टम्यां प्रप
लेन कृत्वा नक्तं यथाविधि मासि मार्गशिरे स्याद्धा वेणु भानिति पूजयेत् विधिवत्प्राश्य गोमूत्रमना पुम. ५४
हारो निशि स्वपेत् अतिरात्रस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः पौषे प्येवं तत्स्नात्वा शुभानुमंतिपुरं
ति वै वाजपेयफलं तत्स्य तं प्राश्य लभेन्नरः ३ संतिगच्छति माघे दिवाकरं नाम कृष्णपक्षे नियोजये
त् निशि पीत्वा तु गोमूत्रं गोमेधफलमश्नुते मार्तण्डं फाल्गुने मासि पूजयेद्दृश्य प्रतिलान् एज स्य पस्य पत्
स्य फलं पुरायमवाप्नुयात् चैत्रे तु हंसनामानं कृष्णपक्षे प्रपूजयेत् गुडं प्रश्य नरः प्राश्य अश्वमेधफ

लं लभेत् वैशाखे सर्वनामानं कृष्णपक्षद्वादश्यां पूजयेत् पीताङ्कुशोदकं पुण्यं जितक्रोधो जितेन्द्रियः महाश्वमेध
जन्तस्यैनतेयफलं लभेत् ज्येष्ठे त्रिविक्रमाति पन्यागवांशं गोरदकं पिबेत् गवांकोटिप्रदानस्य लिखितं फल
माप्नुयात् आषाढे वामननामानं मिश्राषाढपक्षगोमयं पंचपात्मकं सलोकलं वर्षोल्लं शान्ते विभो श्रा
वणे व्यमननामानं पूजयित्वा पयः पिबेत् वर्षोल्लं पुतं साम्यमो दत्ते भाष्कं फलयेन मासि भाद्रपदे पक्षा
भास्करं नाम पूजयेत् प्राशनं पंचगव्यस्य सर्वमेवफलं लभेत् मासि चाश्वयुजे पक्षे पद्मनाभं नाम पूजये
त् दूर्वाङ्कुरं सकृत्प्राश्य पञ्चतरपफलं लभेत् मासे तु कार्तिके पक्षे दामोदरं नाम पूजयेत् गोमूत्रमप
मश्नीयात् अश्वमेधफलं लभेत् वर्षान्ते भोजयेद्विप्रान् सर्वभोज्यसमन्वितान् पायसं मधुसंयुक्तं मासं चैव
पुष्परिप्लुतं शक्त्या हिरण्यवासांसि भक्त्या तेभ्यो निवेदयेत् सर्वोपवासं कृष्णाय चानिवेद्य तस्य पाप्मनौ वर्ष
मेवं चरेद्देवं नैरन्तर्येण यो नरः कृष्णपक्षद्वादशीव्रतं भक्त्या तस्य पुण्यफलं लेशः सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वका

वर्षकृ: ६५ 65 क्रामसमन्वितः मोदते सर्पलोके तु स नरः शाश्वतीसमाः इति कृष्णषष्ठीव्रतं भविष्यपुराणे विष्णुरुवाच कृ
ष्णषष्ठ्यां प्रयत्नेन कृत्वा नक्तं विधानतः मासि मार्गशिरे वीरः शंकरं देवमर्चयेत् पीत्वाथ नक्तं चाथ गोमूत्रमनाहा
रो निशि स्वपेत् अतिरात्रस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं भवेत् एवं पौषे तु संपूज्य शंभुनामानमीश्वरं कृष्णा
षष्ठ्यां घृतं प्राश्य वाजपेयफलं लभेत् माघे महेश्वरं नाम कृष्णाषष्ठ्यां प्रपूजयेत् निशि पीत्वा च गोमूत्रं
गोमेधफलमश्नुते फाल्गुने च महादेवं संपूज्य प्राशयेत्तिलान् एतत्तस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं भवेत्
चैत्रे च स्थाणुनामानं कृष्णाषष्ठ्यां प्रपूजयेत् यवांश्च भर्जितान् प्राश्य सोऽश्वमेधफलं लभेत् वैशाखे शिव एम० ६५
नामानं पूजयित्वा प्रयत्नतः एकं कुशोदकं पीत्वा सर्वमेधफलं लभेत् ज्येष्ठे पशुपतिं पूज्य गवां शृं
गोदकं पिबेत् गवां कोटिप्रदानस्य यत्फलं तदवाप्नुयात् आषाढे चोग्रनामानमभ्यर्च्य प्राश्य गोम
यं वर्षाणां च शतं सार्धं शिवलोके महीयते श्रावणे मासि षष्ठ्यां तु प्राशयेन्निशि गोरसं गोरसस्यातु

यत्तस्य फलं प्राप्नोति मानवः संवत्सरं भाद्रपदे कृष्णाष्टम्यां प्रपूजयेत् संप्राश्य बिल्वपत्रं तु वाजपेयफलं
लभेत् मार्गशिरे चाश्वयुजे प्रोक्तं प्राशनं तं तु लोध्रकं नाम्ना दशांयजेद्देवं पुंडरीकफलं लभेत् मासे तु कार्तिके
चम्पामोशानात्म्यं प्रपूजयेत् पंचगव्यं सकृत्पीत्वा पंचयज्ञफलं लभेत् वर्षान्ते भोजयेद्विप्रान् शिवभक्तिपरा
यणान् पायसं मधुसंयुक्तं घृतेन सुपरिप्लुतं निवेदयेत् दद्याद्गां कृष्णां च पयस्विनीं वर्षमेकं तथा कुर्यान्नै
रन्तर्येण यो नरः कृष्णाष्टमीव्रतं भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वैश्वर्यसमन्वितः वसे
च्छिवपुरे नित्यं न चेह पाति नाकभाक् तदेतत्पोः सुप्योशिवव्रतयोः कृत्वा नक्रमिति नक्तव्रतं कष्टमस्यथेः
न तु नक्तभोजनानंतरं प्राशनं वेदपूर्वेति बोद्धव्यं एवं योषयोतिप्राशनं तदनंतरमेनाहारलंचातिरिश्यते एवं
मासान्तरेष्वपि विहितद्रव्यविशेषान् निशि प्राश्यानाहारः स्वपेत् पत्राण्यपि विशिष्टानि पिष्टानि शाचनस्तुतान
न्यपि मासे कृष्णाष्टम्यां निशि चेति बोद्धव्यं पूर्वापरयोरभावात् तदेतद्व्रतयोः प्रतिमासप्राशनफलं ॥

वर्षकृ० फलतीत्या संवत्सरव्रतफलं चाधिकारिविशेषणमिति सर्वे समंजसमिति केचित् अन्ये तु तत्र योगमध्ये समाम्ना
६६ तलघुतात्पर्यकतया प्रकरणप्राप्तकाम्योपजीवित्वेतयाऽस्तु अन्यत्र तु फलश्रुतेरविशेषादधिकारसंबंधे प्र
योगान्तरे पकल्पितोत्त्यान्नैकस्याप्यप्रयुक्तत्वोपजीवित्वमिति न गुणफलयोरितिः किंतु प्रातिमासं वत्सरयोः फल
श्रुतेरविशेषात्तियोगभेदः इच्छाभेदान्नानुष्ठानव्यवस्थेति अत्र पर्यायपक्षे त्वं विष्णुधर्मोत्तरो यो वै कनकदा
नेन पर्यन्तं घिनं धीवच पुष्पाणां तु तिथिते पद्मेदानेन लक्ष्मीकां स्मृतं फलानां च तथा दानेन रूपसंपत्स महाफ
लं गन्धदानं रूपसम्पद्देवीपूजने यो धेनुनमेदा पुण्यालाननदानादिकर्माणि एकभक्तमुपक्रम्य देवीपूजनं रम०
यो घैमासितु संप्राप्रियः कुर्यान्नक्तभोजनं जितेन्द्रियः सत्यवादी कामक्रोधविवर्जितः पत्तयोनेव मांपत्ना ६६
दुर्गावत्यैव तादृशिभिः कृत्वा ध्यानं महापूजां चंडिकायै प्रकल्पयेत् नैवेद्यं तंडुलप्रस्थं होमं कृत्वा नंतागधपकुमा
री भोजयेत्ततो विप्रान् भागवतांस्तथा कृत्वा पि परमं यां देवीनाम्नाधार्येति पूजयेत् चतुर्भेनांशलधं गां कुं

द्रवुष्पैः सगुग्गुलैः स्नानं कृत्वा तिलैर्विप्रतिलानां प्राशनं तथा एवं पूजयेद्योऽर्यान्तस्य पुण्यफलं शृणु सूर्यकोटिप्रती
काशविमानवरमानवरमास्थितः शोध्यमानश्चामरैः स्तूयमानः सुरासुरैः गच्छेद्गिरिपुरे रम्यं यत्रास्ते चण्डिकास्वयं श्री
कण्ठे देव्याद्यैर्यावद्वाहूतसंप्लवान्नरैः सप्तकुलजैः सार्द्धं भोगान्भुक्त्वा यथेप्सितान् पुनरेत्य भुवं वीरराजा भवति भूतले यः
पूजयन्सदा पूज्यं भानुं सर्वार्थसिद्धिदं घृताभिषेकं यः कुर्यादहोरात्रं च भास्करे कुंभैर्नानाविधैर्दीपैः पौषमासे समुप
तः नृत्यगीतोपहारैश्च शंखवादित्रनिस्वनैः कुर्याज्जागरणं देवि प्रदीपाद्यैः सुशोभनैः वसेत्सूर्यपुरे श्रीमान्सूर्य
तुल्यपराक्रमः ग्रहणे विषुवे चैव परोपषष्ठिविशेषव घृताभिषेकं यः पञ्चदशसमासेषु पोषितः विधूय सर्वपापानि
सूर्यलोकं स गच्छति घृताभिषेकं यः कुर्यादहोरात्रं शिवस्य तु सहस्रधारेणाभांडेन पौष्यमासे द्विजोत्तम गीतनृत्यो
पहारेण शंखवादित्रनिस्वनैः कुर्याज्जागरणं चापि प्रदीपाद्युपशोभितं समस्तपापनिर्मुक्तः सप्तकुलवर्द्धनः य
मः शिवपुरे श्रीमान्मोदते शिववत्सुखी ब्रह्मपुराणे पौषकृष्णाष्टकायां तु शाकैः श्राद्धं सुशोभनैः वायुपुराणे पि-

व्रषृकृ॰ मरानापमलेस्तुरएकाभिरवरावदि हुस्तपक्षेवशिष्टाद्दिपूर्वाचैंद्रो विभाष्यते प्राजापत्या द्वितीया स्यात्तृतीया वैश्वदे
६० विकी आद्या पूर्वैः सदा कार्या मासैरन्याभवेत्तथा शाकैः कार्या तृतीया स्यादेष द्रव्यगतो विधिः अन्वष्टकापितृणां तु नित्यमेव
67 विधीयते पद्मपुराणे तस्मादेवष्टकाविधानात्तद्द्वयोर्विरोधे व्यवस्था शाखाभेदेन व्यवस्थितविकल्पः भविष्यपुराणे
महादेव उवाच पुष्यमासि पदा हे विशुक्लाष्टम्यां बुधो भवेत् तदा सा तु महापुण्या महाभाद्रेति कीर्तिता तस्यां स्नानं जपो
होमः तर्पणं विप्रभोजनं मत्प्रीतये कृतं देवि शतसाहस्रिकं भवेत् तस्मात्तस्यां महादेवि पूज्योऽहं विधिवद्बुधैः गंधपु
ष्पोपहारैश्च ब्राह्मणानां च भोजनैः अथ माघकृत्यं मकरस्थे रवौ माघे न स्नाता मनुजा इतरे रवौ कथं पापैः प्रमुच्येत कथं
यान्ति त्रिदिवं व्रजेत् मकरस्थे रवौ माघे गोविंदाच्युत माधव स्नानेनानेन मे देव यथोक्तफलदो भव इमं मंत्रं समुच्चार्य राम॰
स्नायान्मौनी वासुदेवं हरिं कृष्णं माधवं च स्मरेत्सनः महाभारते माघमासि तिलान्यस्तु ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति सर्व ६०
सत्वसमाकीर्णं नरकं स न पश्यति विष्णुधर्मोत्तरे तिलप्रदानान्माघे तु पापं लोकं न गच्छति वामनपुराणे माघमा

सितिलाः शालाःतिलधेनुश्चमानव २ अथेंधनादयश्चामेमाघवस्त्रौदानानापत्तु इध्मःहोमोपयोगिदारुइंधन
तिमकामाग्निसुभगाश्चैवजायते शिशिरोपक्रमेदानारंभःदानस्यमासद्वयव्यापित्वात् विष्णुधर्मोत्तरे व
हिस्नानंनरः कृत्वासद्यस्योरम्यनंप्रति शिशिरेसततंवन्हितर्पयितातथातिलैःकुल्माषंसघृतंस्वाद्यथाशक्त्या
द्विजातिषु कायाग्निदीप्तिदीप्तिश्चाकारस्यशत्रुनाशंचविंदति शिशिरोपक्रमेदिनेउदितमात्रेसूर्येग्रामाद्बहि
नैऽलाश्चपेस्नात्वा अग्नौप्रजापतयेस्वाहेतितिलान्हुत्वाशूद्रोग्रामस्यद्वारेहोमंकारयितापत्नसहितान्स्विन्नान्
माषान्दद्यात् भविष्यपुराणे शीतकालेंधनंदद्यान्नराणांशीतनाशनंभानोराणेतनेदेविधमस्कंधफलंल
भेत् नारसिंहपुराणे शीतकालेमहावह्निंप्रज्वालयतियोनरः सर्वसत्वहितार्थायस्वर्गेवासस्संलभेत् एतच्चज्व
लनमात्रे विष्णुधर्मोत्तरे शिशिरंसकलंकार्यंस्नानंमयरागजेतथा हत्वास्वर्गमवाप्नोतिसंवत्सरशतानिच यमः प्रातः
स्नायीतुसततंद्वौमासौमाघफाल्गुनौ द्वावपितन्तसमभ्यर्च्यवैयापैःप्रमुच्यते विष्णुःप्रातःस्नायीभवेन्नित्यंद्वौमासौ

वर्षकृ. माघफाल्गुनौ यदीच्छेद्विपुलान्भोगान्वृन्दासूर्यग्रहोपमान् प्रभवान्कामानुसारेणा देवपितृतर्पणसहितं स्नानं कृत
९८ संकल्पेनाशेषं विपकर्तव्यं विष्णुवाक्येतु अशेषे विपिमज्जनमात्रे मत्स्यपुराणे पुष्करतीर्थे सहस्राणिषु विष्णुतीर्थे शता
68 नि च माघमासि प्राप्नुवन्ति गंगायमुनसंगमे गवां शतसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलं प्रयागे माघमासे तु त्र्यहं स्नातस्य
यत्फलं सितासिते तु कृतस्नानं माघमासे युधिष्ठिर न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि पद्मस्नाने पद्मेषां स्नानं माघ
मासे युधिष्ठिर स्नानं कृत्वा हायं पद्मचर्येण भोजयित्वा पयसा हान्ति मासं वस्त्रविधूपरेणः स्वर्गेलोके वसेत्तावपंचसहस्रं तु
स्मवर्षः प्रमाणं माघमासे तु संप्राप्ते यः कुर्यान्नक्तभोजनं पिण्याकं सघृतं तिलं भुंजानः संयतेन्द्रियः उपवासस्य
समं पुण्यं भवेत्तस्य पार्थ हयोः घृताभिषेकं समं पूर्णं कुर्यान्नरोऽधिप गोसहस्रदानाद्धि नेश्य हंसिनी समसन्निभो ग राम ९८
त्वा दिव्यवरान्भोगान्भुंजे यथेप्सितान् अनक्तभोजनमासव्याप्ति पिण्याकं तिलकल्कः नीलसन्निभो इन्द्रनील
रूपासौ माघमासे तु संप्राप्ते यः कुर्यान्नक्तभोजनं सघृतान्घृतसंयुक्तान्भुंजानः संयतेन्द्रियः उपवासपरो वस्त्रं प

सपोऽभयेषापिपूजयेत्त्र्यंबकं धत्तमालत्याग्योध मवृणीतः दुर्गा मघपूजांदीप्र्य विकुष्मितोनामतः गंधपुष्पो
पहारैस्तु सर्वैस्तैस्तु पूजयेत् धूपं कृष्णागुरुं दद्यान्मोसं दद्याच्च माल्यं धान्यसिद्धार्थकास्तानेवपाशनेचयवाः स्व
ताःपूर्ववमाघमासेतुअंबिकांपूजयेन्नृप दिव्यंविमानमारूढः स्वर्गलोकेमहीयते ब्रह्मपुराणे कृष्णाष्टम्यांतु
माघस्यमासस्यश्राद्धंमहाफलं पितृणां घ्रार्थितंपूर्वंतस्मात्तुतत्कारयेत् माघांधकारद्वादश्यांतिलैर्हुत्वा
हुताशनं तिलान्दत्वैवविप्रेभ्यःसर्वपापैःप्रमुच्यते कूर्मपुराणे माघमासेतमिस्रेतुद्वादश्यांसमुप
पोषितः शुक्लांबरधरः कृष्णतिलान्हुत्वाहुताशने प्रदद्याद्ब्राह्मणेभ्यस्तुतिलानेवसमाहितः जन्म
प्रभृतिपापंसर्वंतरतिवैद्विज शिष्टः माघेशुक्लतृतीयायांतुमासस्यावराधिनी प्रातःस्नात्वार्चे
येद्गौरींपुष्पनैवेद्यधूपदीपैः मत्स्यपुराणे माघेमासेतुचैत्रेवागुडधेनुप्रदोभवेत् गुडव्रतात्तृतीयायांगौरी
लोकेमहीयते गुडव्रतेगुडमात्राशनः भविष्यपुराणे तृतीयायांगुडस्यलवणस्यच दानंश्रेयस्करंरा
जन्स्त्रीणांचपुरुषस्यच गुडेनतुष्यतेदेवीनवर्णानस्यपंभवः दुर्गाधिकारे देवीपुराणे चतुर्थ्यांमाघ
मासस्यदेवीपूजाविधिर्यते ब्रह्मपुराणे उमांचतुर्थ्यांमाघेतुशुक्लायांयोऽतिनोगणेशः अर्घैःपुष्पैः

वर्षकृ० स्तथा धूपैर्दीपैर्बलिभिरेव च प्राक् पूजयित्वा स्रष्टा वभूव यः स्नातकं कजेगौरौ : सहिता : सस्त्रुर्यस्मात्त स्मात्सोत्का
६९ सुमासती तस्मात्स्नात्तत्र संपूज्या नरैः स्त्रीभिर्विशेषतः कुंदपुष्पैः प्रयत्नेन सम्यग्गृह्य समाहितैः कुंकुमालक्तकाभ्यां
69 च रक्तपुष्पैः सकंकरौः अर्घैर्धूपैस्तथा दीपैः पुष्पैर्बलिभिरेव च गुडार्द्रकाभ्यां यवपक्वालवणोनाथ पावकैः पूज्याः
स्त्रियो विविधास्तथा विप्रा अशोभना : सौभाग्यपट्टपद्मपत्राभ्यां गामंवंधुभिः सह इति गौरीपूजा शुक्लाया
माघस्य सप्तम्यां पूषा नाम महारविः आदितः कश्यपाज्जज्ञे सहस्रकिरणो महान् तस्मात्तं पूजयेत्तत्र सोपवा
सो जितेन्द्रियः अर्घैः पुष्पैस्तथा धूपैर्दीपैर्भक्ष्यैर्मनोनुगैः गीतैर्नृत्यैस्तथा वाद्यैर्होमैर्बलिरणात्तर्पणैः अष्ट
म्यां च पुनर्भक्ष्यैः पूज्यो मधुघृतप्लुतैः भक्ष्याणि तानि देयानि महितस्य तानि यानि वै इति सूर्यपूजा मन्वंत
रादिश्चैवं सप्तमी शिष्टाः सूर्यग्रहणतुल्या हि शुक्ला माघस्य सप्तमी तस्यां स्नानं च दानं च महापातक रम०
नाशनं अरुणोदयवेलायां तस्यां स्नानं महाफलं अर्कपत्रस ॥ ॥ ६९

मतपंवदरपत्रसमन्वितंचमूर्ध्नि दत्वा ॐयद्यज्जन्मकृतंपापंमयासप्तसुजन्मसु तन्मेरोगंचशोकंचमाकरीहंतुसप्तमी इतिस्ना
नमाचरेत् ॐजननीसर्वभूतानांसप्तमीसप्तसप्तिके सप्तव्याहृतिकेदेविनमस्तेसूर्यमंडले मंत्रेणानेनार्घ्यंदद्यात्तत्पात्र
ष्टम्यांदेवादितर्पणं विधायभीष्मायजलदानं तत्रदेवविधिना वैयाघ्रपद्यगोत्रायसांकृतिप्रवरायच अपुत्रायजलं
दद्यान्नमस्तेभीष्मवर्मणे इतिमंत्रेणाभीष्मायजलंदद्युस्त्रयोवर्णाद्विजातयइति विशेषवचनात्सर्वेषांसाम्यधि
कारः ब्रह्मपुराणे पौर्णमास्यांमघायोगेवायसाःपंचजज्ञिरे इंद्रश्चवरुणश्चापियमाद्यनिरृतेः श्राद्धपितृभ्यःस्व
तेभ्यस्तिलैःपूजासत्यापिकिल रौद्रवारुणवायव्यायाम्यावैनैरृतातथा वायसाःपंचयस्तेभ्योमघासुभोजनंदद्या
दनेनमंत्रेणतेभ्योसोऽक्षंमधुप्लुतं ब्राह्मणान्भोजयित्वातुभुंजीतस्वबंधुभिःसह माघ्यांकृत्वातिलैःस्नानंसर्वपापैः
प्रमुच्यते माघेमघायुक्तायांचतस्यांतिलैः श्राद्धंकृत्वापूतोभवति नित्यश्राद्धकालेपिमाघीविष्णुनाकथिता माघ्यां
गुरुपूजाकर्त्तव्याहेवींवैमंगलांयजेत् देवीपुराणे धेनुंगुडमयींकृत्वामाघ्यांप्रश्रोत्रियाययो सर्वान्कामानवाप्नोतिज्येष्ठज

वर्षकृ॰ त्वमर्चयीत्तया भविष्यपुराणे आदित्य उवाच माघमासेतुसंप्राप्तेशुक्लायांसमुपोषितः यः पूजयति मांभक्त्यातस्याहं
७० पुत्रतांव्रजे एवंचोभयसप्तम्यांमासिमासिसुरोत्तम यस्तुमांपूजयेन्नरः तस्याहमेकमेकं मासं यावत् प्रयच्छामिसुतंतस्य आत्मनो
70 त्वंगसंभवं वित्तंपथ्यंतथापुत्रमारोग्यमपरंतथा माघमासेतुयोव्रतमनशुक्लपक्षेजितेंद्रियः पारवेदानपतितान्नया
न्नजघमानान्विजितेंद्रियः उद्यापविधिवत्तेषुषष्ठ्यांश्वेतमाल्यविलेपनैः पूजयित्वातुमांभक्त्यानिशिस्वप्यात्स्वपेद्बुधः पुनरह
न्यायसप्तम्यांकृत्वास्नानादिकांक्रियां पूजयित्वातुमांव्रतमन वीरहोमंसमाचरेत् प्रीणयित्वाहरिंभक्त्याहः विप्राप
मलोचनं दध्योदनेनपयसापायसेनद्विजांस्तथा तस्यैवकृष्णपक्षस्यषष्ठ्यांसमुपोषितः रक्तोत्पलैःसुगं एम०
धाद्यैः रक्तपुष्पैश्चपूजयेत् एवंसंपूजयेद्भक्त्यानरोमांविधिवत्सदा उभयोरपिदेवेन्द्रसुपुत्रंलभतेवरं सप्तमेकंसंव ७०
त्सरंतत्रैकेचित् व्रतंचरेदेकंसंवत्सरसाध्यंसप्तमेकमिति श्रवणात् प्रथमंमाघमासकथनमारंभाभिप्रायं माघमासे
त्विसादिना तस्यैवप्रयोगकथनमपेक्षितत्वात् सप्तम्यांहिकथितस्यविवरणमेतत्इत्यादिना तस्यैवप्रयोगकथनमपेक्षित

त्वात् संक्षिप्य हि कथितस्य विवरणमेव यत्तेनेनयुक्तमेवाकांक्षावलादेकैकवाक्यताप्रतीतौ वाक्यभेदकल्पनं चायुक्तं मित्थ
तनेनयुक्तमेवाकांक्षावलादेकैकवाक्यत्वे प्रत्यभिज्ञाविरोधात् पुत्राख्यतुल्यफलश्रुतौ गुरुलघूपाये न भूयस्त्वादिकल्पनाप
त्तेः एवं च पुनः पुत्राख्यश्रुतिर्दीर्घायासदेति पदं संवत्सरविच्छेदपरं उभयोः शुक्लकृष्णसप्तम्योरित्याहुः अन्ये तु एके व्रत
माघशुक्लसप्तमीमात्रे अपरमेवेति श्रवणात् माघशुक्लसप्तमीतः पक्षद्वयसप्तम्यां संवत्सरमेकं अपरमेतत्सप्त
मीतः पक्षद्वयसप्तम्यां यावज्जीवं सदेति श्रवणात् तथा हि प्राचीनवाक्यार्थस्यांसे द्विधत्वेन नतद्विशेषज्ञानार्थमा
कांक्षेति न तदेकवाक्यतापत्तिः अत एवं तत्सैवप्रयोगकथनसंक्षिप्ये पूर्वकथितस्य विवरणमेवायं तेनेनयुक्तमि
त्यपि न सरसत्वस्यानवगतेः एवमनेकवाक्यत्वे क्रमभेदस्य स्फुटत्वाद्भ्यासन्यायात्क्रमभेदकथनमयुक्तं प्रत्यभिज्ञा
विरोधादिति दूरनिरस्तं तत्र वाक्यसमभिव्याहृतेति कर्तव्यताभेदाच्च तुल्यफलश्रुतिस्तु सिद्धैव तन्नद्विशेषणाविशि
ष्टपुत्रभेदात् एवं पुनः पुनः पुत्रश्रुति दीर्घायासदेति पदं संवत्सरावच्छेदेनपरं अनयानुवादः स्यादित्याहुः एवमा

वर्षकृ॰ ७१ चरतिच भविष्यपुराणे यस्त्वादित्यदिने भक्त्या भानुं संपूज्य श्रद्धया नक्तं करोति पुरुषः सयाति मम लोकं ततो व्रतमेकाहसमा
प्यमेवेति श्रीदत्तोपाध्यायाः आत्मच्छिद्रगुणच्छायायां यदा संतिष्ठते रविः सोऽस्तनक्तं विजानीयान्न नक्तं निशि भोजनं
H अत्राग्निकार्यं न कृत्वेन ग्रासमपि न कुर्वीतेति समाचारः भक्तिः सहवाचात्रागमे आगमोक्त इत्यमित्यमिति श्रद्धा भविष्ये
आदित्य उवाच योऽब्दमेकं प्रकुर्वीत नक्तं मम दिने नरः ब्रह्मचारी जितक्रोधो मम मार्चनपरः खग संवत्सरान्ते च मगान्
मम भक्तांश्चवेद्विज पूजयित्वा ततो ब्रूयात् प्रीयतां मे दिवाकरः एवं भक्तिसमायुक्तो मम लोकं स गच्छति नच मानु
ष्यं लोकमध्रुवं प्राप्नुयान्नरः तथा उपवासं च कुर्वीत येत्वादित्यदिने सदा जपंति च महाश्वेतां ते भजन्ति यथेप्सितान् इदं च
यावज्जीवं सदेति श्रवणात् ह्रां ह्रीं सः इति इति इति महाश्वेता मंत्रः नरसिंहपुराणे हस्तयुक्ते सूर्यदिने सोऽस्तं नक्तं विधीयते एम॰
स्नात्वा सूर्यं समभ्यर्च्य विष्णुर्वा नीरुजो भवेत् हस्तयुक्तादित्यदिने स्नानपूर्वकं अर्कं विसस्यतमार्चनपूर्वकं सौरनक्तव्रतेनैरुज्यं ७१
फलं तथा पद्मो वारे यदार्कस्य भवेद्धस्तादैवतं वासवो सगदः प्रोक्तः सर्वरोगभयापहः तत्र संपूजयेद्भानुं शुभैर्गंधानुलेपनैः

सर्वरोगविनिर्मुक्तो याति संज्ञापतेर्गृहं संज्ञापतिः सूर्यः भगो दैवतमुत्तरफल्गुनीनक्षत्रं उत्तरायां भगस्य चेति स
मयप्रदीपः कल्पा तयोर्जुसेतिः शास्त्रात् पूर्वफल्गुनीति विख्याते अत्र व्रतस्य साम्म विष्णुपुराणोपनात् पुराणा
सर्वस्यैव स्थिरेति शिष्टाः उभयस्य समभोव्रतेतु आदित्यस्य उत्तावसप्तम्यामयवा षष्ठ्यां पक्षयोरुभयोरपि यो ऽब्दमेकेन
कभोजी नियतात्मा जितेन्द्रियः यस्तु रूपं परमं प्रोक्तं संततं तस्य पाजिना सप्तवाहिस्वरूपस्य रूपं पस्वरूपम तुगाभि
ना तत्फलं सकलं प्राप्य सम्मलोकमुपैति सः वराहपुराणे अथापरं महाराजव्रतमारोग्यसंज्ञकं कथयामि
परं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनं तस्यैव माघमासस्य सप्तम्यां समुपोषितः पूजयेद्भास्करं देवं विष्णुरूपं सनातनं आदि
त्य भास्कर रवे भानो सूर्य दिवाकर प्रभाकरेति संपूज्यो देवः सर्वेश्वरो रविः षष्ठ्यां चैव कृताहारः सप्तम्यामुपवासकृत्
अष्टम्यां चैव भुञ्जीत एष व्रतविधिः स्मृतः अनेन वत्सरं पूर्णं विधिना यो ऽर्चयेद्रविं तस्यारोग्यं धनं धान्यमिह जन्मनि जाय
ते परत्र च शिवं स्थानं यस्मान्नानिवर्तते अत्र च पूजाप्रधानं तत्रैव फलनिर्देशात् अथ फाल्गुनकृत्यं तत्र भविष्यपुरा

वर्षकृ० रेण हरेवार्चां फाल्गुने मासि कृत्वा पिष्टमयीं तु वै गंधमाल्यैरलंकृत्य स्थापयेत् भास्करालये विमानैः सूर्यसंकाशैः गीतवाद्य
७२ समाकुलैः स मेकादश साहस्रं सूर्यलोके महीयते पुनरेत्य महीं मर्त्यलोकं यथेष्टं विंदते पतिं व्रतमधिकृत्य स्कंदपुराणे एक
72 भक्तं तु कुर्वीरन् फाल्गुने मासि नित्यशः स्त्रीषु सौभाग्यमाप्नोति स्त्रियश्च परमप्रियाः विष्णुधर्मोत्तरे प्रियंगुं फाल्गुने द
त्वा प्रियो भवति भूतले प्रियंगुः काङ्गनीति प्रसिद्धः फाल्गुने मासि राजेंद्र यः कुर्यान्नक्तभोजनं श्यामाकक्षीरनीवा
रैर्जितक्रोधो जितेंद्रियः षष्ठ्यां वा यस्य तस्यामुपवासपरो भवेत् अष्टम्यां तु महास्नानं पंचगव्यघृतादिभिः त्वभि
क्षीरदध्ना स्नापयित्वा प्रपूजयेत् सौरसेयीतिनोद्घाट्य कांगां विमला लिंगे गन्धादि समुपूरं सम्यक् मोदते शाश्वतीः स राम०
माः अत्र महास्नाने कथितं लक्ष्मादि पलं १००८ ब्रह्मपुराणे कृष्णाष्टम्यां फाल्गुने मासि द्वादश्यां च विशेषतः चकार ७२
भगवान् विष्णुः पिंडनिर्वपणं महत् पितापितामहेभ्यः श्राद्धं तु तिलैश्च कृतवान् पुरा सोपवासो हरिस्तस्मात्तत्र संपूजयेत्ति
लैः तिलैरभ्यर्चयेद्देवान् तिलांश्च जुहुयात्तथा तिलतैलेन दीपाश्च दातव्या देववेश्मनि तिलान् दद्याद् द्विजेभ्यः पितृभ्यश्च

तिलोदकं तिलांश्च भक्षयेत् त्रयं धर्मकृच्छ्रार्थमात्मनः इति षट्तिलीविधिः अथ फाल्गुनकृष्णचतुर्दश्यां शिवरात्रिव्रतमाचरति
तत्र त्रयोदश्यामेकाहारः चतुर्दश्यामुपवासः रात्रिप्रहरचतुष्टये पूजा चतुष्टयेनाराधि शिवालयेऽन्यत्रापि वा लिंगमुप
स्थाप्य व्रतमिदं कुर्वीत यथाशक्ति घृतादिना स्नपनं शिवमूर्तिपूजा चेति लिंगपुराणे कृत्तिवासः फाल्गुनकृष्णचतुर्द-
श्यां प्रसन्नः उपोष्य रजनीमेकां ब्रह्महत्यां व्यपोहति इत्युक्तं स्मृतिः फाल्गुनस्य चतुर्दश्यां शिवरात्रिव्रतं शुभं अतीता
यां तु माघस्य वै चतुर्दश्यां भवेद्विज शिवं तु पूजयेत्तत्र रात्रौ कुर्यात्तु जागरं भूतेश्वरादिह परोऽस्ति न पूजनीयो येनैवाश्वमेधस
हस्रः क्रतुरस्ति कोऽपि गंगासमं हि भुवने न हि तीर्थमस्ति नान्यद्व्रतं हि शिवरात्रिसमं हि लोके माघफाल्गुनयोर्मध्ये
कृष्णपक्षे चतुर्दशी शिवरात्रिस्तु सा प्रोक्ता सर्वकामफलप्रदा त्रयोदश्यां विशालाक्षि एकभक्तं समाचरेत् उपोषि
तो वरारोहे चतुर्दश्यां तु पारयेत् चतुर्दश्यामुपोषित इत्यर्थः माघमासस्य कृष्णायां चतुर्दश्यां सुरेश्वरि अहं यास्या
मि भूपृष्ठे रात्रौ नागाम्यमिति लिंगेषु च समस्तेषु स्थावरेषु चरेषु च संक्रमिष्याम्यहं देवि वर्षपापविशुद्धये तस्यां रात्रौ

वर्षकृ. हिमे पूज्यं यः करिष्यति मानवः मंत्रैरेतैर्वरारोहे विद्यार्थासम भविष्यति मंत्राः अघोरमंत्राः प्रहरे प्रहरे लीनपूजा चैव वि
७३ शेषतः कूर्मपुराणे शुक्लपक्षे फाल्गुने तु हादश्यां विवस्वतः रौद्रं ब्रतं वज्र दर्पोक्तमयपक्षे विशेषतः एकादशे व ब्रतं हरि
73 ह्यां पापानि निस्यशः विष्णुपुराणे माघे सिते पंचदशी कदाचि द्वपैति योगं यदि वारुणेन ऋक्षेण कालः स परः पितॄ-
णां न ह्यल्पपुण्यैर्नृप लभ्यतेसौ कालेधनिष्ठा यदि नाम तस्मिन् भवति भूपाल तदा पितृभ्यः दत्तं जलान्नं प्रददा
ति तृप्तिं वर्षायुतं तत्कुलजैर्मनुष्यैः अत्रैव वचोभ्यां द्वापराणां तु पूर्वकाले प्रहरात्र क्षिपते मनुष्यैः श्राद्धं तदा तृप्तिमवाप्य तेन
युगं सहस्रं पितरः स्वपंति अत्र माघानंतरं एतस्यैव शुक्लादिद्वितीयायां माघासिते त्वमृतं फाल्गुने शुक्लपक्षमप्रवृत्त राम
णे स्वल्पान्नमुनिभिरष्टम्यां सुस्नातैः स्वलंकृतैः लक्ष्मीसीतां च संपूज्य गंधमाल्यादिभिस्तथा ततः प्रदोषसमये दी ७३
पाः शतं सहस्रशः नैरंतर्येणाहेद्याः सर्वदेवेभ्य एव च देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च ततो वाद्यध्वनेः स्वनः दत्तशिष्टं ततो
भोज्यं हितं सर्वबंधुभिः ततोपि हिमशैलाहुकृशाभनेधीनराशिभिः गृहाणि भूषणीयानि तथा देवगृहाणि च सीतां संपू

ऽभोक्तव्यं गीतनृत्तसमाकुलं पक्वान्नेनिमिष्टान्नेवतत्रदेयंचयाचते नास्मात्किंचित्प्रार्थितंयल्लब्धंमात्सर्यंचयत्नतः गो
ऽः फाल्गुने सितपक्षस्य पुष्यर्क्षे पूजयेद्धरिं यमसृष्टद्वर्लभत्वात्तनवस्मापूजयेद्धरिं दशम्यांचापिकर्तव्यंवैलिकमेतथा
त्मनः मंगलालंभनंकार्यमुत्सवश्चविशेषतः ब्राह्मणेभ्योधनंदेयंस्वसेभ्यस्त्वयथाक्रमं धान्यमन्नंसुवर्णंचवस्त्र
माभरणंतथा गोभूमिरत्नवेश्मानिदेयानिप्रयतात्मना संप्राप्यमानयाह्यतेनत्रसम्यक्कृतांगलपयेत्मनः नकश्चि
त्किंचिद्वस्तत्रकर्तव्यस्त्रात्रभोजनं स्वजातिविहितंपानंपेयंदेयंचयाचते शय्यासनेचकर्तव्यागंधमाल्यादिवासिते
स्त्रियः पूज्याः स्रजः कार्याः प्रहृष्टाश्चसुरंजिताः निशायांक्रीडमानास्तेन्द्रस्येव कृतभोजनाः विष्णुः फाल्गुनो
फल्गुनीयुक्तः प्रासनंमयपस्य संस्तुतंविजन्ते रेशयननिवेद्य भार्यापक्षवतीमनोहारिविएवंतीचाप्नोतिनायं
पिमर्ताचपक्षवर्तं मत्स्यपुराणे त्रिरात्रोषितोदद्यात्फाल्गुन्यांभवनंशुभं ब्रह्मादित्यलोकमाप्नोतिधामवत्सरे
फाल्गुनेनाममलपक्षस्यपुष्यर्क्षेद्वादशी यदि गोविंदद्वादशीनाममहापातकनाशिनी फाल्गुनेपौर्णमासीयासावा

वर्षकृ॰ लविलासिनी मता ज्ञेया फाल्गुनिका सा च काम्या लोके विभूतये ॥ यमपुराणे ॥ चैत्रमासि महापुण्या तिथिर्मन्वादिका प्रतिपत्स
७४ दा । तस्यां यः श्वपचं स्पृष्ट्वा स्नानं कुर्यान्नरोत्तमः । न तस्य दुरितं किंचिन्नाधयो व्याधयो न च ॥ देवीपुराणे ॥ अथ चैत्रे तु शु
75 क्लायां प्रतिपद्यपि सर्वदा । मुक्तमन्नं नयानां तु दृष्ट्वा कौतुकं महत् ॥ चैत्रे तु कृष्णपञ्चम्यां काश्मीरा तु रजस्वला । नित्यं भ
वति तस्मात्तां कृत्वा शैलमयीं स्त्रियः । अभ्यंगावस्त्रनैवेद्यैः पूजयन्ति दिनत्रयं । पुष्पालंकारवस्त्रैश्च गोरसं वर्जयन्ति च
कृष्णाष्टम्यां द्विजे स्नाप्य सर्वौषधिसुगंधैर्जलैः । स्नापयित्वा च तां देवीं गंधपुष्पैश्च पूजयेत् । शिष्टपिष्टैस्त्रिकोलैश्च
तथा भक्तैश्च शालिजैः । तंत्रीवाद्यं सुमधुरं श्रोतव्यं च सदादरात् । तन्निवेदितपुष्पं च धारयितव्यं गृहे गृहे ॥ अतः परम् राम॰
तुस्नाता गर्भं गृह्णाति मेदिनी ॥ वारुणेन तु योगेन मधोः कृष्णत्रयोदशी । गंगायां यदि लभ्येत शतसूर्यग्रहैः समा ॥ चै ७४
त्रे कृष्णचतुर्दश्यां यः स्नायाच्छिवसन्निधौ गयायां तु विशेषेण न स प्रेतोऽभिजायते ॥ चैत्रे कृष्णचतुर्दश्यामंगारकदिनं भवेत् ।
पिशाचत्वं पुनर्न स्यात् गंगायां स्नानभोजनात् ॥ धवलितकलशमल्लारजपताकान्वितास्तु ही भवने ॥ चैत्रासितभूतदि

नेपापरुजं दूरतो धत्ते अत्र ब्रह्मपुराणे तस्यां निशायां कर्तव्यो नरैर्निशि प्रजागरः शंभुः पूज्यो निकुंभश्च पिशाचेभ्यो ब
लिं हरेत् मत्स्यमांसानि भूरीणि तथा माषौदनं शुभं वृक्षमूलेषु गोष्ठेषु तथा शय्यागृहेषु च चतुष्पथेषु रथ्यासु चत्वरेषु
नदीषु च देवालयेषु पुरोपवनराजमार्गेषु सर्वदा तस्यां निशायां रक्ष्याश्च पिशाचेभ्यश्च बालकाः दृष्ट्वा संपुंश्चलीः संसर्गं न
कुर्यात्तस्यां निषेवणं अमावास्यां तु चैत्रस्य मासस्य पैशाचकारूपैः वासुदेवाद्बलोऽध्वप्रमत्तभोजनैर्निशि तस्मात्तत्र
पितॄन्देवान्तर्पयित्वा द्विजैः सह शुनामन्नं प्रभूतं च पश्वादिभ्यः पयेसितं अत्र श्वभ्यो दानमंत्रः श्वानौ द्वौ श्यामशबलौ वै
वस्वतकुलोद्भवौ ताभ्यां पिंडं प्रयच्छामि स्यातामेतावहिंसकौ अथ प्रकारांतरं तत्र वाराहे संभविष्यपुराणे ब्रह्मोवाच
येत्वा हिंस्रदिने प्रातर्नक्तं कुर्वंति मानवाः सप्तजन्मानि ते पापसंभवंति विरोगिनः नक्तं कुर्वंति ये त्वत्र मानवा लोकस
माश्रिताः जपमानाः परं प्राप्य सर्वे लोकं व्रजंति ते इयवासं तु कुर्वंति ये त्वा हिंस्रदिने सदा जपंति च महाश्वेतां लभंते
ते यथेप्सितं अहोरात्रेण नक्तेन तथैवायाचितेन च जपमाना महाश्वेतां मासि सितं लभते फलं विशेषेण द्विस्रदिने जपमा

६

वर्षकृ० नोगणाधिपषडक्षरंमहास्वेतांगांछे द्वेरोवनंपरं आदित्यहृदयमंत्रः घृणिः सूर्यआदित्यह्रांह्रींसरतिषडक्षरस्तुरव
७५ खोल्कायनमः ह्रौंह्रौंसमर्पयेतिवा योवैसप्तमीदिनेभक्त्याभानुंसंपूजयेद्यपाद्य नक्तंकरोतिपुरुषः सपापसमलोकांतां द
75+ द्वत्वाममकदिनसमाप्ये आवृत्तौप्रमाणभावान् योऽत्रमेकंप्रकुर्वीतनक्तंभमदिनेनरः ब्रह्मचारीजितक्रोधोममभावे
नपरः स्वगा संवत्सरांतेवमगानभक्त्याश्चममवैद्विजान् पूजयित्वाततोवृपात्प्रीयतांमेदिवाकरः एवंभ^
क्तिसमायुक्तोममलोकंसगच्छति नचमानुष्यकंलोकमध्रुवंप्राप्नुयान्नरः नक्षत्रेरोहिणीवीरवराह्वावारस्यवैभ
वेत् यातससौम्यतांवीरससौम्यः परिकीर्तितः स्नानंदानंजपोहोमः पितृदेवाभिपूजनं अक्षयः स्यात्सद राम०
देहस्तस्यवीरमहात्मनः नक्तंसमाश्रितोयोत्रपूजयेद्भास्करंनरः यातिलोकंसदेवस्यभास्करस्यमहात्मनः र ७५
क्तोत्पलानितत्रैवतथारक्तंचचंदनं सुगंधश्चापिधूपोत्रनैवेद्यंपायसंध्रुवं ब्राह्मणायप्रदातव्यंभोक्तव्यंचात्म
नातथा परावंपूजयेत्सौम्यचित्रभानुंगोवांपति संविभक्तव्ययायेप्सफलस्पृष्टीकोतिभावानुयात् इतिसौम्यविधिः

रविसंक्रमरोगीचेत्स्याद्देवेर्वरोगारोगाधिय सरेवोहृदयोनामनत्रादित्यहृदयप्रियः तत्रनक्तंसमाश्रित्यदेवंसंप
ज्ययत्नतः गत्वाचायतनंभानोराहित्याभिमुखस्थितः जपेदादित्यहृदयंसहस्रंपापशान्तयेबुधः योत्रसंपूजये
द्भानुंभक्त्याश्रद्धासमन्वितः सकामप्राप्नुयात्सर्वान्भास्करात्सुखेप्सितान इतिहृदयविधिः पूर्वस्मावारेयदाक्र
क्षंभवेद्भैमगादैवतं सवारोरोगार्तः योजः सर्वरोगभयापहः भगादैवतंपूर्वफल्गुनीतिकल्पतरुः उत्तरायांभगास्तथे
तिदर्शनादुत्तरफल्गुनीसमे योत्रसंपूजयेद्भानुंशुभगांधविलेपनैः सर्वरोगविनिर्मुक्तोयातिसंज्ञापतेर्गृहं संज्ञापतेः
सूर्यस्य अर्कपत्रपुटेकृत्वापुष्पाण्यर्कस्यसुव्रत देवस्यपुरतोरात्रौभक्त्यासंपूजयेद्बुधः पूजयित्वार्कपुष्पैरर्कमर्कप्रि
यंसदा प्राशित्वाचार्कपुष्पंतुहुत्वाविधायदक्षिणां भक्त्यातुप्राप्यसंवीरं रात्रौस्वपितिभूतले अनेनविधिनाप्य
सुपूजयेत्तत्रवैद्विजान् समुक्तः सर्वरोगैस्तुगच्छेद्दिनकरालयं तस्मादपिव्रजेल्लोकंहूंकारस्वहेतिनः हूंकारस्वहेति
नोव्रलरागः इतिरोगापहरविधिः शुक्लपक्षस्यसप्तम्यांप्राजायत्यर्क्षसंयुतः सज्ञेयोविजयोनाम सर्वरोगभयापहः त

वर्षकृ॰ त्रकोटियुगाणां सर्वफलं प्राप्नस्य कर्मणः ददाति भगवान्देवः पूजितः सगणाधिपः स्नानं दानं जपो होमः पितृदेवाभि
७६ पूजनं नक्तं वाप्युपवासं श्रुसं पूज्योत्र दिवाकरः सप्तलोकाधिपं सचवाप्यते सप्तसप्ततिः प्राजापत्यं दीरोहिणीर
76 ति विजयं विधिः अथदानं आदित्यवारे विप्रस्य सहिरण्यं सदैवतुषः पयश्च सपूर्णं चतस्य तुष्यति वै यमः लवणा
ज्यगुडोपेतमपूपं सर्पिर्वासरं सहिरण्यं नरो दत्वा नरो रोगैस्त्वभिभूयते काष्ठदानाम्भोमदिने दत्वाजीवितमाप्नुयात्
अभ्यंगमभ्यंगार्थं घृतादि शनैश्चरदिने दत्वा तैलं विप्रेषु शक्तितः नित्यमेव महाभाग्यारोग्यताराशमवाप्नुयात्
अथनक्तविधिः तत्र भविष्यपुराणे हविष्यभोजनं स्नानं सत्यमाहारलाघवं अग्निकार्यमधः शय्यां नक्तभो
जी षडजवरेत् हविष्याणि शालितानि यवमाषांपा सप्तसत्यमित्यादिनाव्रतमात्रधर्मत्वेन सप्तसप्तकोक्तत्वेपि पु एम॰
नर्नक्तत्वाभिधानमादरार्थं यथार्थे एवमग्निकार्यस्याप्यग्निहवनपदे नाभिहितस्याभिहितस्यापि वोद्धव्यं अ ७६
यवाग्निकार्यमत्र व्याहृतिहोमः नव्याहृतिभ्यः परं होम इतिशंखेन सामान्येनाभिधानात् तत्र गृहदेवताग्निहवनमि

ति श्रवणात्तत्रपूज्यदेवतामुद्दिश्य होमः प्रकरणात् अधःशय्यामिति खट्वादिनिवृत्त्यर्थं न तु भूमिशयनार्थमेव क्षमाहिं
सादयादानं शौचमिंद्रियनिग्रहः देवपूजाग्निहवनं संतोषस्तेयवर्जितं इति भविष्यपुराणवाक्यात् दशधर्माः प्रदोषव्रतो
पवासादिरूपाः नक्षत्रदर्शनान्नक्तं केचिदिच्छंति मानवाः मुहूर्तोनदिनं केचित्प्रवदंति मनीषिणः नक्षत्रदर्शनान्न
क्तमहं मन्ये मनराधिप मुहूर्तोनः पंचदशो भागः अह्नो मुहूर्तो विज्ञेयो दश पंच च सर्वदा इति मत्स्यपुराणात् आत्मद्वि
गुणच्छायायां यदा सति रवौ सोऽस्तनक्तं विजानीयान्न नक्तं निशिभोजनं नक्तमपि स्यात् दिनान्निशानिषेधात् मुहूर्तो
नदिनमिति पूर्वोक्तमप्येतत्कालोपलक्षणं एवं चैतद्दर्शनात् सौरनक्तव्रते पुरात्रावेव भोजनं सौरव्रतेष्वपि परत्र रात्रि
भोजनं विहितं तत्रैव तत्सामान्यविशेषन्यायात् नरसिंहपुराणे उपवासासमर्थैस्तु भक्ष्यमाणमपाचितं आयाचिता
त्सन्नक्तं तस्मान्नक्तेन वर्तयेत् पर्श्वेष्ठं इदं पूर्वं पूर्वसामर्थ्ये द्रष्टव्यं अत एव एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च उप
वासेन भैक्षेण नैव द्वादशिको भवेदिति अत्र च सर्वत्र माघादिमासोल्लिखितक्रमात् रो शुक्लपक्षप्रतिपदादिमावा

वर्षकृ० स्यांतत्र्वांद्रमासो ग्राह्यः ज्योतिःशास्त्रात् अंद्रमसोयत्र हृपेते मासादिः सम्प्रकीर्तितेति लघुहारीतवचनाच्च अन्तए
७१ वतत्रशुक्लपक्षकृत्स्नपक्षकृत्साभिधानं वराहपुराणादौ पर्वशब्दहीपेनक्षत्रेणायुक्तः कालः मासि
71 मोर्गमासोति संज्ञाव्याप्तिसूत्रकथयात् मघ्यादिप्यो ताप्योपर्यापौर्णमासी या तिथिर्लिप्तिपक्षाघमावास्यांते
चांद्रा एव माघादिपदस्मृत्स्मत एवं च विवाहादौ सौरमासपरिग्रहः विवाहादौ स्मृतः सौरः इत्यादिवचनात् अ
मास्यानापां तु देवाः कार्तिके मासि केशवः इत्यत्र तथा शाकं तु फाल्गुने मासि सर्वयत्नापि वा पचेदित्यत्र ऊर्ध्वं तु या आ
ग्राहपरपक्षः क्रमेणोत्तरादिस्मरणात् तथा अश्वयुक् कृष्णपक्षे तु श्राद्धं देयं दिने दिने इत्यादौ कृष्णादिपरिग्रहः आषा
ढीमवधिं कृत्वेत्यादिविशेषवचनात् शुक्लादिं चांद्रमासलक्षणेत्यस्मिन् प्राकृतत्वतत्र दर्शपक्षविच्छिन्न शुक्लप्रतिपत्कत्वं एम०
अथ वर्गंगणेशव्रतं तत्र ब्रह्मपुराणे अथ विघ्नव्रतं राजन् कथयिष्यामि तच्छृणु चतुर्थ्यां फाल्गुने मासि ग्रहीतव्यमिदं व्र ७१
तं नक्ताहारेण राजेन्द्र तिलाहारेण पारणे तद्देवाग्नौ च होतव्यं तद्देयं ब्राह्मणेषु च चातुर्मास्ये ततः कृत्वा वैपंचमे तथा

सौवर्णं गजवक्त्रं च कृत्वा विप्राय दापयेत् आयसैः पंचभिः पात्रैस्ते तैः सतिलैस्तथा एवं कृत्वा व्रतं चैतत्सर्वे
विघ्नैर्विमुच्यते तथा हिमाय शूराय गजाननाय लंबोदरायैकवरदाय धाय नमोऽस्तु जातस्य समुद्भवाय कु
ठारहस्ताय नमो वराय एवं धूपक्रमस्तुतिभिः यत्नश्च होमं कुर्याद्विघ्नविनाशहेतोः एवं कृते न्यांतिकी नाशमायु
विघ्नाश्च कार्याणि च पांति सिद्धिं इति शुक्लचतुर्थीमात्र एव मम पत्राापि पत्रमासावच्छेदेन तिथिरेक
त्वं श्रूयते तत्रोत्सर्गतः शुक्लतिथिमात्रग्रहणं अत्र शुक्लादिमासपरिग्रहस्य पूर्वमुक्तत्वात् प्रथमपरिस
गे कारणाभावाच्च तद्वयं प्रयोगः फाल्गुनादिशुक्लचतुर्थी चतुष्टयमात्रे गणेशं संपूज्य स्थापेत्सा दिनान्सुत्वा
नेनैव स्वाहान्तेन हुत्वा तिलान व्यासरोमच्च हुत्वा तदेव न तत्समग्रात् आषाढशुक्लचतुर्थ्यां तु विनायककल्पोक्तं
ननक्तमिति केचित्सततं च होममिति पुनरर्थं स्वाहा होमापेक्षत्वात् पूर्वलिखितत्तिलान्नहोमांतरमिच्छंति
तन्न निरूपकत्व पापूर्वप्रतीतहोममपत्समिद्धानासनः शब्दः क्रियांतरापेक्षयाप्यर्थवादकश्च तः कमार्थोपुनः

वर्षकृ० श्रुतिः इति अविघ्नव्रतं भविष्यपुराणे चतुर्थ्यां तु निराहारो यः राजन् व्रतान्वितः दत्वा तिलान्नं विप्राय स्व
७८ यं भुंक्ते तिलोदकं वर्षद्वये समाप्ते हि व्रतस्यास्य यथा भवेत् विनायकस्तु संतुष्टो ददाति फलमीप्सितं इति वि
78 नायकेनाम शिवलोकप्रदायकं व्रतद्वयमुभयचतुर्थ्यां विशेषानभिधानात् अयनानां देवव्रतानि तत्र
मत्स्यपुराणे ब्रह्माणं कांचनं कृत्वा तिलराशिसमन्वितं अहं तिलव्रतो भूत्वा ब्राह्मणं संपूज्य च द्विजान् संपू
ज्य द्विजदंपत्यं वस्त्रमाल्यविभूषणैः शक्तितः त्रिपलादूर्ध्वं विश्वात्मा प्रीयतामिति दद्यात् द्विजाय दद्यात् स परं
ब्रह्मव्यासपुनर्भवं एतद्ब्रह्मकृतं नाम निर्वाणफलदं नृणां तिलव्रतं तस्मिन् आहारः व्रतिनः संजपे यमादि चेत् राम०
यदि दिने अर्थात् प्रत्यर्पणमपि तस्यैव तु संक्षेपं दद्याद् ब्राह्मणाय सत्वपः त्रिपलादूर्ध्वं भिन्नादिबलविशेषणं विप्र ८
दांपत्याय व्रतं दानं तत्प्रकृतत्वात् दत्वा विश्वात्मा प्रीयतामित्युच्चार्य तिलानां दद्यात् यश्चेंधनानि विप्राय
वर्षादि चतुरो मासान् यः तथा धेनुयदि तेन ब्रह्मपरं ब्रह्म गच्छति वैश्वानरव्रतं नाम सर्वपापप्रणाशनं इंधनानि

दद्यातीतिशेषः मार्कण्डेयम्प्रदिने तत्स्यारंभः कुंभसमासोद्धतधेनुघृतनमुत्तरायणं प्रतिमध्येकभक्ताशीसमाप्तेकपिलाप्र
दः वैश्वानरंपदद्योतिशिखिव्रतमिदं स्मृतं प्रतिपद्दिशुक्लायांप्रतिमासे शिखीत्यग्निः हैमंपलद्वया दर्व्वेरवे
रष्टधायामित्रं दद्यात् कृतोपवासः सन् हविकल्पशतंवेसत कल्पांते राजराजः स्यादग्निव्रतमिदं स्मृतं अथ
देवीव्रतानि तत्र वराहपुराणे अगस्त्यवाच अतः परं प्रवक्ष्यामि शौर्यव्रतमनुत्तमं येनभावोरापि स
तृतीयो पंभवतिततक्षणात्माशिवाश्वयुजे शुक्लानवमीसमुपोषिता सम्यक्कृतसंकल्पः स्थित्वाष्ट
म्यांनिराहारः नवम्यांप्राशयेत्पिष्टं पंचगव्यं ततोन्यथ ब्राह्मणानभोजयेद्विप्राभयाशक्त्याकुमारिकाः हैम
वस्त्रादिभिस्तास्तु भूषयित्वाक्षयार्चिताः पश्चात्समापयेत्तासु देवीमेप्रीयतामिति एवं कृत्वा नष्टराज्योपि
लभेद्राज्यं न संशयः अविद्योलभतेविद्यांपोषः शौर्यव्रतमिदं इति शुद्धाशुक्लातेनशुक्लनवमीमात्रे संवत्सर
पर्यन्तमिदं निरोसमोनिराहारः पूर्वोपर्योपवासाभिधानात् नरोऽश्नोनिराहारमिति आदेनपपहारस्याभ

वर्षकृ. विष्णोर्दर्शनात् नवमीसमुपोषितेति नवमीव्रतस्थापनार्थं अन्यथा नवम्यां पिष्टपाशनविधिविरोधः
७९ स्यात् एवमत्राप्येकादश्युपवासपूर्वकद्वादशीकालीनविष्णुपूजात्मकाद्वादशीव्रते द्वादशीसमु
79 पोषितेति बहुशोऽभिधानात् वराहपुराणे एवंचाष्टमीसमुपोषितेति निर्णीतोऽर्थः अन्ये तु समुपो
षितासम्यगुपवासितेति वर्णयन्ति तन्मते निरोहनपदाहारनातिरिक्तभक्षणशेषम् व्रतं भविष्यपुराणे
नवम्यां नव वर्षाणि राजन्पिष्टाशनो भवेत् तस्य तुष्टा भवेद्देवी सर्वकामफलप्रदा अस्मिन्पक्षे समभुंजानो
यावज्जीवव्रतो भवेत् इह चामुत्र वरदा तस्य तस्य स्वलदा भवेत् यावज्जीवं नवम्यामेवमक्रमात् वरदा देवीति संबंधः इदं व्रतद्व
यं पक्षद्वये विशेषानभिधानात् अष्टम्यां च नवम्यां च पक्षयोरुभयोरपि प्यावमेकं कुर्वीत चण्डिकापतनेन तु पञ्चस्वपातिप राम
स्मिन्स्थाने पत्रसावर्णिका स्थिता मत्स्यपुराणे नवम्यामेकभक्तं तु कृत्वा कन्याश्च शक्तितः भोजयित्वा समा द्वादशघोढकं ७९
च कंचुकं वाससी हैमं सिंहं च विप्राय दत्वा शिवपुरं व्रजेत् जन्मार्बुदः स्वरूपः स्यात्क्षत्रमित्राप राजितः एतद्वीरव्रतं नाम

नारीणांचसुखप्रदं समावर्षं तदंते हे मकुंचुकेवासश्चकन्याभ्यस्वेदेयंपंचक्रमात हैमसिंहमात्रंविप्राय देवीप्रीणते वस्त्रो
पात गौरीकालीसमा उ गौभद्रा कान्ति सारस्वती मंगलावैष्णवीलक्ष्मीशिवानारायणीक्रमात मार्गशीर्षेतृतीया
मारभ्य पूजयस्तु गौभाग्यभवेत अर्धनारीश्वरं रूपं यथा उमाशंकरं पूजयेद्विधिवन्नारी नवियोगमवाप्नुयात अथवा विष्णु
रूपेणपूजयेच्चेश्वरं सह अथवा विष्णुरूपेणाभ्यां हरिहरश्च नाम्ना च यथा स्त्रीमात्रेऽधिकारिकं व्रतवचतुष्टयमपि चेतत शुक्ल
तृतीयायांउपवासमनन्तरं चान्द्रनमस्कारं वितथं नास्ति पारणं प्रत्ययनि माघमासे संप्राप्यचतुर्थीं कुंदसंज्ञितां मायोधोच्याकु
स्मिंघृततो राज्यं भविष्यति सर्वोपहारसंपन्नःसर्वोपस्करमाहरेत कंदपत्रफलं शाकलवणं गुडशर्करा खंडक्षीरकंकुंमं च
द्रव्याणि विविधानि च दातव्यानि सुरश्रेष्ठ कमकानां तु शक्तितः सर्वं पात्रं तथा भांडं मृण्मयं च विशेषतः उद्दिश्य दापये दे
व्यः प्रीयतां मे सदेति च अनेन विधिना शक्र सौभाग्यपुत्रसंतति वर्धते नात्र संदेहो नान्यथा मम भाषितं उपहारं देवीनां पू
जोपकरणद्रव्याणि तिनरेदेवीपूजानंतरं दानेउपस्करः केदारेखं अत्रोपवासेराज्यं फलं अग्निमकर्मणि वसो भाण्यारोति

वर्षेण यस्यास्याश्च वर्णादेवा इत्ययं इति श्रीरंभातृतीयाव्रतं फाल्गुनामलतृतीयायां लवणं यत्नतो वर्जयेत् समाप्ते तु शयनं दद्याद्गृहं चोपस्करान्वितं सपत्नी
८० विप्रमिथुनं भवानी प्रीयतामिति गौरीलोके वसेत्कल्पं सौभाग्यव्रतमुच्यते सुलक्षणा तृतीयामात्रे व्रतमिदं गौरी चात्र देवता अत्र व्रते
१० तृतीयाव्रतं तत्र धर्मा इति हेशाश्च ज्ञाहिलाभ इति योगीश्वरः तत्र पुत्रांवरूनांत तृतीयाव्रतानां सधर्मकत्वाद्दैहेम वदति देशात ए
वमन्यत्रापि अनंततृतीया शुक्लः लक्ष्मीमभ्यर्च्य पंचम्यामुपवासी भवेन्नरः समाप्ते हेमकमलं दद्याद्धेमसमन्वितं सर्वेष्वेवं परं पा
तिलक्ष्मीर्जन्मनि जन्मनि एतल्लक्ष्मीव्रतं नाम सर्वपापविनाशनं पायसाशी समाप्ते तु दद्याद्विप्राय गोयुगं लक्ष्मीलोके व
सेन्नित्यमेतल्लक्ष्मीव्रतं शुभं संध्यामौनेन नरः कृत्वा समाप्ते घृतकुंभं दद्यात् वस्त्रयुग्मं तिलपात्रं घंटा सरणाय निवेदयेत् सारस्वत
पदं याति पुनरावृत्तिदुर्लभं एतत्सारस्वतं नाम रूपविद्याप्रदायकं संध्याप्रातर्थौ हित्वा हित्वा त्यागमंडद्वयं सायं चार्धाक्त राम
भिन्नार्द्धलोका सुतायसंध्यामात्रे मौनमावांछ्नि नक्षत्रदर्शनान्नं तृंडाच विसर्जति अथ सामान्यव्रतानि तत्र नरसिंह ८०
पुराणे पौर्णमास्याममावास्यायामेकभक्तं समाचरेत् नैवैकभक्तं तु यो राजा पापानि मम अपात माघमासे तु कुर्वा सिद्धिपंचमी

निवेदयं कुर्वीताएकभक्तं माघं तु नियतं मासमेकभक्तेन यः क्षिपेत् श्रीमत्कुले ज्ञातिमध्ये महत्त्वं प्रतिपद्यते निरन्तरैकभक्तेन
वैशाखं यो जितेन्द्रियः नरो वाथ दिवा नारी ज्ञातीनां श्रेष्ठतां व्रजेत् यस्तु संवत्सरं पूर्णं एकाहारो भवेन्नरः अतिरा
त्रस्य यज्ञस्य फलं समवाप्नुते दशवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ततः स्वर्गादिहागत्य माहात्म्यं प्रति
पद्यते मत्स्यपुराणे वत्सरं त्वेकभक्ताशी सभक्तजलकुंभदः शिवलोके वसेत्कल्पं प्राप्तिव्रतमिदं स्मृतं स्कंदपुराणे
संवत्सरं तु यः पूर्णमेकभक्तेन तिष्ठति स पार्थिवसमो भूत्वा महीं पाति नरोत्तम यः क्षिपेदेकभक्तेन यावज्जीवं नरेश्व
र विमानेनार्कवर्णेन स गच्छेच्छक्रलोकतां अहोरात्रेण तु यो देवं पूजयेद्वै नरोत्तमः सतनवकर्मणा शुद्धो विद्वान भवति धा
र्मिकः यावज्जीवमिदं संवत्सराद्यप्युपादानात् अत्र च व्रतत्वेपि व्याधिविशेषो नादरणीयः प्रमाणाभावात् तः
मासे मासे तु यः कुर्यात् त्रिरात्रं हेरपरोऽबुधः कौबेरं लोकमासाद्य विंद्यते परमं पदं अर्धमासं क्षिपेद्यस्तु नित्यमेव व्रतं दृ
ढः स्वराज्ये तु लोके सौ भूत्वा सौख्ये तिष्ठति यस्तु मासं क्षिपेद्धीरो जितक्रोधो जितेन्द्रियः विमानेन विचित्रेण अप्सरोभि स्व

वर्षकृ॰ शोभितः स्वर्गलोके तु वसेत बहून्समान् गुणानिव ततो ब्रह्मासनं प्राप्य ब्रह्मणा चाभिपूजितः ब्रह्मलोके तु वसते पश्चाद्ब्रह्मत्रेण नमः
८१ मत्स्यपुराणे पक्षोपवासी यो दद्याद्विप्राय कपिलाद्वयं ब्रह्मलोकमवाप्नोति देवासुरसुपूजितः कल्पान्ते राजराजः स्यात्प
81 भावतमिदं स्मृतं मासोपवासी यो दद्याद्धेनुं विप्राय शोभनां स वैष्णवं पदं याति ब्रह्मव्रतमिदं स्मृतं विष्णुपरस्मात्मितया
विष्णुर्देवदेवतामासोपवासेस्माहः पत्नी लोमसले हैमं शार्करपात्रसंयुतं एकान्तरितनक्ताशी समान्ते हयसंयुतं स वैष्णवं प
दं याति नीलव्रतमिदं स्मृतं नीलोत्पलं दद्याद्धितिशायः तन्त्रैव समां त्रइति कालविधिः एतद्व्रतं सांवत्सरिकमर्चति एवं
च वर्षे चतुर्थोन्नकालीनव्रती नरः तेन हेमशर्करापात्रे हेमनीलोत्पलमर्पयेत् वैष्णवपदं याती सर्वः महाभारते मासि मासि त्रिरात्रे
णाकृत्वा वर्षाणि द्वादश गणाधिपत्यं प्राप्नोति निःसपत्नमकल्पाविलं यस्तु संवत्सरं पूर्णं चतुर्थं भक्तमश्नुते अहिंसानिरतो रामः
नित्यं सत्यवाक् विजितेन्द्रियः वाजपेयस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः त्रिंशद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते चतुर्थभ ८१
क्तमश्नुते उपोष्य परदिने नक्तभुक्नरः स्य वर्षः षष्ठकाले तु कौन्तेय नरः संवत्सरं तु यः अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः

चक्रवाकमयुक्तेन विमानेन स गच्छति चत्वारिंशत्सहस्राणि दिव्यानि विमोदते बहुकाले ऽश्वमेधादिति शेषः मासोपवासो वर्षैस्तु
दशभिः स्वपमतं मे महर्षिर्ब्रह्म घामा सा पद्यशतैरगतिर्भवेत् मुनिर्दान्तो जितक्रोधः जितशिश्नो जितोदरः जुहुयाग्नौ नियमतः
संध्योपासनसेवितः भूमिनियमैरेवं मासमनाश्नाति यो नरः अभ्यावकाशशीतसुतस्य वासो ज्जनुप्यते एवं गत्वा शरीरेणस्वेन
गत्वा पश्यामरः स्वर्गपुरापं यथा कामगपथं जेघ यथाविधि उपवासान्नियमान् कृत्वा गच्छेत्परमां गतिं उपवासैस्तपस्या तुल्यं न
तपः कर्म विद्यते उपोष्य विधिवद्देवात्त्रिदिवं प्रति पद्यते ॥ पयःश्रुपांसि द्विमुपवासैर्यावद्युष्मासार्द्धं धेनरछकृन्नोप
वासो विधीयते वैश्याः शूद्राश्च ये मोहादुपवासं प्रकुर्वते त्रिरात्रं पंचरात्रं वा तपः पुष्टिर्न विद्यते चतुर्थभक्तक्षपणं वै
श्यैः शूद्रे विधीयते त्रिरात्रं न तु सर्वज्ञैर्विहितं ब्रह्मवादिभिः पुष्टिः फलं फलमूलाशिनां राज्ञः स्वर्गः पर्णाशिनां भवेत् पयो
भक्ष्या दिवं यान्ति स्नानेन द्विगुणाधिकाः गोधाघाः शाकही क्षामिः स्वर्गमार्गस्तगाशिनां स्नानेन उर्ध्वस्थिता होदकतपा
शाकहीक्षामिः शाकमात्राहारैः द्विजस्तपवनस्नानादपः पीत्वा क्रतुं लभेत् नित्यस्नायी भवेद्दक्षः संध्ये तु द्वे जपन् द्विजः

वर्षकृ. ऋतुंऋतुशतंजपन्गायत्रीमंत्रं मंत्रसाधयेताराज्यंनाकपृष्ठमनाशके स्यांप्रुल्लिनुशगा नानांगलाणिशपना निवृत्तीरवल्कलवा
८२ सेरभिषेकांसांस्याभरणानिच धृतेतिशिष्टःरसानांप्रतिसंहारे: सौभाग्यमिहविंदति रसानांमधुघृततैलक्षीरमंलगुग्गुललवण
८२ रसानांस्त्रीरसानां मध्वादीनिबहुसंकीर्तनासामितिवराहपुराणाभिधानात प्रतिसंहारेपरित्यागो आमिषप्रतिसंहारेप्रजास्याय
ष्मतीभवेत प्रजासंततिः आपद्यामिषपरित्यागःसंकल्पपूर्वकंव्रतरूपत्वात् इत्यपूजाहिद्याचारवलानात्रमंगः एवंसत्यवचना
दावपि तथा मासिमास्यश्वमेधेन योयजेतशतंसमाः नरवादतिचयोमांससममेतद्युधिष्ठिर तथानिवृत्तोपचमत्स्येभ्यः प्र
ष्टमासेभ्यएवच निवृत्तापेचरंभेभ्योऽर्गाण्यतितरंतित इदमेवकेवलमत्स्यपरित्यागेप्रमाणं एकमासंपशोः अष्टमासात्
पशुपृष्ठमांसानिषेधात पञ्चसमस्करधर्मस्यो ग्रहस्तुअष्टलोरतः गछेन्नोवांयुभंमर्त्योहिव्यदेवनिषेवितं तमेवावि - ८
तंमांसाक्षितालोकमाप्नुयात एकस्मिन्नहिवृष्टमांसाच्छित्तस्तमेवलोकमाप्नुयादित्यर्थः दिनत्रयमांसपरित्यागेमांसा राम.
नुविरतोमर्त्यः स्वर्गयातीत्यर्थः मांसंमास्यपृष्ठमांसपरित्यागोयोमासंवर्जयेन्मांसंस ८२

एवंशुभमानसःसयातिस्वर्गमतुलंदिव्यभोगसमृद्धिमान् नानापुष्पैर्नानामांसैर्वा मांसपरित्यागो येवर्जयन्तिमांसानिमा
सशःपक्षशोपिवा तेषांहिसानिब्रह्मनानांब्रह्मलोकेमहीयते आश्विनेमांसपरित्यागे अथवा आश्विनंमासंवर्जयेन्मांस
भक्षणं मासषट्कतेनपुण्यंलभतेनात्रसंशयः मासषट्कमांसपरित्यागफलं कार्तिकेमांसपरित्यागो येनरःकार्तिकंमासंमां
संतुपरिवर्जयेत संवत्सरस्यलभतेपुण्यंमांसविवर्जनात चातुर्मास्यमांसपरित्यागे चतुरोवार्षिकान्मासान्मांसंतुपरिव
र्जयेत चत्वारिभद्राण्याप्नोतिकीर्तिमायुर्यशोबलं बलवाके एकादश्यांतुपक्षेवापातसंक्रान्तौकर्कटस्यवा आषाढ्यांवा
नरोमत्स्याचातुर्मास्येव्रतत्रिकं यो एकादश्यामाषाढ्यांशुक्लायांवर्षमांसपरित्यागो मत्स्यत्यागे वर्जयित्वाशुभान्मांसमक्षं
तेगोमेधोभवेत् तस्यसप्तमणिरूपात्तोश्वमेधफलंलभेत् अत्रगोहेमस्मणदानसुजरोगं यावज्जीवमांसपरित्यागे मासि
मास्यश्वमेधेनयोयजेतशतंसमाः नखादतियोमांसंसममेतद्युधिष्ठिर अत्रचमांसपरित्यागाच्चेत्यनाहिकव्रतधर्मंनाचरेति
महाभारते उपवासंचसेघस्तुसगणाधिपतिर्भवेत उदकेवसतीतीर्थःइरंतंनपावकाश्रावंकिंतुपावकस्यकं एवंस्यानव्रतन

वर्षकृ° ८३ ४३

पि मूलाशनाद्दिनु पूर्वोक्तं सत्यवचनादिचक्ष्यमाणं यावज्जीवं नरश्रेष्ठः सत्यवादी मोदते देवतैः सह गंधमाल्यैर्निवृत्यानुकीर्तिभिः
वर्तिपुष्कलां केशान् स्मश्रूणि धारयते मेध्यो भवति संततिः अथ शिवव्रतानि तत्र मत्स्यपुराणे नक्ताशी त्वष्टमी च स्यात्
त्सरांते च धेनुदः पौरंदरं यः पुराणमिति व्रतमुच्यते वाराहपुराणे रौद्रं व्रतं चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे विशेषतः तन्माघमासादारभ्य पूर्णे संवत्सरे
नृपः रौद्रं व्रतं नक्तं स्यात् पापक्षयफलं केवलमिति वाराहपुराणे एवमष्टकमिति समस्यपदीयात् यः मत्स्यपुराणे चतुर्दश्यां तु नक्ताशी स
मांते गोयुगप्रदः शैवं पदमवाप्नोति त्र्यंबकव्रतमिदं स्मृतं भविष्यपुराणे कृष्णाष्टम्यां तु नक्तेन तथा पक्षस्य चतुर्दशी रुद्रभोगानवाप्नोति
परत्र शिवमृच्छति चतुर्दश्यां तथाष्टम्यां पक्षयोः शुक्लकृष्णयोः योऽद्भुतमेकं न भुंजीत शिवार्चनपरः शुचिः यत्सुरापमस्यं मोक्तं स
ततं सत्र पञ्जिनां ततस्तु एवं समवलं तस्माच्छिवलोकं च गच्छति लोकस्मराणे चतुर्दशीमष्टमीं च पक्षयोरुभयोरपि अहोरात्रं क्षिपे एप० ८३
घ्रुसंवत्सरमशेषतः स तेन कर्मणा युक्तः सर्वपापविवर्जितः नाप्नोति नरकं देवि यमं च स न पश्यति महाभारते अष्टमी
मधुकौंते यश्शुक्लपक्षे चतुर्दशीं उपोष्य व्याधिरहितो रूपवान् अभिजायते मत्स्यपुराणे नक्तमब्दं चरित्वा तु गवा सार्धं कुटुंबिने

हैमं कुंडं त्रिशूलं च रघुद्विमापवासमं विशिरहेनतोस्मीति शिवलोके महीयते एतद्व्रतं नाम महापातकनाशनं नक्तमव्दमिति
प्रमहेन कार्यं तं निष्पादिविशेषा व्रहेरानुपादानात् व्रतांते गोरीमच्छं त्रिशूलं वासोयुगदानं शिवरहेनतोस्मीत्यभिधाय कार्त्ति
कस्ततीयापांप्रास्पगोमन्त्रपावकं नक्तं चवेदस्त्वमेषं अव्दांते गोप्रदो भवेत् गौरीलोके वसेत्कल्पं ततो राजा भवेदिह एतद्दुष्व
तं नाम कल्याणसुखदायकं ततीयामेकभक्तं तु ततीयायोरनमप्तिमासमनवुयात् कार्तिकशुक्लततीयामारभ्य व्रतमिदं शुक्ला
दिमासत्रयेणाम्य पूर्वं मुक्तलात् अथ शिवधर्मे शिवपूजा फलं पापकपरेषु हविर्यज्ञेषु फलं एकान्नाजरत्वाप्नोति विप्रो लिंगा
र्चनेरतः अत्र विप्रश्रुतिपूजाफलं ते मात्रो पलब्धाः तत्रैव गवां शतसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलं दशाहाजरत्वाप्नोति लक्ष्म लिं
गार्चनेरतः तत्रैव वाजपेयशतेरिष्टा यत्फलं तेद्विजोत्तमाः विप्रो विंशतिरात्रेण [illegible] तत्फलमुपाप्नुयात् भक्त्यो रुद्रं यजेत् प्र
करणात् अश्वमेधसहस्रस्य सम्यगिष्टस्य सम्यगिष्टस्य यत्फलं मासेन तदवाप्नोति रुद्रलिंगार्चनेरतः तत्रैव राजसूयसहस्रस्य
सम्यगिष्टस्य यत्फलं त्रिभिर्मासैरवाप्नोति शिवलिंगार्चनेरतः तत्रैव सर्वतीर्थाभिषेकं च सर्वदानफलानि च सर्वयज्ञफ

लंचैवउपवासफलानिच ततोविधिनाआसव्रतानिविविधानिच सम्यगिष्टफलाः सर्वे स समाचार समाधिना नवमासे समासाधन्ना
सरोगाविजितेंद्रियः सर्वमेवततश्यो निर्लिंगवैपार्थवैयच्छिवंजितेन्द्रियत्वमव्यांगं तत्रैव यस्तुपूजयेत्तेनिमसेनिसंभुवनेश्वरं सम्व
गोप्यमोक्षाणांहिप्रभवतिभाजनंनित्यंयावज्जीवं एकमनेकेनशिवलिंगप्रजाया तत्रैव संवत्सरंतमारे विएकाहारेणपार्थवेयेत नतस्य
नाशनित्यस्यमेतदुदाहृतं सस्वमवर्षेपौल्लिंगानित्यंसनयस्पति इहलोकमवाप्नोतिभुक्त्वाभोगाननुत्तमान् तथासंहंनिरयंसनपश्यति
इहलोकमवाप्नोतिभुक्त्वाभोगाननुत्तमान् तथासहस्रपूजनात्सोपिलभतेवांछितंफलं लक्षंतुकुरुतेयस्तुशिवत्वंलभतेध्रुवंकुरुतेश्च
पर्वीसर्थःमघस्नाणोशकृतपिंडेस्तयावालुकयापिवाथत्वालिंगसहस्रमूज्यवैसंतकल्पायुनेरवि सर्वेषामेववर्णानां स्फाटिकंसर्वकामदं
सर्वदैवविनिर्मुक्तसमयाहोवमाहरेत नर्मदागिरिजंश्रेष्ठमन्यच्चापिहिलिंगवत् कृत्वापूजपरानेइलक्ष्यसेवंस्मितंफलं भविष्यपुराणे
यःकृत्वापार्थिवंलिंगंपूजयेच्छुमवेदिकं इहैवधनवानश्रीमानन्त्येतरुद्राभिजायते इदंचयावज्जीवंस्मवच्छेदानभिधानात् लिंगपुरा एम॰ ८५
णे यस्तुसंवत्सरंपूर्णंपूजयेदेकालिंगकं तस्यतुष्टःप्रयच्छामिगाणपत्यंनसंशयः माघमासेसमुपुजत्रिसंध्यंयोर्चयेच्छिवं लभतेथाणमा

सितं पुण्यं मासेनैव न संशयः पद्मायां मोघते याया धात्कार्तिके च विशेषतः त्रिपुष्करं पुण्यं समं ज्ञेयं मासे षष्ठे तु षट्फलं हरिहरयोः पूजायां पर्यायार्घे

दानं प्रथमतः कार्यमवश्यं तदुक्तं ब्रह्मपुराणे यावन्न दीयते चार्घं भास्कराय निवेदितं तावन्न पूजयेद्विष्णुं शंकरं वा सुरेश्वरं सर्वैव पूजा गंधपु

ष्पधूपदीपनैवेद्यैः कर्तव्या गंधादिका नैवेद्यांता पूजा पंचोपचारिणी इति वचनात् अथ विष्णुव्रतानि तत्र भविष्यपुराणे युधिष्ठिर उवाच ए

कादशीव्रतं देव नित्यं वा काम्यमेव वा कथं वा क्रियते देव विधिमेवाप्यत्र कीदृशः कृते वा किं फलं जंतुः प्राप्नोति पुरुषोत्तम अकृत्वा वा किमा

प्नोति पापं वै मधुसूदन एतत्सर्वं समासेन प्रसादाद्वक्तुमर्हसि श्रीकृष्ण उवाच अहं ते कथयिष्यामि शरण्यं पांडुकुलोद्वह नित्यमे

तद्व्रतं नाम कर्तव्यं सार्ववर्णिकं सर्वाश्रमाणां सामान्यं सर्वधर्मेषु सत्तम एकादशीव्रतपरं नास्ति पुण्यतमं भुवि अपि पापसह

स्राणि कुर्वन्नपि सदा नरः एकादशीं तिथिं सम्यगुपोष्य सुखी भवेत् रटंतीह पुराणानि श्रुतयः स्मृतिभिः सह न भोक्तव्यं न

भोक्तव्यं संप्राप्ते हरिवासरे वांछद्भिः सत्पुंभिः पुरुषार्थचतुष्टयं न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं संप्राप्ते हरिवासरे भीतानां यमदूतेभ्यः

छिद्रिभिर्धीतिकालितानां न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं संप्राप्ते हरिवासरे वात्स्यायनतया पापौघं स्पृशुसुमघतचेतसा न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं संप्रा

वर्षकृ० मेहरिवासरे एकादश्यां न भोक्तव्यं पक्षयोरुभयोरपि भुंजानो मांसमममस्यपापमाप्नोति मानवः शुक्ला वा यदि वा कृष्णा सम पोष्य सुखो
८५ भवेत् भुंजन् सुरापानसमं पापमाप्नोति मानवः यथा शुक्ला तथा कृष्णा यथा कृष्णा तथेतरा विभेदमनयोः कुर्वेन विष्टायां जायते कृमिः
85 यथा गोपुतिल विप्राणां कृष्णत्वं नैव दृश्यते तथैवैकादशी राजन्नुपोष्या पक्षयोर्द्वयोः उभयोः पक्षयो राजन्नेकादश्यां द्विजन्मवान् यो भुं
क्ते नीरजः सोयं प्रेत्य चांडालतां व्रजेत् ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थोऽथवा यतिः एकादश्यां तु भुंजानो भुंक्ते गोमांसमेव हि ब्रह्मघ्न
स्य सुरापस्य स्तेयिनो गुरुतल्पिनः सर्वेषां निष्कृतिः प्रोक्ता नैकादश्यान्नभोजिनः विष्णुरहस्ये यदीछेद्विष्णुसायुज्यं श्रियं संपदमात्म
नः एकादश्यां न भुंजीत पक्षयोरुभयोरपि यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च अन्नमाश्रित्य तिष्ठंति संप्राप्ते हरिवासरे तानि पा
मरेहस्मिन् तिष्ठंति तुष्यत्यधिप यावन्नोपवसेज्जंतुः पद्मनाभदिने शुभे दिने यानवहादिने अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च ए
कादश्युपवासस्य कलां नार्हंति षोडशीं एकादशेंद्रियैः पापं यत्कृतं भवति क्वचित् एकादश्युपवासेन तत्सर्वं विलयं व्रजेत् एका राम० ८५
दशीसमं किंचित्पापत्राणं न विद्यते स्वर्गमोक्षप्रदा ह्येषा राज्यपुत्रप्रदायिनी सुकलत्रप्रदा ह्येषा शरीरारोग्यदायिनी न गंगा यमुना

मृपनकाशीनचपश्चां नचाप्यिकौर वंशेत्रंनरेवानचदेविका यमुनावेंद्रभागगावनतुल्याहरिदिनेनतु ञ्चनापासेनराजेंद्र
प्राप्यनेवे समवे परं चिंतामणिसमाल्येपा अक्षपस्यनिधिः समाकल्पपादपतुल्या पयेवरवाहापमाप्यवा नारदीयमांधा
तारंप्रतिवशिष्ठवाक्यं एकादशीसमुत्पन्न रविणापातकेधनं मस्मतांपाति राजेंद्र प्राप्यनेवे समवेपरं तत्रैव व्रासाणप्रतियमवा
वाक्यं एकादश्युपवासोपः समांतप्यत्वाहरिं व्रजेत कुलत्रयं समुद्धृत्यञ्चात्मनासहपपज ञ्चत्रैव मोहिनीं प्रति यमवाक्यं ए
कपात्यपिवामोरुएकादश्यामुचीर्णाया रत्नाम्रुतेविनरेपतसर्वेपज्ञफलंलभेत ञ्चत्रैकादश्यां नभुंजीतेतिविधिश्रवणान् तथा
एकादशोमुपवसेदिनिविधिश्रवणाच्च एकादश्यामुपवासोविधीयते सचाहोरात्रव्यापी भोजनाभावोहोपाभावविशिष्टः स्व
चोयाहृन्नस्तुदोबभ्यदस्मादित्यापरिभाषितः सव्याकरणेनित्यश्रवणान् करणेफलश्रवणाच्च ज्योविफलकामाधिकारिकंमत्र
चसंक्रांत्यामुपवासंचकृष्णैकादशिवासरे चंद्रसूर्यग्रहेचैवनकुर्यात्पुत्रवान्गृही इंदुसूर्यार्कसंक्रांतौ एकादश्यांसितेतरा उ
पवासंनकुर्वीतपटीछेत्संततिं ध्रुवं संक्रांत्यामुपवासेनपारणेन युधिष्ठिरएकादश्यांतु कृष्णायांज्येष्ठपुत्रोविनश्यति इ

वर्षकृ: माहिस्युमाघत्रवतां गृहस्थानां एकादश्युपवासेन विध्यते तथा शयनी बोधिनी मध्ये या कृष्णैकादशी भवेत् सैवोपोष्या
८६ गृहस्थेन नान्या कृष्णा कदाचनेति माधवीये विश्वामित्रवचनेन मासानां मध्ये कृष्णैकादशीनां गृहस्थमात्रं प्रति निषेधः सिद्धः हरिशय
४६ नालिंगितानामपि च तत्सर्वाणां कृष्णानां पुत्रवत्स्य गृहस्थस्य निषेधः प्राप्ते शुक्ला नित्या समाख्याता कृष्णा काम्ये निमित्तिको स्मृते
स्मृति विष्णुवचनेन पुत्रगृहस्थानां तत्तत्फलकामनोद्देश्ये च तत्र हरिशयनालिंगिता कृष्णासु अधिकार इति निर्णीतं अत
एव एकादश्यां न भुंजीत पक्षयोरुभयोरपि वनस्थयतिधर्मोयं शुक्लामेव सदा गृही इति विष्णुधर्मवाक्यात शुक्लैव गृहस्था
नां नित्या तत्रैव पापनिकानि च पापानी मादृपानि दार्पेवाह्य अथ काम्यास्यैकादशीव्रतानि तत्र नरसिंहपुराणे एकादश्यां
नरश्रेष्ठ उपवासो विधीयते नरसिंहं समभ्यर्च्य सर्वपापैः प्रमुच्यते नरसिंहं समभ्यर्च्य उपवासो विधीयते इत्यर्थः सर्वपापैः प्र
मुच्यते इत्यर्थो मुक्तिः श्रीभागवतामृते मच्छुपने मदुग्धाने मत्स्यार्थ्य परिवर्तने पयोमूलफलाहारी हरे शतं समर्पयेति त एक:
स्मात्सर्वस्वमन्त्रो पोषणां विधातव्यमिति नियम्य कार्ये अत्रपुराणे एकादश्यां शुक्ले पक्षे निराहारः समाहितः स्नात्वा सम्यक् विधा ८६

नयमिति वाक्यार्थः ब्रह्मपुराणे एकादश्यामुभे पक्षे निराहारः समाहितः स्नात्वा सम्यग्विधानेन धौतवासा जितेन्द्रियः स्तोत्रैर्ना
नाविधैर्दिव्यैर्गीतैर्वाद्यैर्मनोहरैः दण्डवत्प्रणिपातैश्च जयशब्दैस्तथोत्तमैः एवं संपूज्य विधिवद्रात्रौ कृत्वा प्रजागरं कथया गीत
कानविनोदैर्तो विष्णुतत्परः नारदीयमांधातारं प्रतिवशिष्ठवाक्यं एकादशीसमुत्थेन वह्निना पातकेन्धनं भस्मतां या
ति राजेन्द्र अप्यनेहोरिमेरिरं रात्रौ जागरणं कृत्वा समुपोष्य हरेर्दिनं दशैव मातृके पक्षे दश वा जायाश्च पैतृके प्रियाया दश पञ्चैव
पुरुषानुद्धरेन्नरः आत्मना सह राजेन्द्र नयेत्ते वैष्णवं पदं नेदृक्ष्वाहो निसंभ्रागारिः कृतवाहनाः स्रग्विणः पीतवाससश्च प्रयान्ति हरि
मंदिरं वाराहपुराणे एकादश्यां निराहारो योऽभुंक्ते द्वादशीदिने शुक्ले वा यदि वा कृष्णे तद्व्रतं वैष्णवं महत् एतद्विश्वसुघोराणि हन्ति
पापानि पार्थिव अत्र च द्वादशीभोजनश्रवणात् द्वादशीपारणामयं तमिदं व्रतं अत एव भविष्यपुराणे पारणं तु चपोरक्षां
पः करोति नराधमः द्वादश्यां द्वादशीं हन्ति नात्र कार्या विचारणा स्कन्दपुराणे यदा भवेत्स्वल्पा द्वादशी पारणादिने प्रातेरवतदा
कुर्यात्कर्म माध्याह्निकं त्वपि संकटे विषमे प्राप्ते पारणं तु भवेत्कथं अद्भिस्तु पारणं कुर्यात्पुनर्भोजनदोषकृत् पारणापोप

व्रतेह.
८७
87

ग्यद्वादश्यलाभे वाप्युपरागेण कालाभ्येकादशीयत्रपारतो द्वादशीनेवतत् पुराणपंचरात्रेषु शतसंख्यानं त्रयोदश्यां तु पारणं अप्लाव्य उपरागे कास्येमां
संमुंहौ होइं लोभे वितथभावणं आपामंचप्रवासं चरित्वा स्वप्नमथांजनं शिलापिष्टं मसूरं च द्वादशैतानि वैष्णवः द्वादश्यां वर्जयेन्नि
त्यं सर्वपापैः प्रमुच्यते पुनर्भोजनमध्वानं भारमायासमैथुने उपवासफलं हन्यात् दिवा निद्रा च पंचमी बृहस्पतिः दिवा निद्रां परान्नं
च पुनर्भोजनमैथुने होइं कांस्यामिषं तैलं द्वादश्यामष्ट वर्जयेत् एकादश्यां तु श्राद्धं यन्मते श्राद्धशेषप्रतिपत्तिर्णं तन्मते पितराहारं वि
नैव श्राद्धसिद्धिरसंगतिकत्वात् तस्याघ्राणमेव विहितमिति मरीचयः त्वं तत्सेवनं नाघ्राणमात्रं तत्र कर्तव्यं उपवासोपहानिरन्या
द्विनैमित्तिकं भवेत् उपवासं तथा कुर्यात् आघ्राय पितृसेवितं इति वराहपुराणीयवचनात् तत्रैव प्राशितं नैव प्राशितमिति कात्यायन
त्रिविनात्र श्रुतिर्मूलमित्याहुः एवमनेन न न्यूनं तथैवाघ्रापितेन च उपवासेन नैमित्तिकेनेवैकादशिको भवेत् अत्राप्यशक्तौ प्रतिनिधिः
तथा च स्मृतिः असामर्थ्ये शरीरस्य व्रते च समुपस्थिते कारयेद्धर्मपत्नीं वा पुत्रं वा विनयान्वितं भ्रातरं भगिनीं शिष्यं ब्राह्मणं दक्षिणा एम.
द्विभिः पितृमातृस्यापरेवनेन विष्णुः मार्गशुक्लैकादश्यां समुपोषितो द्वादश्यां भगवंतं वासुदेवमभ्यर्चयेत् पुष्पधूपानुलेपनदीपैनैवे ८७

घे ऽवन्हिश्रावणात्पर्ययौः अतमेतत्संवत्सरं कृत्वा पापेभ्यः पूतो भवति यावज्जीवं कृत्वा श्वेतद्वीपमवाप्नोति उभयपक्षद्वादशी
व्रतं संवत्सरं कृत्वा स्वर्गलोकं यावज्जीवं कृत्वा विष्णुलोकं अत्र पक्षद्वयेपि एकादश्यामुपोषितव्यमुक्तं तथापि द्वादशीपूजायाः प्रधा
नत्वानुरोधात् यत्र द्वादशी वृद्धिं गता तत्र पूर्वदिने एकादश्यां तिथौ कृतेनोपवासः कर्त्तव्यः पूजाहोमादि तु वासुदेवपरैनेव स्मृतिव
लात् इदं तु मासि कृष्णद्वादशीव्रतं संवत्सरं तमेवं यावज्जीवमपरं प्रत्युभयपक्षद्वादशीव्रतं संवत्सरं तमेवं यावज्जीवमपरमिति चतुष्टयं काम्यं वेदं
फलश्रवणात् श्वेतद्वीपस्वर्गवैष्णवलोकोपभोगप्सोरधिकारः सच महाभारते नारायणोपाख्याने प्रपंचितः पूजा च ॐ नमो
भगवते वासुदेवायेत्यनेन मन्त्रेण होमस्तेनैव स्वाहान्तेन कार्यः होमे नवत्याहुतयः ब्राह्मणाश्चापि विष्णुवद्भोज्याः उभयपक्षद्व
त्वानुरोधात् मत्स्यपुराणे द्वादश द्वादशीर्यस्तु समाप्योपोषितो ऽथ पुनः गोवस्त्रकांचनैर्विप्रान् पूजयेत् भक्तितो नृप परमं पदमा
प्नोति विष्णुव्रतमिदं स्मृतं द्वादशीः शुक्लाः समाप्य विष्णुं पितृमातृयतिभ्रातृसखिसुहृद्वैरिभजां अद्वादशेपुपोष्यापि स्वयं च
फलभाग्भवेत् वायुपुराणे उपवासनिषेधे तु किंचिद्भक्ष्यं प्रकल्पयेत् न दुष्यत्युपवासेन उपवासफलं लभेत् नक्तं हविष्यमन्नम

व्रतेषु नोदनं वा हविस्तिलाः क्षीरमप्यंबु वाज्यं पयं वा यं परिवापि वा पुनः प्रशस्तमत्रोत्तरमुत्तमं च एतेषां समप्यन्तत्वेपि अधिकारिश्रुतेर्यत्र
८८ वर्ततेविशेषतस्तद्विषयत्वं भक्तानुक सम्मतिस्तु संगमकथ्या ख्यानइ विषयं अनधिकारे सम्यग्भक्षराणविद्या बाभावात् अनधि
४४ कारिणां च फलोदयस्य भक्षणानुकल्पे ष्वसंभवित्वादिति पूर्णा हिनाउपो षणे नैकादश्युपवास पूर्वं तत्पैव द्वादशी व्रतस्य वि
ध्यादेर्दर्शनात् देवीपुराणे मार्गशीर्षादारभ्य केशव नारायण माधव गोविंद विष्णु मधुसूदन त्रिविक्रम वामन हृषीकेश पद्मना
णपरणा माधव गोविंद विष्णु मधुसूदन त्रिविक्रम वामन हृषीकेश पद्मनाभ दामोदरान पूजयेत धूपदीपैश्चापि ष्वसंपूज्य दक्षिणा
भिर्नमभिः अश्वमेधराजसूयवाजपेय अतिरात्र अग्निष्टोम गोमेध सौत्रामणि पंच यज्ञ होम गालक्ष सर्वे सख्याः प्रवर्तते
नित्यं च स्मरणाद्यर्चनाद्युदितत्वात् मद्वादशीव्रतं अत्र एकादश्यां उपवासः मार्गशीर्षादि द्वादशीषु प्रत्यग्रमं केशवादि द्वादश
नामभिः पूजा जप स्मरणानि केशवादीनां प्रीतये दक्षिणा दानं पूजा पूर्वेद्युरेव अपि पूजयित्वा पोष्यसंपूज्येति पुनरभिधानात् धरणी एम:
व्रतमेतत् वाराहपुराणे सनत्कुमार उवाच को सौ धरणा मंत्री रोउपवासो महामुने कानि कर्माणि च तस्या एतन्मे वक्तुमर्हसि ॥ ८८

वीसउवाच मार्गस्य शुक्लपक्षेतु दशम्यांनियतात्मवान् स्नात्वादेवार्चनंकृत्वाचाग्निकार्यंयथाविधि शुचिवासाःप्रसन्ना-
त्माहविष्यंचान्नंसुसंस्कृतं भुक्त्वापंचपदंगत्वापुनःशौचंतुपादयोः कृत्वाष्टांगुलमानंतुक्षीरिवृक्षसमुद्भवं भक्षयेद्दंतकाष्ठंतु-
ततश्चाचम्ययत्नतः स्पृष्ट्वाखानितथाभिश्च ध्यात्वाजनार्दनं शंखचक्रगदापाणिंपीतवासःकिरीटिनं प्रसन्नवदनंदे-
वंसर्वलक्षणलक्षितं ध्यात्वाजलंगृहीत्वाभाजनेपंकजनार्दनं दृष्ट्वाघेयपेतश्चात्मातोयेनमानवःएवमुच्चारयेद्वाक्यंतस्मि-
न्कालेमहामुने एकादश्यांनिराहारोभूत्वाहमपरेऽहनि भोक्ष्यामिपुंडरीकाक्षशरणंमेभवाच्युत एवमुक्त्वाततोरात्रौदेवदेवस्य-
सन्निधौ जपन्नारायणायेतिस्वपेन्मंत्रविधानतः ततःप्रभातेविमलेनदींगत्वासमुद्रगां इतरांवाथतडागंवागृहेवानियतात्म-
वान् स्नानीयमृत्तिकांशुद्धांमंत्रेणानेनमानवः धारणंपोषणंत्वत्तोभूतानांदेविसर्वदा तेनसत्येनमांदेविपापान्मोचयमृत्ति-
के ब्रह्मांडोदरतीर्थानिकरैःस्पृष्टानितेरवे भवंतिभूतानिपतितान्मृत्तिकामालभेततः त्वयिसर्वरसानित्यंस्थितावरुणसर्वदा
तेनेमांमृत्तिकांसारपूतांपूतांकुरुमाचिरं एवंरविमंत्रंतोयंपश्चाद्यात्मानमालभेत् त्रिःकृत्वाशेषमृदयाकुरुमाचिरं एवंरविम-

वर्षकृः उमालिख्यैवैजले ततः स्नात्वा नरः सम्यक् वस्त्रवर्ज्यं पचारतः स्नात्वा चावश्यकं कृत्वा पुनर्देवगृहं व्रजेत् तत्राराध्य महायोगं देवं नाराय-
८८ णं प्रभुं केशवाय नमः पादौ हृत्कादि दामोदराय च जानुभ्यां नारसिंहाय ऊरू श्रीवत्सधारिणे कंठं कौस्तुभनाथाय वक्षः श्रीपतये पत
७१ या त्रैलोक्यविजयायेति बाहू सर्वात्मने शिरः रथांगधारिणे चक्रं शंकरायेति वारिजं वारिजे शंखं गंभीरायेति च गदां पं कजं शांतिमूर्त-
ये एवमभ्यर्च्य देवेशं देवं नारायणं प्रभुं पुनस्तस्याग्रतः कुंभांश्चतुरः स्थापयेद्बुधः जलपूर्णान् समाल्यांश्च सितवस्त्रेन लेपितान् चतुर्भि-
स्तिलपात्रैः सुस्थगितान् रत्नगर्भिणः चत्वारस्ते समुद्राः स्युः कलशाः परिकीर्तिताः तेषां मध्ये शुभं पीठं स्थापयेद्धस्तमात्रकं तस्मिंश्च रौप्यं
सौवर्णं ताम्रं वा दारवं तथा अलाभतस्तोयपूर्णं कृत्वा पात्रं ततो न्यसेत् अलाभतः सौवर्णादीनाम् अलाभे दारवमपि कुर्यादित्यर्थः सौ-
वर्णं मत्स्यरूपेण कृत्वा देवं जनार्दनं वेदवेदांगसंयुक्तं श्रुतिस्मृतिविभूषितं तत्रानेकविधैर्मत्स्यैः फलैः पुष्पैश्च शोभितं गंधैर्धूपैश्च व-
स्त्रैश्च अर्चयित्वा यथाविधि रसातलगता वेदा यथा देव त्वयोद्धृताः मत्स्यरूपेण तद्वन्मां भवानुद्धर केशव एवमुच्चार्य तस्याग्रे जाग- राम:
रं तत्र कारयेत् यथाविभवसारेण प्रभाते विमले तथा यथाविभवसारेण यथाविज्ञानुसारेण पूजयेदित्यर्थः चतुर्णां ब्राह्मणा- ८६

नंतुवतुरो रूपयेत घटान् पूर्वेतु वकुवेर्स्यास्कंदहेगेदहिरोतथा यजुःशारवान्विते दघास्मश्चिमं घटस्मुजनं उत्तरं कामतोदधा
देवसविवधिः स्मृतः ऋग्वेदः मीयतां पूर्वे सामवेदस्तु दक्षिणे पश्चिमेतु यजुर्वेदोऽथर्ववेदस्तथोत्तरे ताम्रपात्रे सुसतिलैः
स्थगितान् कारयेत घटान् ततस्तं जलपात्रस्थं ब्राह्मणाय कुंडविने दद्यादेवं महाभाग ततः पश्चात्तु भोजयेत् ब्राह्मणान् पा
यसं गव्याज्ञान्ततः पश्चात्स्वयं नरः भुंजीत मारितो भमेर्वाग्यतः संयतेंद्रियः यः सकृद्दाशीमे तांकरोति विधिनानरः सब्रह्मलोक
मवाप्नोति तत्कालं चैव तिष्ठति ततो ब्रह्मोपसंहारं तत्र पतितिष्ठते चिरं ततः सृष्टो भवेद्देवो वैराजो नाम नामतः ब्रह्महत्यादिपापानि
हलोकेकृतान्यपि अकामतः कामतो वा तानि नश्यंति तत्क्षणात् इहलोकेदरिद्रो वा राज्यभ्रष्टो तथा पुनः उपोष्य तु विधानेन से
श्वरो राज्यभाग्भवेत् सेश्वरोलक्ष्मीश्वरः वंध्या नारी भवेद्या तु स्नानेनविधिना शुभा उपोष्य तु भवेज्जैसा पुत्रं परमधार्मिकं अ
भागमनं येन ज्ञानता वाप्यज्ञानता सरम्यं विधिमास्थाय तस्मात्पापादि मुच्यते ब्रह्मक्रियापालोपेन वहुवर्षहितेन च उपो
ष्य मासहादशमना वेदसंस्कारमाप्नुयात् किंचान्न बहुनोक्तेन नतदस्ति महामुने प्राप्यंवा प्राप्यते नैव पापं वा यन्न नश्यति अहोहि

वर्षकृ॰ तायेनो रूपं विधानं नास्ति कायव वेरवेदहि पचापि नस्याद्धं तु कदाचन गुरुभक्त्या परात्तव्यं सर्वपापप्रणाशनं इह जन्मनि वैराज्यं धनधा
९० न्यकरं प्रियं भवंतीति विधिधायस्तु उपोष्येति विधानतः इति मत्स्यद्वादशीव्रतं दुर्वासा उवाच पौषमासस्य पक्षे प्राप्ते द्वादशी शुक्ल
९० पक्षतः तस्यां प्रागेव संकल्पं कुर्यात्स्नानादिकाः क्रियाः निर्वर्त्य एधयेद्धात्रावेकादश्यां जनार्दनं पूजयेन्मंत्रैर्द्विजश्रेष्ठ देवदेवं जनार्द
नं कूर्मरूपधारी प्रथमं तु प्रज्ञानाय नम इति पादौ संकर्षणाय ति उदरं हृदयं तु उरोविशोकाय नमः कंठं सरगहरे चेति भुजौ शिरश्च
नमो विशालाय परायां गशं खौ स्वनाम मंत्रेण गंधपुष्पधूपदीपैः नानानैवेद्यैर्विविधैः फलैश्च अभ्यर्च्य देवं सकलं तस्याग्रे संस्थाप्य मालां वर
हाम क्लं रत्नगर्भं तु पैर्वस्त्रैः स्वशक्तितो हेममय पंच देवं सम्पुटं कूर्मरूपेणाकृत्वा संस्थाप्य प्रेतांश्च पात्रे घृतस्य पूर्णो घटोपरि स्थसं
निवेश्य रवेर्ब्राह्मणान् भोजयेत् दक्षिणाश्च यथाशक्त्या प्रीणयेद्देवदेवं नारायणं कूर्मरूपेण पश्चात्स्वयं हि भुंजीत सबंधुसवर्गः एवं
तं जेवेत्रिविधं हि यान्पापं विनश्यते नात्र विचारणास्ति संसारचक्रं प्रविहाय तत्रोऽसौ प्राप्नोति लोकं हरेः प्रमाणं अनेकजन्मांतरसंचितानि राम॰
पापानि नश्यंति नरस्य भक्त्या प्राप्नुवन्नश्चैत फलं लभंते नारायणं सूत्पृष्टमुपैति सद्यः इति कूर्मद्वादशीव्रतं एवं माघसितेपक्षे द्वादशींध ९०

ग्गोरूतः वरालम्भश्चगुरुश्चम्यांप्रुण्पांपरमधार्मिक अज्ञानाद्या मनंपेनजानताजानताकृतं इमंसविधिमास्थापनस्मात्स्मापात्प्रमुच्य
ते ब्रह्मकोपावलोपेन ब्रह्मवर्षैकृतेन च उपोष्यमासहृत्मभक्त्यावेद संस्कारमाप्नुयात् किंचात्र बहुनोक्तेन महा परमधार्मिक प्रागुक्तेन
विधानेन संकल्पस्नानमेव तु कृत्वा देवं समभ्यर्च्य सत्कारःस्पां विचक्षणः उपोष्यैवैघृतं धेनु अर्चयित्वा द्रुतेनरः यथाभ्यस्मायतः कुं
भंजलपूर्णं तु विन्यसेत् ग्रागतमेति पादैः तु माधवायेति वैकुंठे हे चरणायेति जठरं विश्वरूपे स्मरोहरेः सर्वजापेति केकंठं प्रजायां पतपीशि
रः मधुघ्नायेति चतुर्भुजौ दिव्या स्नाय प्रदर्शनं अमृतोमवापशारवमेषणवार्चने विधिः एवमभ्यर्च्य मेधावी तस्मिन्कुंभे तु विन्यसेत्
सौवर्णं स्यूतताम्रं वा पात्रं विभवशक्तितः सर्वबीजैस्तु संपूर्णं स्थापयित्वा विचक्षणः तत्र शक्त्या तु सौवर्णं वराहं कारयेद्बुधः दंष्ट्राग्रेणो
द्धृतपृथ्वीं सपर्वतवनद्रुमां माधवं मधुहंतारं वाराहं रूपमास्थितं सर्वबीजभृते पात्रे रत्नगर्भ घटोपरि स्थापयेत्तत्र यमं देवं जातर
मपहरिं सितवस्त्रयुगच्छन्नं ताम्राभावे तु वैणवे स्थाप्यार्चयेत्पुष्पधूपैर्नैवेद्यैर्विविधैर्हरे अग्रतो मंडपिकां कृत्वा जागरं तत्र कार
येत् प्रातर्भावानहरेस्तत्र पापेजापेप बुधः एवं संस्तूयमानस्य प्रभाते समुपस्थिते शुचिः स्नातो हरिं पूज्य ब्राह्मणाय निवेदयेत्

वर्षकृ॰ वेदवेदांगविदुषे साधवे ज्ञानधीमते विस्नुभक्ताय विप्राय विशेषेणानुदापयेत् एवं विधानतो दत्वा हरिं वाराहरूपिणं ब्राह्मणाय भवेद्धिक
२१ लेन तु निशामय इह जन्मनि सौभाग्यं श्रीः कान्तिस्तुष्टिरेव च त्यानवान् विज्ञवान् भोगी अपुत्रः पुत्रवान्भवेत् इति वाराहद्वादशी
९१ व्रतं दुर्वासा उवाच तद्वत्फाल्गुने मासि शुक्लपक्षे तु द्वादशीं उपोष्य प्रोक्तविधिना हरिमाराधयेद्बुधः नरसिंहाय पादौ तु गोविंदायोद
रं तथा कटिं विश्वभुजे पूज्य अनिरुद्धाय रस्य कंठं तु शितिकंठाय पिंगकेशाय वै शिरः असुरध्वंसनायेति चक्रं तोयात्मने नमः शंख
मिसेंपसंपूज्य गंधपुष्पफलैस्तथा ततस्त्वेस्याग्रे पेत घटं सितवस्त्रयुगान्वितं तस्योपरि नरसिंहं तु सौवर्णं ताम्रभाजने सौवर्णं शक्तितः
कृत्वा दारवं वंशमयां पिवा रत्नगर्भघटेस्थाप्य तत्र पूर्वविधानतः द्वादशपापे वेदविदुषे ब्राह्मणाय निवेदयेत् एवं कृते फलं प्राप्तं यत्पुरा पार्थि
वेन तु वत्सनाम्ना च तत्सर्वं श्रवस्वाभिमहामुने तस्य व्रतांते भगवान् नरसिंहः स्तुतो यच चक्रं मा दाय शत्रूणां विध्वंसनकारं नधे तेन वा
स्येणाराज्यं संसजितवाश्च नृपसत्तमः राज्ये स्थित्वाश्वमेधानां सहस्रं स करोद्बुधः अंते च ब्रह्मलोकाख्यं परं स्थानं गावपसत्तमः एवा धर्मा राम॰
पापफलाद्वादशी भवतो मुने कथितं मां मयपलेनकृद्दशोद्युपथेप्सितं इति नरसिंहद्वादशी एवमेव मुने मासि चैत्रे संकल्प्य द्वादशीं २१

उपोष्याराधयेद्भक्त्या देवदेवं जनार्दनं वामनायेति वै पादौ शिरो विष्णवे न. टिमर्चयेत वासुदेवेति जठरं उरः संपूर्णकाय च कंठं विश्वभृते पूजं
शिवो वै व्योमरूपिणे वाहू विश्वजिते पद्मनाभाय शंखचक्रे अनेन विधिनाभ्यर्च्य देवदेवं सनातनं प्रावृद्धन्तो दरं कुंभं सपत्रपुष्पं तो
यसेन साग्रत्नपात्रे संस्थाप्य वामनं कांचनं शुद्धं पयाशाम्बरयुतं हृस्वं सितयज्ञोपवीतिनं कुण्डिकां स्थापयेत्पार्श्वे छत्रं कांपादुके त
था अक्षमालां च संस्थाप्य दापयेत्कांचविशेषतः एतैः समस्तैर्युक्तं प्रभाते ब्राह्मणाय तं दापयेत्प्रीयतां विष्णुर्हृष्टरूपो सदा रूपेत मास
नाम्ना तु संयुक्तं प्राङ्मुखो वा अभिधाय तं प्रीयतामिति सर्वेत्र विधिरेष प्रकीर्तितः अपुत्रेण पुरा राजा हर्यश्वः पृथिवीपतिः अपुत्रः सुतप्रेप्सु
पेयत्नमिच्छं स तपोधनः तस्यैवं कुर्वतो स्त्विष्टिपुत्रार्थं मुनिसत्तम आजगाम महीदेवो द्विजरूप समन्वितः स उवाच नृपं राजन् किं ते
व्यवसितं त्वनि पुत्रार्थमिति चोवाच तं विप्र प्राह चैव इदमेव विधानं तु कुरु राजन् नृपपत्न्यः ततः स विप्र एव मुक्त्वा च सगाथस्तत्र हितः तत
तः राजापि नृपचकार यन्मंत्रविन्तं द्विजाग्रजः हरिः स्वपरं रूपं धात्मा तिरोभूयाप्यधीमते पप्यादिते रपुत्रार्थाः स्वपंपुत्रत्वमागतः भग
वांस्तेन समेन समाप्नुतः सुतो वरः अनेन विधिनोक्तेन तस्य पुत्रोऽभवन्मुने उदारस्य इति विख्यात अक्रवर्त्ती महाबलः अपुत्रो लभ

व॰क्रि॰ तेपुत्रानधनोधनवान्भवेत् अपुत्रःपुत्रंलभेद्रामं मृतोविष्णुपुरंव्रजेत् एवमेवेति मार्गमासद्वादशीकृते दशम्यांनियतात्म
९२ वान् स्नातोदेवार्चनंकृत्वाग्निकार्यंयथाविधिरित्यादितत्राराध्यमहायोगंदेवंनारायणंप्रभुमिमंतेनपदंजप्तंततःकृते
९२ स्यर्घः उपोष्यएकादश्यांवामनायमर्चनीयोयथादेवस्वनाम्नेति ओंकारादिनमोंतेनचतुर्थ्यंतेनचार्चयेत् प्रागवदितिजल
पूर्णंत्विमांवरमितंचंदनलेपितंत्वतिलपात्रस्यगीतत्वपंचगर्भतत्वानांग्रहणं सपुंगमितवस्त्रपुगसहितंप्रागुक्तपात्रे
यथाशक्त्यासौवर्णस्यप्रताप्रदारवाम्नेतमेवारिपूर्णघटोपरिस्थंकांचनंसौवर्णंविष्णुप्रतिमासनं मासनाम्नेत्यादियादुभी
वाभिधानकंप्रीयतामित्यंतस्य मार्गशीर्षद्वादशमासेषुकेशवनारायणमाधवगोविंदविष्णुमधुसूदनत्रिविक्रमवाम
नश्रीधरहृषीकेशपद्मनाभदामोदरेति यथाक्रमंप्रत्येकंनामोच्चार्यकेशवोमत्स्यरूपीप्रीयतामितिक्रमेणतज्जनात्स्वाद
होरेपदिसर्थःज्योतिर्गर्भोयजुर्हविर्मंत्रवित्यथादिनेरपुत्रापाद्यादिमंत्रजः इतिवामनद्वादशी वेशारवेम्ये एम॰
वेमेवंतुसंकल्प्यविधिनानरः तद्वत्स्नानंसमाकृत्वाततोदेवालयंव्रजेत् तत्राराध्यहरिंभक्त्याएभिर्मंत्रैर्विचक्षणःज्ञा ९२

मरुन्मासपयोरेतुदद्यात्सर्वविधारिणे मधुसूदनायेति कार्त्तिकेयः श्रीब्रह्मधारिणे क्षत्रान्तकायपवाहूद्यमणिं दद्याच्छत्रं स्वनाम्ना
शांवद्वृषेक्षवृषिणेभ्यसोः धारिणे एवमस्मक्षेमेधावी माघकृत्स्याग्रतोघृतं विमलेतस्य गोत्रैवस्त्रयुगलेनविशेषतः वैष्णवे
नतुपात्रेणतस्मिन्संस्थापयेद्धरिं जामदग्न्येनरूपेण कृत्वासौवर्णमग्रतः दक्षिणोपरियुतं हस्तेनतस्यदैवस्यकारयेत् सर्वेगंधै-
श्चसर्वपुष्पैर्नानाविधैस्तथा ततस्तस्याग्रतः कुर्याज्जागरंभक्तिमान्नरः प्रभातेविमलेसूर्येब्राह्मणायनिवेदयेत् ब्रा
सौद्यजामहाभागावीरसेनोमहाबलः न्यपुत्रः सपुत्रतीर्थव्रतपस्तेपेमहायशाः चरतस्तुतपोघोरंयाज्ञवल्क्योमहामुनिः
आजगाममहायोगीदृष्टंतन्नातिदूरतः एजोवाच कथ्यंमेभवितापुत्रः स्वल्पायासेनवैद्विजः एतन्मेकथयप्रोतोभ
गवन्ममतत्स्फुट एवमुक्तोमुनिस्तेनपार्थिवेनयशस्विना आचचक्षेद्वादशींचैमार्गशीर्षेसितपक्षजा सहितंसाविधानेन
पुत्रकामोविशेषतः उपोष्यलब्धवान्पुत्रंनलंपरमधार्मिकं योयथापितृलोकान्पतंसर्वलोकान्नयोजनमः प्रासंगीक्
फलंसुतंतत्रतस्मात्स्यमहाराजने यस्त्रेताजापतेविद्येनविघाथाकांतिरज्जना इहजन्मनिकिंचित्परलोकेश्रेयणघेने कल्पमेकंव

व॰ चै॰ कृ॰ सलोके रयित्वा स्मरसांकुलैः क्रीडितेत पुनः स्वदेशो जायते यत्र वर्तिनः त्रिंशत्कल्पसहस्राणि नीवं तेनात्र संशयः एवमेवं तिस्र नेननर
९२ शम्यांनिपतात्मवानिस्मादिकारतोपेनमानवद्दंसतेनव्याधितेति कर्त्तव्यतामत्स्यद्वादशीव्रतोपाः परामृष्टं तेसंकल्पएकाद
93 श्यां निराहार इत्यादिश्लोकोच्चारणं कृत्वा तद्दिति प्रभाते विमल इत्यादि कुंडमालिख्य जलमितस्ततेन उक्तेतिकर्त्तव्यतां कृत्वा कुं
टकंगलं स्वनाम्ना शंखचक्रनाम्ना वस्त्रयुगपायुगलेन वेणवेनात्विसाहिना घटोपरिस्थितेवेणवपात्रधारणं विवर्हितं सर्वगंधास्तु
गंधशास्त्रे कस्तूरिकाया द्वौ भागौ चत्वारः कुंकुमस्य च श्रीशश्वं दनस्यैकः कर्पूरस्य चतुष्पं सर्वगंध इति प्रोक्तः समस्तसुरदुर्ल
भः कल्पतरोत्तु कुंकुमागुरुकर्पूरकस्तूरीजातीफलानीति नैवेद्यं प्रतिपादयेत इति परशुरामद्वादशीव्रते दुर्वासा उवाच
ज्येष्ठेपि मास्येवमेव संकल्पविधिना नरः अर्चयेत्परमं देवं पुष्पैर्नानाविधैः शुभैः एवमेवतिमत्स्यद्वादशीवाचितानिकर्त्तव्य एम॰
तथा नमो नारायणायेति तस्य पादौ समर्चयेत त्रिविक्रमायेति कटिं धतविश्वायचोदरं उरः संवत्सरायेति कंठं संवर्तकाय ९३
पच सर्वास्त्रधारिणो बाहू स्वनाम्ना च रथांगके सहस्रशिरसेभ्यर्च्यं शिरस्तस्य महात्मनः अब्जं रथांगके शंखपक्षे एवमभ्य

येविधिवत्प्राग्वत्संभुंजनि वेदयेत् ग्रावस्त्वगुणसंछन्नं सौवर्णौ रामलक्ष्मणौ अर्चयित्वा विधानेन विशुद्धब्राह्मणाय तौ दां
त्र्यो मनसा काममीप्सितं प्राप्स्यते रामात् अपुत्रेण पुरा पृष्टो राजा दशरथेन तु वशिष्ठः पुत्रकामाय प्रोवाच परमार्थवित् इदमे
वविधानं तु कथयामास स द्विजः प्राग्वत्तस्य स राजाकृतवान्निदं तस्य पुत्राः स्वयं जाता रामाख्यो मधुसूदनः चतुर्धासौ महाबाहुः
परितोषान्महामुने एतद्वैहिकमाख्यातं पारत्रिकमतः शृणु द्विमासं भोगान्न भुंजीत पावद्विद्वा अतुर्दशी प्राप्ते तत्काले पुनरे
तिमन्त्रेण जरायोजापतयज्ञपाजीन श्यन्ति पापानि च तस्य तु मुस्त्राणमानवामोति पद्यासन्नीहिते निष्कामममेतद्व्रतमवश्यत्वां मामो
जितिवेदितापरस्पिरं पत् इति रामपञ्चदशीव्रतं दुर्वासा उवाच आषाढे द्वे मेवं तु मंत्रसंकल्प्य विधिवन्नरः अर्चयेत् परमं दे
वं धूपपुष्पैर्विधानतः वासुदेवाय पादौ तु कटिं संकर्षणाय च प्रद्युम्नायेति जठरं अनिरुद्धायेति वै उरः चक्रपाणायेति भु
जौ कंठं भूपतये पतये यास्वनाभ्याशं रवचक्रेतानुपरस्यायेति वै शिरः एवमभ्यर्च्य मेधावी प्राग्वज्जस्यायतो घटं विन्यसेद्धस्त्रयुग
लं तस्योपरि ततो न्यसेत् कांचनं वासुदेवं तु चतुर्व्यूहं सनातनं तेनाभ्यर्च्य विधानेन गंधपुष्पादिभिः क्रमात् प्राग्वज्जंब्राह्मणा

वर्षकृ० ९५ ९५ स्वादेस्वादिनिसृष्टे अत्र मार्गमासोक्तद्वादशीकथितसकलसाधारणकल्पान्वयः एवं नियमपूर्वकेन यत्पुण्यं तच्छृणुष
मे वासुदेवोभवद्राजा मावदेशविवर्धनः देवकी तस्य भार्यासीत् समानव्रतचारिणी साध्वी पुत्राभवत्साध्वी याति धर्मपराय
णा तस्य काले न महता नारदो व्यग्रमद्गृहं वासुदेवेन भक्त्यासौ पूजितो वाक्यमब्रवीत् कथयामास धर्मज्ञो देवकी वसुदेवयोः ता
वेष्ववेक्षितं भक्त्या चक्रतुः श्रद्धयान्विता तपोसु छः स्वयं विष्टः पुत्र त्वं च जगाम ह एवमेषा पापहरा द्वादशी पुत्रदा स्मृता तामु
पोष्य सुतानविद्याविज्ञं लभंति च एसं तु स्य हरास्य स्तपापिनः पापसंक्षयं यथाभावोपनीतेन तु धरण्यां केशवेन तु एतेभ्य विष्णु
पुरं प्राप्य मोदते कालमक्षयं मन्वंतराणि षट्त्रिंशत्ततः कालात्स्वयं पुनः इह लोके भवेद्राजा सप्तवर्षायुतानि च शतायन्यास
मायुः प्रोक्तं नितां निर्वाणमाप्नुयात् [illegible]द्वादशी एवमेव श्रावणे तु मासि संकल्प्य द्वादशीं अर्चयेत्परमं देवं गंधपुष्पनिवेद राम० ९५
नैः ब्राह्मणपादोसंपूज्य श्रीधराय ति वैकटिं पद्मोद्भवाय जठरं उरः संवत्सराय च सुग्रीवापतिकं ठं तु हस्तौ बाहू विष्वक्सेनाय पा
श्वहस्तौ लिंगं संपूज्य ब्राह्मणान् प्रतिवेदयेत् अनेन विधिना पूर्वं द्वादशी समुपोषिता शुक्रोदनेन तत्स्याम तस्य पुत्रो जनार्द

नःमहतींचश्रियंप्रापःपुत्रपौत्रसमन्वितःभुक्त्वाराज्यंच्चिरंपश्चात्सोग्यातिपरमिकांगतः एवमेवेत्यादिनामतस्यद्वादशीधर्मो
पदेशः इतिबुद्धद्वादशीव्रतं तद्वन्माद्रपदेमासिशुक्लपक्षेतुद्वादशीं संकल्प्यविधिनादेवमर्चयेत्परमेश्वरं नमोंतक
ल्किनेपादौहृषीकेशायवैकटिं म्लेच्छप्रध्वंसनायेतिउदरंजगन्मूर्त्तयेतथोरः श्रीकंठायेतिवैकंठंखड्गपाणयेतिवैभुजंस्वनाम्ना
शंखचक्रेतुविश्वमूर्त्तयेतथाशिरः एवमभ्यर्च्यमेधावीप्राग्वत्तस्याग्रतोघटं विन्यसेत्तत्रकल्किनंदेवंसौवर्णंतत्रकारयेत् सितं
वस्त्रयुगाच्छन्नंगंधपुष्पोपशोभितं कृत्वाप्रभातेविप्रायदेयंशास्त्रविदुत्तमे पूर्वंराजाविशालोभूत्काशिपुर्य्यांमहाबलः
द्वादशींकृतवान्सोपिचक्रवर्त्तीबभूवह पठेत्स्वविविधैरिष्टापर्त्तनिर्वाणमाप्नुयात् पूज्यतेमत्स्यरूपेणसर्वज्ञत्वमभीप्सुभिः
सुराणांस्वोद्धरणायोपकूर्मरूपीतुपूज्यते भवोदधिनिमग्नानांराहः पूज्यतेहरिः नरसिंहस्वरूपेणसर्वेपापभयापहैः वामनो
मोहनार्थायविज्ञार्थेजामदग्न्यजः क्रूरशत्रुविनाशायपजेद्दाशरथिंबुधः बलकृष्णौयजेद्धीमान्पुत्रकामोनसंशयः रू
पकामोयजेद्बुद्धंकल्किनेशत्रुघातिने इतिकल्किद्वादशीव्रतं तद्दशाश्वयुजेमासिद्वादशींसितपक्षिणीं संकल्प्याभ्यर्चयेद्

वपेक० वंपद्मनाभं सनातनं पद्मनाभाय यासौ नु कर्त्तिवैय मयोनघे उ२१ सर्वदेवाय पुष्प एक्षा मर्वे ३२ अथे या पतया वाद् प्रावरस्त्वाणि
२५ पूजयेत्प्रमवा यशिरः पूजं प्रावरा यकार्तिमासेन तपस्विने हमम पदे वंपद्मनाभं च विमसेत् तमेव तु समं पूज्य गंधपुष्पादिभिः
९५ क्रमात् प्रभाता पांच शर्वेर्य्यो ब्राह्मणाय निवेशयेत् आसीत् कृतयुगे राजा भद्राश्वो नाम वीर्यवान् तस्य नाम भवद्वैभवारव्य
नाम तः तस्यागस्त्यः कदाचिनु गृहमागात्म सूपतेः उवाच पंचरात्रं तव मामिभवतो गृहे तं राजोशिरसानत्वा स्थीयतामित्य भाषतः
तस्य कान्तिमती नाम्ना भार्या परमशोभना तमगस्त्यस्तथा दृष्ट्वा रूपतेजोमितां शुभां सपत्नं अभयाजस्याः पुर्वे तः कर्मशो
मनाः साधु साधु जगन्नाथ लोकेशद्वा साधु साधितिएवमुक्त्वाननर्त्तोच्चस्मात्स्योगमसन्निधो राजोवाच किं हर्षेका
रणं ब्रह्मन् नयैनैवंनृत्यते भवान् अगस्त्य उवाच इयं राजान्नुदेर्या भद्रासीद्वैश्यपस्य वैदिशे नगरे हरिदत्तस्य त्वमस्याः
पतिरेव च तस्यैव कर्मकारो भद्भूद्गृधिवर्द्धिती नाम तः वैश्यस्त्वा स्वपुजे मासि द्वादश्यां निपतः सुचिः अयमिद्रानयं गंधपु एम०
ष्पादिभिर्हरिं अथ मे स्वगृहं प्राप्यामवं तौ रह्मपालको संध्या प्यद्वारदीपानां ज्वलनार्थं महामते गते तस्मिन्नमवंतौ २५

तानज्वालयंतौ पुनः स्थितौ यावत्प्रभातात् ततो निःसाध्येन ततोऽन्नम इयं पुष्टिः प्रजाताभाति ब्रह्मस्मते पुरा स्वालये परमार्थे
न विस्मृतम्म ये हीयकं ज्वालये ज स्म प त्सुरापं तत्संख्यातं तेन शक्यते इति पद्मनाम द्वादशी अगस्त्य उवाच शृणुष्व भक्ति
तो राजन् कार्त्तिके काद्दर्शी तथा उपोष्य विधिनानेन सर्वे वै प्राप्नुयात्फलं प्रोक्तविधानेन संकल्प्य तद्वत्स्नानं समाचरेत् विलोम
नावेयेद्देवं नारायणमकल्मषं प्राक् विधानेन मार्गो लिखितदा हृत्स्थ ज्ञ सामान्येति कर्मेयं तथा विलोमेन च मत्स्य द्वादशी विहितपादादिषु
जा वैपरीत्येन तद्वाहनमः सहस्रशिरसे शिरः संपूज्य वैहोरः पुरुषायेति चक्षुर्नाभौ कंठे वै विश्वरूपिणे ज्ञानात्मनेति चास्य ग्रीवायां तथा
प तथा उरः जगत्प्रसूतिरित्येव पूजयेदुदरं दिव्यमूर्त्तये कटिं सहस्रपादाय पादौ देवस्य पूजयेत् अनुलोमेन देवेशं पूजयित्वा विचक्षणः तां
नमो दामोदरायेति सर्वांगं पूजयेद्धरिं अनुलोमेन तत्तन्मंत्र सहित पादादि पूजाक्रमेण एवं संपूज्य विधिना तस्याग्रे चतुरो घटा
न्स्थापयेद्रत्नगर्भान् सुसितचंदनचर्चितान् स्रग्दामवद्धग्रीवान् सुसितवस्त्रावगुंठितान् स्थगितान् ताम्रपात्रैः सुतिलपात्रैः
संकाचैनैः चत्वारः सागराश्चैते कथिता द्विजसत्तम तन्मध्ये प्राग्विधानेन सौवर्णां स्थापयेद्धरिं प्राग्विधानेन मत्स्य द्वादशी

वर्षकृ॰ विधानेन योगेश्वरं योगनिधिमनंतं मौनव्रतः समंततस्मिन्वै दुमुखे पञ्जनागारं तत्र कारयेत् कुर्याच्चैव स्तवं योगं यजेद्योगेश्वरं हरिं षोडशा
९६ रैश्चयांगोत्तरुज्जोभिर्वहुभिः क्रमैः वहुभिर्विष्णुपूजाख्यानचक्रप्रकृतिभिस्तथा पंचवर्णकैः एवं कृत्वा प्रभाते तु ब्राह्मणान्पंच वा नयेत् च
९७ त्वारः कलशाः रम्याश्चतुर्णां पंचमस्य तु योगेश्वरं तु सौवर्णं प्रदद्यात्प्रयतः शुचिः वेदाध्येत्रे समंत्रं नीहिद्दे हि त्रिगुणं तथा आचार्ये
पंचपात्राणां स्वस्त्रगुणितं भवेत् यस्त्विदं सरहस्यं च समंत्रं चोपपादयेत् विधानं तस्य भक्त्या वै सकोटिगुणोत्तरं गुरौ यस्मि
पूजि यस्त्वम्मासन्नं प्रपूजयेत्सुधीः स दुर्गतिमवाप्नोति सर्वं तस्य च निष्फलं प्रसन्ने तु गुरौ पूर्वं पश्चात्तस्य स्वदैवतं अविद्यो वा
सविद्यो वा गुरुर्देवो जनार्दनः मार्गस्थो वाप्यमार्गस्थो गुरुरेव परा गतिः प्रतिपद्य गुरुं यस्तु मोहाद्विप्रतिपद्यते युगकोटिं स नरके
च्यते नात्र संशयः एवं कृत्वा विधानेन ततो विष्णुमर्चयेत् विप्राणां भोजनं दत्त्वा पश्चाद्धसमानुदारिणां धरणीव्रतमेतद्धि पुरा
कृत्वा प्रजापतिः प्रजां लेभे तथा शक्ति ब्राह्मणेभ्ये विमलं शुभं यौवनाश्वश्च राजर्षिरनेन विधिना पुरा मांधातारं सुतं लेभे परं एम॰
ब्रह्म च शाश्वतं तथा हैहयराजा राः कृतवीर्यो नराधिपः कार्तवीर्यं सुतं लेभे परं ब्रह्म च शाश्वतं पहरं रुप पाल्लिस्य पश्च कुर्यान्न ९६

रो नमः सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसालोकतां व्रजेत् एकैकापरितिचापत्सु रा एमेकामपपद्यति किंपुनर्द्वादशीं तां सुप्रयत्नेन वक्ष्यतायादे र
तिपोग श्वरह्यादशीव्रतं अत्र एकादश्यां निराहारस्थित्वा इति श्लोकस्य त्रयोदश्यां भोजनेनारपाठः एताव संकल्प पूर्वैवतत्संकल्पंपरि
कल्पयेदित्यधिम द्वादशीव्रते षभिधाने नास्त्येव संकल्पव्यवस्थितत्वमिति मैवं काम्यैहिकाम्याभिलापसहितः कुशतिलनत्तत्रा
गरूपः संकल्पः शास्त्रार्थ इति प्रक्रमाधिकरणोक्तस्य विरोधेनास्य संकल्पत्वाभावात् अत्र च संकल्प पदं प्रयोगौ एाः किंच द्वादशी
व्रते ज्यैष्ठमास्येवमेव संकल्प्य मभिधाय निषेध्याम एतद्व्रत विरोधेनास्य शेषे भिहितं तथा च तत्रैव श्लोकपाठसंकल्पाभावप्रच केऽ
ऽवैनैवोक्त तथा चैतन्भिन्न एव संकल्प इति न चोत्पैति न भिन्न एवास्तु संकल्पः किंतु स एव द्वयोर्भागिनि शाम्रेवकार्यः व्रतं निशास्त्र
विध्यात्वं बहिस्तात्कर्शोन इति विप्रजोरितिचेत् नत्र स्वप्रायश्चित्प्रकरणाम्नातत्वेन तन्मात्रपरत्वात् न चैवंशास्त्रकां प्रकरणा
पेक्षया बलीयः इति न तेनेदं नियम्यत इति वाच्यं एवं हि किमपि वाक्यं न प्रकरणेन नियम्येत तथा चामंत्रस्य तु शूद्रस्य विप्रामं
त्रेणागृह्णन्न इत्याघ्याघ आद्यप्रकरणाम्नातमन्त्रा पि शूद्रकर्तृके आद्ये उत्सीयते कथं तर्हि ज्योतिष्टोमप्रकरणाम्नातमप्यु

वर्षकृ॰ ९७ पांसुलमन्वत्रापन्नेति परिभाषा स्यत्वादिति वैरि पयाकरणात्प्रपवित्रकत्वमाप्स्युरपि कप्रकारेणोक्तं पार्वणादन्वेतीति अथ वराहपुराणेपि
बुधैर्हस्पुत्रेतेषु प्रायश्चित्तव्रते सापंसंकल्पस्योक्तत्वात् मलकल्पना पांकर्ने व्यापान्नस्ति सामान्यकल्पना पांला घवंवीजमिति
न्यायात् गुर्वंगुगमाधारवत् व्रतमात्रस्यैवमापंग्रहणाबोधकवेदकल्पनममुचितमिति चेत् अत्रांते मिराक्षसीनाम सावेलागाहिता सर्वकर्म
स्विति सामान्यनिषेधो वचनेनैव बाध्यते नतु न्यायेनैव तथा च प्रायश्चित्ते सबाध्यतां विशेषो वा परेशात् नतु व्रतांतरे तदभावात् प
गुवराहपुराणोपेषु वृहस्पव्रते बुधस्यजं तदप्यसत् व्रतांतरे तथानभिधानात् द्वादशीव्रतस्य विचार्यत्वात् अथ पुत्रजन्मादिन
कृत्यं मत्रब्रह्मपुराणे सर्वैश्च जन्मादिवसे स्नाते मंगलपाणिभिः गुरुदेवाग्निविप्राश्च पूजनीयाः प्रयत्नतः स्वनक्षत्रं च पितरौ च
प्रजापतिं प्रतिसंवत्सरं यत्नात्कर्तव्यात्महोत्सवाः प्रतिसंवत्सरमित्यभिधानान्नित्याधिकारः तिलोद्वर्ती तिलस्नायी शुचिर्भवे
त्यति तिलहृकी होता दाता च भोक्ता च वर्षति तिलीनाव सीदति इति पठंति अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनुमांश्च विभीषणः कृपः परशुरामश्च मार्कं राम॰ ९
डेयान्वर्चयेत् द्विभुजं जटिलं सौम्यं माविद्वचिरजीविनं मार्कंडेयं नरो भक्त्या पूजयेत्प्रयतस्तथा दीर्घायुषं ततो व्यासं रामं द्रौणिं कृपं बलिं

रूपं प्रल्हादं च हनूमंतं विभीषणमनुस्मरेत् स्यात्तावज्जन्मदिने च्छिद्रं परिहारं न प्राप्नोत्यमभी छिद्रं विप्रं मतस्मान्नो वपनोच्छिन्नाय परं देशतस्त्वाग्रुषः परं
वर्द्धते इति तथा खड्गेन च स्वकेशानां मैथुनाध्ययनमेव च मांसमिषसंगरं हिंसा वर्षं तद्द्वि विवर्जयेत् वर्षवृद्धौ जन्मदिने पूजानंतरं मार्कंडे
यं प्रार्थयेत् मार्कंडेय महाभाग सप्तकल्पांतजीवन चिरंजीवी यथा त्वं भो भविष्यामि तथा मुने सतिलं गुडसंमिश्रमंजल्यर्धमितं पयः मा
र्कंडेयवरं लब्ध्वा पिबाम्यायुष्यवृद्धये तदेव हंति मधुरं दुग्धसहितं तत्तिलं पयः पिबेदिति मांसं विवर्जयेति अखंडचर्यं वर्षांतिम लक्ष्यं चान्यविधर्मेषु नाति
वर्तिः तथा च हरः स्मरणं कीर्तनं केलिः प्रेक्षणं गुह्यभाषणं संकल्पोऽध्यवसायश्च क्रियानिर्वृत्तिरेव च अथाचारात्पुत्रजन्म
दिने षष्ठे दिने षष्ठिकापूजा तत्र गणपतिसहितं गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया देवसेना सुधा स्वाहा मातरो लोकमातरः दे
ष्टिः पुष्टिस्तथा तुष्टिरात्मनः कुलदेवताः एवं रूपाः षोडश मातरः आवाहनं स्थापनं पाद्यार्घ्याचमनीयं मधुपर्कं पुनराचमनीयं वस्त्रं गंधपुष्प
धूपदीपनैवेद्यैश्च पूजयित्वा अन्नावास्त्नाद्भिर्भैरवषष्ठ्या कुलाचारं षष्ठिकापुष्पांजलिभिः ॐ षष्ठिकायै नमः इति मंत्रेण षष्ठिकापू
जा ततो वरप्रार्थना रूपं देहि यशो देहि भगं भगवति देहि मे पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वान् कामान् प्रदेहि मे इति मंत्रेण तथा शिवासंभूति

वर्षकृ० नामावप्रीतिः सन्ततिरेवं च अनुसंपद्यास्तमांश्चैव पदेनाः हान्निकामताः तांश्च श्रोंकारादिनमोंतेन मंत्रेण स्वस्व नाम्नाचतुर्थ्यंतेन प्रजनीयाः
९८ अथ श्राद्धकालाः तत्र पातंजलः अमावास्याष्टकावृद्धिः कृष्णपक्षोयनद्वयं द्रव्यब्राह्मणसंपत्तिर्विषुवत्सूर्यसंक्रमः व्यतीपातो
98 गजच्छायाग्रहणं चंद्रसूर्ययोः श्राद्धं प्रतिरुचिश्चैव श्राद्धकालाः प्रकीर्तिताः व्यतीपातः सूर्यचंद्रमसोः साम्यं अमावास्यायास्त्रिस्रोष्टका
स्तिस्रोन्वष्टका माघ्याः प्रौष्ठपद्यूर्ध्वं कृष्णपक्षत्रयोदशी चेति एतान् श्राद्धकालान्नित्यानाह प्रजापतिः श्राद्धमेतेष्वकुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते आदि
त्यसंक्रमणं विषुवद्वयं विशेषेणायनद्वयं व्यतीपातो जन्मर्क्षमभ्युदयश्च एतान् श्राद्धकालान्काम्यानाह प्रजापतिः श्राद्धमेतेषु यद्दत्तं तदा
नंत्याय कल्पते विष्णुपुराणे अमावस्या यदा पुष्ये रौद्रे वर्क्षे च पुनर्वसौ द्वादशाब्दं तदा तृप्तिं प्रयांति पितरोर्चिताः वासवाजैकपादर्क्षे
पितॄणां तृप्तिमिच्छतां वारुणे नतमावास्या देवानामपि दुर्लभा मैत्रमनुराधा रौद्रमार्द्रा बासवोधनिष्ठा अजैकपात् पूर्वभाद्रपदा वा
रुणं शतभिषा यमः राहुदर्शनदत्तं हि श्राद्धमाचंद्रतारकं ब्रह्मपुराणे नित्यं च द्वयोरनयोः त्याविषुवतोर्द्वयोश्चंद्रसूर्ययोर्ग्र ए०म०
हणयोर्व्यतीपाते च पर्वसु अष्टकास्त्रौ पितॄन् स्नानं श्राद्धं दानं तथा जपं यः करोति प्रसन्नात्मा तस्य स्याद् वक्ष्यं हितं तत् मनुः ९८

कुर्वन्प्रतिपदि श्राद्धं सुरूपान्लभते सुतान् कन्यकां वै द्वितीयायां तृतीयायां तु वन्दिनः पशून्क्षुद्रांश्चतुर्थ्यां तु पंचम्यां शोभनान्सु
तान् षष्ठ्यां द्युतिं कृषिं चापि सप्तम्यां लभते नरः अष्टम्यामपि वाणिज्यं लभते श्राद्धदः सदा स्यान्नवम्यामेकखुरं दशम्यां द्वि
खुरं तथा एकादश्यां तथा रूप्यं ब्रह्मवर्चस्विनः सुतान् द्वादश्यां जातरूपं च रजतं कुप्यमेव वा ज्ञातिश्रैष्ठ्यं त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां
वृद्धप्रजाः प्रीयंते पितरश्चास्यां ये शस्त्रेण हता रणे पञ्चम्यादि विनिर्दिष्टान्विपुलान्मनसः प्रियान् श्राद्धदः पंचदश्यां
तु सर्वान्कामान्समश्नुते ब्रह्मपुराणे यथोमूलफलैः शाकैः कृष्णपक्षे च सर्वदा पराधीनः प्रवासी वा निर्धनो वापि
मानवः मनसा भावशुद्धेन श्राद्धं दद्यात्तिलोदकं नाश्नन्ति पितरस्त्वेते कृत्वा मनसि यो नरः न तर्पयति तान्भक्त्या रेहान्ते दु
धिरं तु ते पिबन्ति सर्वनाशं च कुर्वते पर्यपरे परे तस्मात्सर्वेनापि पितॄंस्तर्पयेत्सततं नरः यमः आषाढ्यामाघ्यकार्त्तिक्यांमा
ष्यां त्रीन्वै द्विजान् तर्पयेत्पितृपूर्वं तु तस्मात्सप्रयत्नतः अघमर्षः श्राद्धं कृत्वा पुनश्च त्रीन्वा पंच वा द्विजान् दृष्ट्वा गो
यमोजयेत् वसिष्ठः श्रावणाग्रहायण्योरन्वष्टकासु च पितृभ्यो दद्यात् शातातपः नवोदकेन वान्नेन गृहप्रच्छन्नेन तथापि

वर्षकृ. ततः स्पृहयंतस्त्वमष्टकासु मघासु च पैठीनसिः शंखयमालिखिताः पितापितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः जातं पुत्रं प्रशंसंति पिप्पलं
९९ शकुनाश्च मधुमांसेन खड्गेन पयसा पायसेन च राघवो हास्यति आर्द्रे वर्षासु च मघासु च पैठीनसिः छागेन सर्वलोहेन वर्षासु
११ च पुत्रो वा यदि वा पौत्रो यो वा दद्यात्त्रयोदशीं लोहेन लोहितेन कवर्णेन विष्णुः राहुदर्शनदत्तं हि स्थाद्दक्षमाचंद्रतारकं गुणवत्सर्व
कामी यः पितृणामुपतिष्ठते विष्णुधर्मोत्तरे द्वादशी च पक्षयोः शुक्लासु च विशेषतः श्रवणेन च युक्तासु तत्रापि द्विजसत्तमाः विशेषा
द्बुधयुक्तासु पस्मांतेषु च पतत्यातंतीयासु च सर्वासु शुक्लासु च विशेषतः वैशाखशुक्लपक्षे तु विशेषेण नरोत्तमाः आषाढे कार्त्ति
के चैव फाल्गुने च विशेषतः तिस्रः स्मृताः पौर्णमास्यो दाने विप्र महाफलाः व्यतीपाते च पक्षांते जन्मर्क्षे चंद्रयोगतः माः ग्रहसंक्रमका
ले च तीर्थस्नाने च विशेषतः तुलामेषप्रवेशे तु त्यागे तु मिथुनस्य च रवेर्महाफलं ज्ञेयं तेभ्योपि स्यान्महाफलं यदा प्रविशते भानुर्मकरं द्वि
जसत्तमाः आषाढे श्रवणे पौषे चैत्रे शुक्ले तथैव च द्वादशीप्रभृति यो नं पंचपंचदिन चतुष्टयं मिथुनं च॥

तथा कन्यां धनुर्मीनकमेव च प्रविष्टे भास्करे पुण्यं प्रमेकं कथितं द्विजाः षडशीतिमुखे नाम दाने दिनचतुष्टयं अ
छिन्ननाग्रां दत्तं तु पुत्रे जाते द्विजोत्तमाः संक्रान्तेषु च पुत्रस्य तद्दत्तं क्षयं प्रकीर्तितं चन्द्रे वापि दिवा सूर्ये दृष्टे राहो महाग्र
हे अक्षयं कथितं पुण्यं तत्राप्यर्के विशेषतः स्नानं दानं तपः श्राद्धमनन्तं राहुदर्शने मत्स्यपुराणे अश्वयुक् शुक्ल
नवमी द्वादशी कार्त्तिके तथा तृतीया चैत्रमासस्य तथा भाद्रपदस्य च फाल्गुनस्य त्वमावास्या पौषस्यैकादशी तथा
आषाढस्यापि दशमी माघमासस्य सप्तमी श्रावणस्याष्टमी कृष्णा तथाषाढी च पूर्णिमा कार्त्तिकी फाल्गुनी
चैत्री ज्यैष्ठी पञ्चदशी सिता मन्वन्तरादयश्चैता दत्तस्याक्षयकारिकाः अमावास्याष्टमी च विहाय सर्वाः शुक्लाः अ
त्र कृष्णामध्ये नमते तृतीया माघमासस्येति कल्पतरौ चैत्रमासस्येति लिखितं तत्र पाठे धेसोक्तिः शास्त्रमध्ये
तृतीयेति पाठश्च चैत्रे तृतीयैव व्याहृ ब्रह्मपुराणे वैशाखशुक्लपक्षे तु तृतीयायां कृतं युगं कार्त्तिके शुक्लपक्षे तु
त्रेता च नवमेऽहनि अथ भाद्रपदे कृष्णत्रयोदश्यां तु द्वापरं माघे तु पौर्णमास्यां तु घोरं कलियुगं स्मृतं युगारंभास्ति

वर्षकृ० यथायुगाद्यास्तेन विज्ञाताः सूर्ये सिंहसंक्रांते मतः कृतयुगस्य तु अयने त्रिशसंक्रांते मतस्त्रेतायुगस्य च
१०० शेयश्च वृषसंक्रांते द्वापरांतश्च संज्ञया तथा कुंभसंक्रांते मतः कलियुगस्य च युगाद्येषु युगांतेषु श्राद्धमक्षय
१०० मुच्यते भाद्रकृष्णत्रयोदशी मेघे व्ययघनंतराशुक्लाद्दिमासरीसावो दृष्ट्वा विष्णादिभिः श्राद्धकालत्वेनाभिधाना
न लोकपरिग्रहाच्च माघपौर्णमास्यां युगादित्वेनाभिधानात् नभस्यमासस्य तु त्रिस्पर्शत्रयोदशीपंचद
शीपमाघे यत्तु विष्णुपुराणीयं पंचदशीपदस्यौ पौर्णमासीपरं किंच माघावच्छेदेन पंचदशीपौर्णमासीव
प्राप्यस्यात् न वृत्तमित्यपक्षानुबंधः प्रमाणाभावात् विरोधाच्च एवं च दर्शे तु माघमासस्य कृत्तद्वापरमिति
गौडस्मृतिरप्येव हरिहरस्तु पौर्णमासमावास्योर्युगादित्वे विकल्पमुक्तवान् विष्णुपुराणे चतुर्दश्यष्टमी चैव राकृ०
वच्चामावास्याथ पूर्णिमा पर्वाण्येतानि राजेन्द्र रविसंक्रांतिरेव च तैलस्त्रीमांससंभोगी पर्वस्वेतेषु वै पुमान् १००
विण्मूत्रभोजनं नाम प्रयाति नरकं मृतः अशेषपर्वस्वेतेषु तस्मात्संयमिभिर्नरैः भाव्यं सच्छास्त्रदेवेज्याध्यान

जन्मपरेः सदायैष्ठीनसिः नपर्वसु तैलं न मैथुनं न क्षुरं न मांसमश्नीयात् नामावास्यां हरिक्षानिछिंद्यात् उपेया
त् भुंजीत केचिदन्नाक्षरक्षार् दर्शमावास्यापायुनर्भोजनं मासापसं ध्योविविंशत्तिमाहुः बौधायनः पर्वसु ना
धीयीत अमासममं कुलं हंति शिरोभ्यंगो चतुर्दशी मांसाशनेपंचदशी कामधर्मे तथाष्टमी हरदत्तागातपः
दंतकाष्टममावास्यां मैथुनं च चतुर्दशी हंति सप्तकुलं नित्यं तैलं यत्र स्त्रामष्टमी षष्ठ्यष्टमीपंचदशीउभौप॰
क्षौ चतुर्दशी तत्र सन्निहितं पापं तैले मांसे क्षुरे भगे षष्ठ्यां तैलमनापुष्पमष्टम्यां पिशितं तथा क्षुरकर्म च
तुर्दश्यां तथा पर्वणि मैथुनं वराहपुराणे चांडालशपथे षष्ठ्यष्टम्यमावास्याउभौपक्षौ चतुर्दशी अस्नाता
नां गतिंगाछेत्पघहेनागामेपुनः भविष्यपुराणे सप्तम्यां स्पर्शात्तैलं मिष्टाभार्या वितरपति वामनपुरा
णे नंदासु नाभ्यंगमुपाचरेत् क्षौरं रिक्तासु जयासु मांसं पूर्णासु योषितृपरिवर्जनीया भद्रासु सर्वाणि समा
चरेत् नाभ्यंगमर्केनच भूमिपुत्रे क्षौरं च शुक्रे थ कुजे च मांसं बुधे च योषां न समाचरेत् शेषेषु सर्वाणि सदैव कु

वर्षकृ॰ पौत्तविशासुहस्तेश्रवणेषाढेतेलंत्तोरेविशाखाप्रतिपत्सुवर्ज्यं मूलेमघोभाद्रपदासुमांसंयोषिन्मघाकृत्तिकापो
११९ नरासु वराहपुराणे वैष्णवंमतम् अष्टम्यांचचतुर्दश्यांषष्ठ्यांचद्वादशीतथा अमावास्यांचचतुर्दश्यांमैथु
१०१ नंयोधिगच्छति तिर्यग्योनिमाप्नोतियमलोकंसनपश्यति अथसर्वौषधिगणः छंदोगपरिशिष्टेकात्या
यनः श्रीहयः शालयोमुद्गाःगोधूमाःसर्षपास्तिलाः यवाश्चौषधयःसप्तविपदोघ्नंतिधारिताः अथसर्वौ
धःगंधशास्त्रे कस्तूरिकायाद्वौभागौचत्वारः कुंकुमस्यचषोडशश्चंदनस्यैकः कर्पूरस्यचतुष्टयं सर्वगंधइति
प्रोक्तः समस्तसुरदुर्लभः अथसर्वरत्नगणः सवज्रमुक्ताहीरकगोमेदइंद्रनीलपद्मरागवैदूर्यविद्रुममरकतंप
मरागाख्यः अथधातवःकनकरजतप्रवालमुक्ताराजपट्टात्मकः पुराणांतरोक्तः अथसर्वरसगणः रसालवणादयः एकं॰
षड्रसाश्चलवणादयइतिविश्वचक्रमहादानेश्रवणान्तेचमधुरलवणकटुतिक्तकषायाम्लरूपाः अथस १०१
र्वधातुगणः मत्स्यपुराणे तालकंमनःशिलाहरितालसंजनंरूपामभेषवा काशीकसीसमाक्षिकं गैरिकंचाहरेत्तःकं

मात तालकं हरितालं शिला मनःशिला वज्रं च वज्राभ्रकं तत्तथायुर्वेदप्रसिद्धं वज्रमेकं वपुः सूक्ष्ममभ्रमकं तद्विधं स्व
तं नव वज्राभ्रकं सलक्षणं अपस्तरागं कठोरां गुरुकं ज्वलसन्निभं यत्नशरावपते वन्हौ नैवोच्छूलं भवेदपि
मस्काकरसमुद्भूतवज्रं तु कथितं घनं श्यामतडुलं हेमस्मसाजनं काक्षीसौराष्ट्रमृत्तिकाकासीसुरमापसिद्धा माति
कं सुवर्णं च ॥ अथ सप्तधान्यविभागः विस्मयकरणे ॥ व्रीहयः सयवा माषा गोधुमा अणवस्तिलाः प्रियंगुः सप्तमो ह्य
तेष्वपमाल्तुकुलत्थकाः श्यामाकाम्लयनीवाराजतिलाः सगवेधुकाः तथा वेणुयवा प्रोक्ता पाघा मर्कटकामुने
जतिलाः स्वपंजाततिलाः वेणुयवा वेणुबीजानि याम्यारण्याः स्मृता स्वेते ओषध्यश्च तुर्दश ॥ अथाष्टादश
धान्यानि ॥ व्रीहयः सयवाश्चैव गोधूमा अणवस्तिलाः प्रियंगोवोद्दाराश्च कोरदूषाः सचीनकाः माषा मुद्गा
मसूराश्च निष्पावाः सकुलत्थकाः आढक्यश्चणकाश्चैव धान्यं सप्तदश स्मृताः व्रीहिः षष्टिका प्रियंगुः काउः
निउदारो स्वेता धान्यं कोरदूषकः कोद्रवः सचीनकः कलापः निष्पावः खेजत्रिपिविः आढकी तु मसूरो अणुः मुसल

वर्षकृ॰ धान्येनसममष्टादशधान्यानिभवंति अथप्रकीर्णकं तत्रविष्णुधर्मोत्तरे चैत्रेचित्राणिवस्त्राणिसौभा
१०२ ग्यमहदश्नुते इत्येतिशेषः अपूपानांप्रदानेनवैशाखेसुखमश्नुते दत्वाचोपानहौस्वर्गमाषाढेध्रुवमश्नुते
102 श्रावणेवस्त्रदानस्यकीर्तितंसुमहत्फलं सुमहत्फलसमयांतरकथितंवस्त्रदानाधिकफलमित्यर्थः प्रोष्ठप
देनयामासेप्रदानात्फलाणितस्यच कीर्तितंफलंसुमहत्फलमित्यर्थः फाल्गुणंतंखण्डमेरुकीर्तिप्रसिद्धं आश्वि
नेघृतदानेनस्वर्गवानभिजायते कार्तिकेदीपदानेनसर्वत्रोज्ज्वलमाप्नुयात् नवरांमार्गशीर्षेतुदत्वासौभाग्यम
श्नुते पौषेकनकदानेनपरांतुष्टिंतथैवच अश्नुतइतिशेषः तिलप्रदानान्माघेतुयाम्यंलोकंनपश्यति प्रि
यंसुफाल्गुनेदत्वाप्रियोभवतिमृतले प्रतिपद्यथपूर्णानांद्वितीयायांघृतस्य चतुर्त्थ्यांपायसान्नवस्त्राणांचतुर्थ्यांतु राम॰ १०२
नकस्य पंचम्यांचफलानांतुषष्ठ्यांशाकानस्यमानवः सप्तम्यांवाप्यपूपानांअष्टम्यांगुडस्यच कुल्माषस्यनव
म्यांतुनवम्यांराजतस्यच एकादश्यांसुवर्णस्यद्वादश्यांवसनस्यच त्रयोदश्यांसुगंधानांक्षिप्यानंतरं दानंच

परमान्नस्य पवरस्यां महाकुलस्तानस्प्तानोपसते लाम लक्का दे: कुल्माष: कुलस रति प्रसिद्ध: सुगंधाश्व स्ता:
नाद्१: सिता: शर्करा: परमान्नं पायसं कथितं समयान्तरे दायागाधिकृ फल्गु महाभारते कृत्तिकासु महाभाग पायसेन सुस
र्पिषा संतर्प्य ब्राह्मणान्साधून्लोकानाप्नोत्यनुत्तमान् रोहिण्यां प्रथितैर्मांसैर्माषैरन्नेन सर्पिषा पयोन्नपानं द
न्दातव्यमानृण्यार्थं द्विजातये दर्थितैर्विहितैर्मांसैर्मत्स्यैः सर्वौषधिभिः पानपानकं दोग्ध्रीं दत्त्वा सवत्सां तु नक्षत्रे
सोमदैवते गच्छन्ति मानुषाल्लोकात्स्वर्गलोकमनुत्तमम् सोमदैवतं मृगशिर: आर्द्रायां कृसरान्नं दत्त्वा तिलमिश्रमु
पोषित: नरस्तरति दुर्गाणि क्षुरधारांश्च पर्वतान् अपूपान्पुनर्वसौ तथैवान्नानि शोभने यशस्वी रूपसं
पन्नो जायते सुमहत्कुले पुष्ये तु कनकं दत्त्वा कृतं वाकृतमेव वा अनालोकेषु देशेषु सोमवत्स विराजते कृतमल
ङ्कारमकृतं घटितं आश्लेषासु यो रूप्यमृषभं वा प्रयच्छति स सर्वभयनिर्मुक्त: शात्रवानभिजायते मघासु ति
लपूर्णानि वर्धमानानि मानव: प्रदाय पुत्रपशुमानिह प्रेत्य च जायते वर्धमानानि देवानि शरावान्फाल्गुनी पूर्व

वर्षक० मपल्लवाल्लणानमुपोषितः भक्ष्याणि फाणितादीनि दत्वा सौभाग्यमर्हति उत्तरविषये दत्वा स्वर्गलोके मही
१०३ यते यद्यत्प्रदीयते दानमुत्तराविषये नरैः महाफलमनंतं च भवतीति भविनिश्चयः हस्ते हस्तिरथं दत्वा चतुर्यु
103 गमुपोषितः प्राप्नोति परमाल्लोकान्पुण्यकामसमन्वितान् चतुर्युगं चतुर्भिर्गजैर्युक्तं चित्रायांवृषभं दत्वा
पुण्यान्गंधांश्च भारत चरत्यप्सरसांलोके रमते नंदने तथा स्वातावथ धनं दत्वा यदिष्टतममात्मनः प्राप्नोति
च शुभांल्लोकानिह चैव महद्यशः विशाखायामनड्वाहं धेनुं दत्वा च दुग्धदां संप्रासंगं च शकटं सधान्यं वस्त्रसंयुतं
संप्रासंगकमिसार्षकं धान्यसहितं अनुराधासु प्रावारं वस्त्रान्तरमुपोषितः दत्वा युगशतं वापि नरः स्वर्गे महीय
ते प्रावारमुत्तरांगं वस्त्रांतरं परिधानवस्त्रं कालशाकं च विप्रेभ्यो दत्वा मर्त्यः समूलकं ॥ ज्येष्ठायामृद्धिमिष्टां वै गति एम०
मिष्टां च गच्छति मूले मूलफलं दत्वा ब्राह्मणेभ्यः समाहितः पितॄन्संप्रीणयति च गतिमिष्टां च गच्छति दत्वा च पू १०३
र्वाषाढमुदधिपात्राण्युपोषितः कुलवृत्तोपसंपन्ने ब्राह्मणे वेदपारगे पुरुषो जायते प्रेत्य कुले सुबहुगोकुले उत्तरां

समर्प्यंचप्रभूतंवहुफाणितं दत्त्वोत्तराषाढासुसर्वान्कामानवाप्नुयात् तदमंतंघृतशर्करंजलयुक्तंजलंक्लिन्नाः

सक्तवंःदुग्धंत्वभिजितोयोगेदत्त्वाघृतमधुप्लुतं धर्मविद्भ्योमनीषिभ्यःस्वर्गलोकेमहीयतेउत्तराषाढांत्यचतुर्थभाग

श्रवणाघनाडिका चतुष्टयाधिके अभिजितोनक्षत्रस्ययोगः श्रवणोर्कवलंदत्त्वावस्त्रांतरितमेवच श्वेतेनया

तियानेनस्वर्गलोकान्सयुष्वलान् गोप्रयुक्तेधनिष्ठासुदत्त्वायानंसमाहितः वस्त्ररश्मिधरंसद्यःप्रेत्यराज्यंसम

मश्नुते गोप्रयुक्तमाकर्षकवृषभद्वयसहितं वस्त्रमपरज्जुसहितं गंधान्शतभिषायोगेदत्त्वासगुरुचंदनान् या

त्यप्सरसांलोकान्प्रेत्यगंधांश्चशाश्वतान् गंधःकस्तूरिका पूर्वभाद्रपदायोगेराजमाषान्प्रदायवै सर्वभ

क्ष्यफलोपेतःसवैप्रेत्यसुखीभवेत् औरभ्रमुत्तरायोगेयस्तुमांसंप्रयच्छति सपितॄन्प्रीणयतिवैप्रेत्यचानंतम

श्नुते कांस्योपदोहनांधेनुंरेवत्यांयःप्रयच्छति सप्रेत्यकामानादायदातारमुपतिष्ठति रथमश्वसमायुक्तंदत्त्वा

शिवमांनरोत्तमः हस्त्यश्वरथसंपन्नेवर्चस्वीजायतेकुले भरणीषुद्विजातिभ्यःतिलधेनुंप्रदायगाःसुप्रभूताप्राप्नोति

वर्षकृ० नरः प्रेतसैव वपराशस्तयाहृतिकासु सुवर्णस्य दानं वटुकुलं स्मृतं एतद्वस्त्रस्य रोहिण्यां सौम्ये धेनुवत्सस्य च सोमस्य भैम्र
१०४ गशिरसि कृशरस्य तथार्द्रायां आरिसे रजतस्य तु घृतस्य च तथा पुष्ये चंदनानां च सर्पभे आरिसे पुनर्वसौ सर्पिः
104
श्लेषायां चंदनानामिति श्वेतचंदन रक्तचंदनानां तिलानां च मघायां योगो प्रियं गो भगा रेवते आर्यम्णेस्य पूफा नो-
मैत्रे माल्यफलस्य तु वायुदैवते स्वातौ रौद्राग्नेर्विशाखायां मैत्रे अनुराधायां छत्रस्य तु तथा शाक्रे मूले मूलभक्ष
स्य तु हिमस्य मधुयुक्तस्य दानमाप्य महाफलं शाक्रे ज्येष्ठायां आप्ये पूर्वाषाढायां विश्वे विश्वेदेवैरन्नदानस्य श्रवणे
वसनस्य च धामस्य वासवे विप्रा वारुणे चौषधस्य च विश्वे विश्वेरुत्तराषाढायां वासवे धनिष्ठायां विप्राद्यजिमवोध
नं वारुणे शतभिषजि आजे पुराणवीजानां शस्यानां तदनंतरं गोरसानां तथा पौष्णे रत्नानां नानामयचाश्विने एम० १०४
आजे पूर्वभाद्रपदायां तदनंतरं उत्तरभाद्रे पौष्णे रेवत्यां तिलानां च तथा दानं भरणीषु महाफलं भविष्यपुराणे
अग्निमिष्ट्वा च हुत्वा च प्रतिपद्यमितं घृतं हविषा सर्वधामानि प्रामुयाद्मितं धनं ब्राह्मणानां द्वितीयायां संपूज्य ब्रह

वारिणां भोजयित्वा च विघानां सर्वासां पारगो भवेत् तृतीयायां विघ्नेशं धनाढ्यो जायते भृशं क्रयादिव्यवहारेण ला
भो बहुगुणो भवेत् गणेशः पूजितः कुर्याच्चतुर्थ्यां सर्वकर्मसु अविघ्नं विघ्नेशो विघ्नकार्ये चास्य न कर्हिचित् नागानि
ष्ट्वा च पञ्चम्यां न विषैरभिभूयते स्त्रियं बालभते पुत्रं श्रियं च परमां लभेत् संपूज्य कार्त्तिकेयं च द्विजः षष्ठ्यां प्रजापते मे
धावी रूपसंपन्नो दीर्घायुः कीर्त्तिवर्धनः सप्तम्यां पूजयन्नर्हेशं चित्रभानुं दिवाकरं अष्टम्यां पूजितो देवो गोभूता
वरणो हरः ज्ञानं ददाति विपुलान् कामान्संगच्छते गुणान् मस्तुहा ज्ञानदश्चैव पापहा च प्रपूजितः दुर्गांसं
पूज्य दुर्गां शिवं नवम्यां तरतीच्छया संग्रामे व्यवहारे च सदा विजयमादिशेत् दशम्यां धर्मराजश्च सर्वव्याधिहरो
ध्रुवं नरकाद्यमस्तोश्च समुद्धरति मानवं एकादश्यां यथोद्दिष्टा विश्वेदेवाः प्रपूजिताः पूजां पशून्धनं धान्यं प्र
यच्छन्ति महीं तथा द्वादश्यां विष्णुमिष्ट्वा च सर्वदा विजयी भवेत् पूज्यं च सर्वदेवानां याग्यो गायति गोहरः कामदे
वं त्रयोदश्यां रूपो जायते ध्रुवं संश्रेष्ठ रूपवं तीर्भार्यां लभेत् कामांश्च पुष्कलान् रुद्रं स्वर्गं चतुर्दश्यां सर्वैश्वर्यसमन्वितः

६

वर्षकृ॰ बहुपुत्रो बहुधनस्तथास्मान्नात्रसंशयः पौर्णमास्यां तपः सोमं पूजयेद्भक्तिमान्नरः पितरः सुदिनेपि ऽरिष्टाः कुर्वंति स
१०५ वेदा यज्ञाहृद्धिं धवं रक्षांमानुष्यफलमेव च उपवासं विनाप्येते भवंत्युक्तफलप्रदाः पूजया जपहोमैश्च तोषिताः शक्ति
105 तः सदासुदिनेऽमावास्यायां अथ तिथिवेधव्यवस्था तत्र भविष्यपुराणे षष्ठीसमेता कर्तव्या सप्तमी नाष्टमीयुता प
तंगोपासनायेहषष्ठ्यामानुरूपोषणं एकादश्यां प्रकुर्वंति उपवासं मनीषिणः आराधनाय द्वादश्यां विष्णोर्यदुरूपं त
था कर्तव्या उपोष्याय तंगोपासनाय सर्व्वे पूजनाय द्वन्द्वसमन्वौ द्वे षष्ठीसप्तमीसमेता प्राप्नोतीति भावः एकादश्या
मितिपद्या एकादश्यां विष्णोराराधनाय द्वादश्यामुपवसंति तथा वर्षे पुजन सप्तम्यामाराधनीयः षष्ठीयुतसप्तम्या राम॰
मुपवसंतीत्यर्थः तेनोभयवेधे द्वादशीय यो नरा देवं उपोष्या तथा सप्तमी पूर्वविद्धा तिथिर्वंदंत्तमूलकमेव एकादशी द १०५
शाविद्धा या धार्या समुपोषिता तस्याः पुत्रशतं नष्टं तस्मात्तां परिवर्जयेत् इति निंदावाक्यं तेनादित्यदेव रामो द्वादशो
पतेकादश्युपोषणं कार्यमितिभावः किंच एकादशीमुपवसेदिति सत्राज्यभिवारितानि भगवताप्युक्तान्यहोरात्रपांत्वमुक्तेद

तिथ्यां दशमी मिश्रेवोपोष्या अतएव यत्र दशमीवेधो नास्ति अग्निमहिम्नैवैकादशी वर्द्धते तत्रापि वर्द्धमानैकादश्युपो
षणं शास्त्रार्थः प्रत्येकादश्युपवासविधिः दशमीविद्धामेकादशी विषयः तस्मान्निशार्थवाक्यस्य सत्वात् पूर्वेद्युर्विधि प्र
हतेः तथा च दशमीविद्धैकादशीं उपहात दाकृतसंकल्पेनापि भोक्तव्यं संकल्पविषयीभूतकालासत्वादिति ननु नि
शार्थवादस्योपपत्त्यर्थं पूर्वविद्धैकादशीविषयत्वात् तदुक्तं भविष्यपुराणे एकादशी दशमीविद्धां वर्धमानां विवर्जये
त् पक्षहानोस्थितेसोमे लंघयेद्दशमीयुतां लंघयेत्तदुपवसेत् किंच उदयसमये संकल्पविधानात्तस्यैव प्रधानत्वा
त् तत्रैव कालादरोपपत्त्या समये स्मापोवचनेनैवयथोपपते अतास्तित्वांतरेप्यपि चैविध्ये सति उदयकालीनतिथिव्रते
घार्तुमर्हति किंच विहितकालेप्रारब्धं कर्मकालान्तरेपि समाप्यत इति आचारः स्मृत्यांतर्वृत्तिस्थानमिति ततो
प्युदयकालीनतिथ्यादरः यदंतिवं सातिथिः सकलाज्ञेयापस्माप्रत्यते रविः यथास्तमनगामिनी तिथिरुपवासांगं तथा स्म
र्तृणां स्मृत्यामिनीतस्यर्थेः एवं च यत्र दशमीविद्धैकादशी हीनात नेव वर्धते तत्राहिनद्व्येपि प्रधानः प्रमाणाभावानवराह

वर्षकृ० पुराणोक्तेर्द्वादश्युपवासश्रुतिर्द्वादशीव्रतत्वख्यापनार्थो ऽप्यामनपारणाव्रतांतरमेवमनेन विविधे द्वैधे एकादशीका
१०६ र्यं द्वादशी विरुध्यते तथा श्रवणात् पारिन्नु एकादशीमुपवसेद्द्वादशीमथवा पुनः विमिश्रां वा प्रकुर्वीत न दशम्या युतां
106 क्वचित् इति गौडीयवचनं प्रमाणं तदा अनेनैव विविधे द्वैधे एकादशीकार्ये द्वादशीविधेयत्वं एवं द्वादश्युपवासः न चैवं व्र
तांतरमेव एकादशीप्रक्रमात् 'वसुत्रतसु' वाक्यमेवं रमनाकृ रंगजाघ लिखितत्वात् यत्र तु संपूर्णैकादशी दिनांत
रवर्धते तत्र द्वादशीपूजायां मुख्यप्रातः कालानुरोधात् पारणे पोष्या द्वादशी [illegible] पूर्वैव द्वादशीपारणानुरोधादि
ति गौडः संपूर्णैकादशी पत्र परतोऽपि च वर्धते तत्रोत्तरां पतिः कुर्यात् पूर्वामुपवसेद् गृही। तथा द्वादश्यां पारणा
भावे पूर्वामुपवसेद्गृहीति वाक्यद्वयाद्य व्यवस्था स्या माङ्गः तत्रापि मते द्वादश्यां पारणाभावे उत्तरैव ग्राह्य होतोपोष्या एम०
यत्र तु पूर्वे दिने दशमीविद्धा उत्तरदिने च द्वादशी न वर्धते तत्रापि द्वादशी मिश्रैवोपोष्या प्रधानकालानुरोधात्। पार १०६
णाहौत्वा द्वादशीवाधः [illegible] मूलकमेव गौडीयवचनं एकादशीद्वादशोपवासापरतो न वदतो गृहिभिर्यतिभिश्चैव से

वोपोष्यास्तदा तिथिरिति द्वादशीव्रतेत्र द्वादश्यां विष्णुपूजैव प्रधानं एकादश्युपवासो ऽग्रे वक्ष्यते तत्र
द्वादश्युपवासो द्वादशभ्यो विद्धे वा हर्तुमर्हतीति व्रतमेव तिथ्यंतरेष्वपि योऽडीयावाचनिकोमेव व्यवस्थामिच्छंति प्र
दाहः युग्माग्नियुगभूतानि षण्मुन्योर्वसुरंध्रयोः रुद्रेणा द्वादशी युक्ता चतुर्दश्या च पूर्णिमा प्रतिपदा त्वमावास्या ति
थ्योर्युग्मं महाफलं एतद्व्यस्तं महाघोरं हंति पुण्यं पुराकृतं तिथ्योर्युग्ममिति सर्वत्राभिसंबध्यते तेनायमर्थः
द्वितीयातृतीययोः चतुर्थीपंचम्योः षष्ठीसप्तम्योः अष्टमीनवम्योः एकादशीद्वादश्योः चतुर्दशीपौर्णमास्योः
अमावास्याप्रतिपदोः युग्मं समासं तेनैतत्संपद्यते द्वितीया तृतीयामिश्रा ग्राह्या तृतीयापि द्वितीयामिश्रैव ग्रा-
ह्या युग्मांतरेष्वपि सा हि तत्तिथिग्रहणं न तु तिथ्यंतरं कार्यमिति तिथ्यंतरविधिः न वा युग्मारंभस्य एकस्यैव मिलित
स्य कालविधिः बाधाद्विहायात् 'एतद्व्यस्तमिति' पूर्वोक्तयुग्मविपरीतं कालकार्यं तेनायमर्थः 'प्रतिपद्द्वितीययोः
तृतीयाचतुर्थ्योः पंचमीषष्ठ्योः सप्तम्यष्टम्योः द्वादशीत्रयोदश्योः पौर्णिमाप्रतिपदोः चतुर्दश्यमावास्योः युग्मं विशेष

वर्षकृ॰ दं चतुर्दशीशुक्लापूर्णिमायोगसामर्थ्यात् वचनांतरमप्युक्तम् चतुर्दशीत्रयोदशीमिश्रैव ग्राह्या कामविद्धा हरः पू
१०७ ज्यते इति वाक्यात् वक्ष्यमाणवाक्याच्च प्रतिपद्द्वितीयुक्तैव अमावास्यायोगात् द्वितीयादि दशमीपर्यंताः युक्ताः कृष्णा
107 अविशेषानुवादानाच्च अयं चापूणमविधिरहोरात्रसाध्योपवासपरिहकर्मणि तिथिद्वैधे सर्वत्र बोद्धव्यः दैवसज्ञा
त्वपि दिनद्वये विहितपूर्णत्वं गामितिं तिथिलाभे सति पराविद्धस्मिन्नेव दिवसे विहिततिथि कालभ्रमणात्रै
वकर्मनवात्मनिंदाश्रवणात् तत्रापि पूर्णमास्याः हि वह्निपागामि निविहितकालला भे सति समग्यापि निमित्तं
मे संस्कर्तुर्णेयपर्वस्मिन्नाहिनिउत्तरस्मिन्नित्ति सपेक्षत्वात्तत्रैव युग्मविधिः अपेक्षितविधिबलात् निषेधमात्रे त्वा
घवाच्च तथा च युक्ताति दापि तत्रैव विधिशेषात् एवं वचनांतरेष्वपि मासप्रतिपल्लक्षणं केचिदुपवासमात्रेण ए॰म॰०
वयुग्मविधिमिच्छंति निषेधेऽनिंदापि युग्मविधिः अस्मान्नैमासनिषेधस्य समलकालमापककेनतापेक्षाविरहा १०७
त् एवं च निषिद्धकालवर्जनमित्तिवचनं मायमूलकमेव तदेवं प्रासमाहितं । वाक्या दशमीत्रयोदशीकृष्णप्रतिप

वृष्योत्कर्षप्राप्तत्वात्तेन सप्तम्येकादश्यादेः पारणानिर्णयव्यवस्थापि तिथ्यंतरेऽपि प्रधानकालानुरोधात्तदुपकालव्यापितिथ्यास्र
इति प्राग्व्यदर्शितं एवं च व्रतोपवासनियमेषु दिवापि यामभेदेन सा तिथिः। सकलाह्नेयापि त्र्यर्थं चापराह्णिकीति गौडोपव
वर्णमापमूलकमेव न क्षेत्रेऽपि द्वैधे उदयकालपोव्याप्तिव्यापिन इत्यादरः सायस्मृत्युक्तत्वात् न च सप्तमीमुपवसेदिति विधिः
तिथिद्वैधे सति न संभवत्येव अहोरात्रभोजनस्य स्वोपवासस्य सप्तम्यां कर्तुमशक्तेः तिथ्यंतरसहकारित्वापत्तेरपि पति
रितिवाच्यं नन्वेवं पक्षद्वयबाधापत्तेः मैवं अहोरात्रावच्छेदेनैव सप्तम्याप्यग्रहयात् अहोरात्रभोजनस्यैवोपवासेनाहोरात्राच्छे
पः सप्तमीविधिरसंभवात् किं त्वहोरात्रावच्छेदकत्वेनैव विधिर्घटते तदेवं यस्मिन्नहोरात्रे सप्तमी व्याप्ता तत्र न भुंजीतेति
सप्तमीमुपवसेदिति वाक्यार्थः नन् पूर्णसप्तमी पोराणविवक्षणीयः तस्माद्द्वैधे सति सप्तमीमुपवसेदित्यविधेयो व्यवस्था
बोधकवचनाभावात् किं च सांख्यसरूपं तत्समेव व्यवस्थाबोधकवाक्यमात्रमेव एकोद्देश्यद्वाराद्यवच्छेदः न चैवं रात्रा
वपि द्विधे व्यवस्थापकवचनप्रसंगापत्तिः अहोरात्रनिषिद्धदेवपूजाद्यवगतस्य व्यवस्थावचनानुरोधात् दिवातनबोध

५

वर्षकृ॰ विष्णुमतेनैव लोकेऽपि दिवातन्नानातिथियोगादेवैष व्यवहारः । त्रिकालीनेन तु नक्तो हि रात्रिमात्रयोगोप्यादरणीयः । यदुक्तं
१०८ त्रिव नक्ता द्विव्रतयोगे तु रात्रियोगो विशिष्यते । अथ संक्रान्तिनिर्णयः । तत्र रवीपुराणे द्वादशैव समाख्यातास्समाः सं
108 क्रांतिकल्पना सप्तधा सा तु विज्ञेया एकैका यथया शृणु । समाः संक्रांतिवन्नरुस्पफलाः अयनादिर्षपेरज्ञु विशेषकफ
लाश्चापि मंदा मंदाकिनी ध्वांक्षी घोरा एवैव महोदरी राक्षसी मिश्रिता चैव संक्रान्तिः सप्तधा नृप मंदा ध्रुवेषु विज्ञेया मृदौ मं
दाकिनी तथा क्षिप्रे ध्वांक्षी विजानीयादुग्रे घोरा प्रकीर्तिता चरे महोदरी ज्ञेया क्रूरे राक्षसी मिश्रिता चैव विज्ञेया मि
श्रितक्षैत्र संक्रमे ध्रुवाख्युत्तरात्रयरोहिण्यो च मृदूनि । चित्रानुराधारेहिणीमृगशीर्षाणि क्षिप्रलघवः ते हस्ताश्विनी
पुष्याः उग्राः पूर्वत्रयं भरणी मघा चराणि पुनर्वसुश्रवणा धनिष्ठा स्वाती शतभिषा क्रूराः मूला ज्येष्ठा आश्लेषानुराधा दारुणाः मिश्रि राम॰
तं कृत्तिका विशाखा च त्रिवर्तुः पंचसु नक्षत्रवाससंशत एवं च क्रमेण घटिकाः संसारपंचाशत्स्थिर्मं नंदहिस्स मसं १०८
क्रान्तिषु क्रमेणापथ्याः सत्त्वं त्रिवर्णानिनाद्यः सप्तसंक्रमकालीनानुष्ठानजफलं पेहेत वः अतीतानागतो भोगो नाम्नः

पंचदशस्मृताः सान्निध्यं तु भवेत्तत्र ग्रहाणां संक्रमे रवेः व्यवहारो भवेल्लोके यंत्र सूर्योपलक्षितः काले विकलते सर्वं ब्रह्माद्यं
सचराचरं पापपुण्यविभागेन कामं देवी प्रयच्छति एकधापि कृतं तत्र कोटिकोटिगुणं भवेत् धर्मो हि वर्धते ह्यापुण्यस्वल्पत्रध
नामिव अधर्मो व्याधिशोकादिविघ्नवापनसन्निधौ विषुवेषु च पञ्चनंदत्वं भवति व्यक्षयं एवं विस्सुपदे चैव षडशीतिमु
खेषु च घटिकास्त्वेकपुण्यहेतुर्न्नान्तपुण्यं भोगोभोग्यः ते नातीता नागाता स्पर्शोऽपि पंचदशनाड्यः पुण्यवेलापंचदश
पदं स्यार्थयोगमात्रमवच्छेदपरं तु षोडशादिमवच्छेदपरं तद्वाहतुः शातातपजाबालौ अर्वाकू षोडश विज्ञेया ना
ड्यः पश्चाच्च षोडश कालः पुण्योऽर्कसंक्रान्तेर्विद्वद्भिः परिकीर्तितः संक्रान्ते पुण्यकालस्तु षोडशोभयतः कलाः एतद्दशका
य देवीपुराणेपि पंचदशनाड्यो भोगोत्तभयत एवं विकलते स्वभावादुपजातं देवीदुर्गासंकृतत्वात् पुनर्देवीपुराणे
अयनेषु विकलो यं तन्मानिग्ग्रहतः स्वल्पं यावद्दिवसकलाभुक्तास्तत्पुण्यं तु तदापरेण मिथुने भास्करे दृष्टे दिनां ते दक्षिणायने
अयने विंशति स्थं पुण्यमुत्तरायणे दक्षिणायने तु हि नाड्यः पर्यन्ते संक्रान्तौ पुण्यमिष्यते तद्वत् षडशीतिमुखे संक्रान्ते दृश्यते दिवि

वर्षकृ १०८ १०७ विषुवद्द्वये भविष्यस्य पते पुण्यमतीतेषोत्तरायणे इति वृद्धवर्षोक्तेश्च नपादुत्तरायणे षडशीतिमुखे विषुवद्द्वये च संक्रान्ते न
तरं दक्षिणायने तु संक्रान्ति पूर्वं ने तथ अतउत्तरायणे दक्षिणायने षडशीतिमुखे विषुवसंक्रान्तौ नोभयपर्वे लग्ने पुण्य त्वनिष
ध स्वरसात् रात्रिसंक्रमणे नाक्रान्ति तत्वाविषोडशो भयतः कल्पा इति स्मृति विष्णुपदी मात्रे व्यवतिष्ठते एवं चेद्वीष
राणामपातीतानागत पवबहस्ता भादी पुण्यकथनमपि तद्विषयं तदेवं दिवा संक्रान्तिषु सर्वो सुव्यवस्था सिद्धा रात्रौ सं
क्रमणे देवीपुराणं मानार्धे भास्करे पुण्यमपूर्णे शर्वरीदले संपूर्णे तु मध्ये स्याद्यमतिरेकपरेऽहनि मानार्धे हीना
र्धे भास्करे निरंशके स्यातां पौर्व्यं दले अर्धे अतिरेके अर्धरात्रातिरेके तदयमर्थः अर्धरात्राभ्यन्तरसंक्रान्तौ पूर्वदिन
उत्तरार्धं पुण्यं अर्धरात्रोपरिसंक्रमणे उत्तरदिनपूर्वार्धं संपूर्णे रात्रेस्तु पूर्वोपरदिन उत्तरपूर्वार्धं रात्रस्थतिथि पार्थके राम १०८
यदि तु पूर्वदिने संक्रमवेलायां वैकैव तिथिर्भवति तदा संपूर्णार्धरात्रेऽपि पूर्वदिनोत्तरार्धमेव पुण्यं आदौ पुण्यं विज्ञा
नीयात्तत्र घटिकामिन्ना तिथिर्भवेत् इति वचनात् तत्र रात्रिसंक्रमणेऽपि द्वैव पुण्यकथनात् राहुदर्शनसंक्रान्तिविवाहात्म

यः वृद्धिषु स्नानदानादिकं कुर्यान्निशि काम्यमात्रे तेषु च इति स्वल्पवचनं रात्रौ संक्रान्तिक्रमबोधकबोधकमनुपपन्नमि।
ति चेत् मैवं रात्रिसन्निहितं क्रान्तौ षोडश कला हि पुण्यविहितं एवमेव रात्रेरपि आपन्नात् तोऽधिकपुण्येनोपपत्तेः अत्र नि
शीतिपदं पूर्वदलस्य मपमात्रपरं पूर्वदलस्यावयविवक्षा रात्रिपदे रात्रिस्तस्या विवक्षा भावात् अत एव तत्र निशाशंकं
दिवाहादिकं मात्रवर्तीति गौडाः कला मूने अर्धरात्रे तु परिसंक्रमणं स्वेः तदहः पुण्यमिच्छन्ति याम्यपालवस्मृतमाः ८
दह्नः पदंहन्यो तरार्धमात्रपरं अर्धरात्रादपरस्मिन् मध्याह्ने सा परित्रिपुस् इति तद्विखितवाक्यात् शातातपः।
संक्रान्तोपानिरस्तानि हव्यकव्यानि रश्मिभिः तानि तानि हरेस्तर्कैः प्रजन्मजन्मनि तथा अयनारोहणहरेयंद्र
व्यमिष्टं हेतुपर षडशीतिमुखेष्वेव विमोहेवं दृष्टपोः तथा रविसंक्रमरोपणस्नायाघतुमानवः सप्तज-
न्मामसौ रोगी दरिद्रश्चापि जायते देवीपुराणे ध्वान्तैरेव विज्ञेयाघोरारूढेषु मन्दा महोदरी वर्षेणाशो
डिकाना जपावलावाग्दालपक्तरानांवपेवामेकूरकर्मणः सर्वेषां कारकाः पापाः वमिश्रिता भूतिवर्धिनी तथा घाति

वर्षकृ॰ पूर्वाह्ने मध्याह्ने च द्विजोत्तमाः उप॰ कालेतु संप्राप्ते हस्तिगोस्वामिनोः हन्ति प्रव्रजिता सर्वा संध्याकालेन संशयः ए
११० वं स्थलविभागस्तु पः कालो रविसंक्रमे तत्कालेतु द्वौ भूते त्रैलोक्ये सचराचरं अतीपातोपि चैवं स्याद्वेस एवमतो
110 धिकं पिशाचाश्च प्रदोषेतु अर्धरात्रेतु राक्षसाः अर्धरात्रे अतीतेतु पैशं तेन वर्तकाः अथ ज्योतिः शास्त्रे संक्रांतिस्व
रूपं अयने द्वे विषुवे द्वे चतस्रः षडशीतयः चतस्रो विष्णुपद्युक्ताः संक्रांत्यो द्वादश स्मृताः मृगकर्कटसंक्रांती द्वे तूदग्दक्षि
णायने वृषवृश्चिककुंभेषु सिंहे विष्णुपदी स्मृता इति ज्योतिःशास्त्रात् अथ ग्रहणनिरूपणं तत्र जाबालः संक्रांतिः
पुण्यकालस्तु षोडशोभयतः कलाः चंद्रसूर्यग्रहे चैव यावद्दर्शनगोचरः उपरागदर्शनानंतरं यावद्दर्शनयोग्यपुण्य
कालस्तावत्पुण्यकालो न तु संक्रांतिवदधिकोपीति वाक्यार्थः अत्र सूर्योपरागस्य निमित्तत्वं प्रतिपादयति ज्ञातं से ए॰म॰
वनिमित्तत्वात् ज्ञानमात्रे यावद्दर्शनगोचर इति राहुदर्शने स्नानादि वचनाच्चाक्षुषज्ञानविषयस्यैव ग्रहनिमित्त ११०
तां चाक्षुषज्ञानं एव दर्शनपदस्य मुख्यत्वात् 'नच' नेत्रेतो यंतमादित्यं नालं पातं कल्पवटतो परंकं न वा स्थेयं नम

ध्येनमसोगातमितिविनुवचनाद्दर्शननिषेधात् दर्शनवदस्मवधारणोपपत्तिरितिवाच्यं दर्शनात्स्वप्राग्दर्शनमितीदंद्विन्द्रि
यमनुवचनेनाप्राग्दर्शननिषेधवोधकमतोन विरोधोपस्थाननिशिस्नापात् एहोदर्शने रात्रौस्नापादिस्मिनेनम
वातुःष स्नानादिकर्त्तृविलाप्रवात् एवंचस्पष्टेपिश्रासेस्यपश्यतोनाधिकारः नचैवमज्जनकालेनोपपद्यतांस्त्र
मक्ष इति स्नानकालएवतत्सपरापंकाल्लोनस्मादितिवाच्यं उपक्रमस्यदर्शनपरार्थानुरोधेनाशेषस्यागोचरत्वेसतिवाक्य
तालसकलात्वेहोकेम्यत्रतथैवसिद्धाजितनात् तथाहि ऋग्वेदाम्नाजायतेउपक्रमस्यैवेदपदेनवेदनाजनकविधि
भागपरत्वपात्तदभिधानात् तदनुरोधात् उपसंहारस्यैपरत्वेहचाक्रियते उच्चैःसाम्नाउपांशुयजुषाउच्चैर्ऋग्ज्ञनेस्त्र
ऋग्यजुः सामपदैरपिविधिभागाविधानेनस्वकरणेत्वासंभवत्वात् ऋग्गाथास्त्वानकर्मोक्ष्यलक्षणेपेक्ष्यं
नयतिसिद्धांतः अत्रयजुष्षूपांशुत्वविधानात् तद्विशेषविगादेउच्चैस्त्वमप्राप्तमिति तद्विवाधितात्साम्नामवि
शेषम्यापोदधितक्रवधितितवाच्यं निगादस्यपरसंबोधनार्थकयजुस्त्वेनउच्चैस्त्वस्यार्थसम्भवेनाविशेषत्वान्नसाम्ना

वर्षकृ° न्यविसेषमायां किं त्वनभ्यासात्त्रपूर्वोक्तितमात्राच्चपातगोहषनायएवपोऽपत्तावर्द्दर्शनवाधकमानाभावरूपासाव
१११ मेघाद्युत्माहिव्यवहितेप्याप्ति तत्रमेघाच्छन्नत्वेन दर्शनाभावसमात्तुमानापोगात् दोषातनवग्रियहस्त्रियानशशियहयो
मुद्दोषातनत्वाद्दिनैवदर्शनाभावोत्पन्नातुरास्कावइतिमन्तव्यंदर्शनकोपपत्तालिंगितोयासोपायुवृत्तुम्वर्तते तावद्दर्शनानंत
रपुराणकालइतिसिद्धं तत्तु प्रपालानपनेयप्रतिवंधकविरहोयोपतितिप्राचीनेर्लिखितत्तरपुत्तत्परमेव अत्र यथाद
र्शनोत्तरमेघच्छन्नेयासेतन्मतेऽस्त्रधिकारः स्यात् अतएवपोऽपत्ताअपरागेनदोषातनवियहस्त्रियातनशशियह
योर्निरासइतियोऽयंतावपरिहासेकोपिपरस्परजिद्दातत्तापन्नइतिवत्तोस्त्विखनेसंध्याच्छन्नेमेघच्छन्नेकस्यदर्शनेकसम
वेनतत्रापर्येकोऽपत्त्योपमाहिति केचित्तुलाघवमपरपतेः महदुष्टेपियासेऽस्याधिकारस्तस्माऽः ज्योतिःशास्त्रे पश्चि एकः
एत्रमुपोष्यवग्रहणेचंद्रसूर्ययोः स्नात्वावाघातविधिवत्मोहते ब्रह्मणासह एकादत्रमुपोष्यवस्नात्वास्नीपापाच्युशक्तितः १११
चंद्रसुकाहिवसर्पस्यानिष्कृतिः पापकोशतः सर्ष्वेवारेस्वियासः सोमवारेविधुग्रहः चूडामणिरितिख्यातस्तत्रानंतफलंल

भेत् यात्यातपः अयने विषुवे चैव चंद्रसूर्यग्रहे तथा अहोरात्रोषितः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते तथा अहोरात्रोषितः
स्नानं श्राद्धं दानं तथा जपं यः करोति प्रसन्नात्मा तस्य स्यादक्षयं हितम् अहोरात्रोषितः पूर्वं हित्वा कृत्वा वा सहस्रमर्थः इदं तु
काम्यफलोक्तिः तथा अहोरात्रं चैनाश्नीयाच्चंद्रसूर्यग्रहे यदि मुक्तं दृष्ट्वा तु भुंजीत स्नानं कृत्वा विधानतः संपूर्णे चंद्रमसो
लोकान् अक्षयान् प्राप्नोति मानवः धौतपाप्मा विशुद्धात्मा मोदते सह देववत् इदं चाहोरात्रानशनं मेघादिना मुक्तादर्श
नपक्षे मुक्तं दृष्ट्वा तु भुंजीत इति मुक्तदर्शनानंतरमत्रापि भोजनविधानात् इदमपि काम्यं सर्वांगं रसमेधितारहितालोप
स्थितेः तथा कामन्यायिनः देसात्यश्नीयाच्च मुक्तयोरिति वचनात् मुक्तस्य मेघादिव्यवधानेन समपाद्यदर्शनालंबमेव
त्ति प्रमाणं भोक्तव्यं तदुक्तं ब्रह्मपुराणे नाश्नीयाद्ग्रस्तयोः कालेऽग्रस्तयोश्चंद्रसूर्ययोः मुक्तयोश्च कृतस्नानः पश्चात्कु
र्यात्स्वं वैश्वदेवनि कुर्याद्विप्रत्र विप्रशिरांत मशनमनुपंजनीयं अत्र मुक्तयोरिति अभिधाने मुक्तिमात्रस्य नापेक्षा एवपरासि
द्धेः ब्रह्मपुराणे अशौचं जायते नराणां ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः राहुस्पर्शे तपोस्नानात्साह नारीकं स्यात्तेन नरः ग्रहणकाले

वर्षकृ॰ होऽस्यां प्रलयस्य सर्वं ज्ञात्वा सकलग्रहणस्पर्शादिदोषो वसुसमघते अतस्तस्य पनोदार्थमपि स्नानमात्रस्य कर्तव्यत्वः संयुक्तोपवासा
११२ होतदिने पूर्वदिने वा पद्भुयोषणं काम्यमुक्तं तत्पुत्रवतां गृहिणां न कार्यं तथा च स्मर्यते संक्रांतौ रविवारे च ग्रहणे चंद्रसूर्य
योः पारणं चोपवासं च न कुर्यात्पुत्रवान् गृही अयं च तन्निमित्तकस्य निषेधान्न तु कालस्य परोक्षित्तस्य पुत्र तन्निमि
त्तकस्य निषेधान्न तु कालस्य परोक्षपातस्य स्मरति तन्निमित्तोपवासस्य निषेधोपयुक्ततः आत्रेयत्र कृते होमोपवासो नि
समुपोषणं ज्योतिःशास्त्रे अर्धरात्रेऽप्यतीते तु परा वक्ष्यते होम भवेत् सायं तत्र न भुंजीत पार्श्वदिनस्य महानिशा न तु प्रातर
भोजनं नाचरेत्सूर्यग्रहात्पूर्वं मध्ये शस्पशशिग्रहात् ग्रहकाले च नाश्नीयात् स्नात्वाश्नीयाद्विमुक्तयोः मुक्ते शशिनि
भुंजीत यदि न स्यान्महानिशा स्नात्वा दृष्ट्वा परेऽह्न्युद्यास्तु प्लावमितयोस्तयोः महानिशा प्रथमस्यार्धप्रहरोत्तरमुहूर्तचतु एक
ष्टयं रविग्रस्तास्ते पन्मुक्तं दर्शनपर्यंतं भोजनं न तत्र विशेषः तथा च विष्णुः चन्द्रार्कोपरागे नाश्नीयात् पूर्वं स्नात्वा विमुक्तयोः अमुक्तयो ११२
रस्तगतयो दृष्ट्वा स्नात्वा परेऽहनि चाश्नीयात् स्नात्वा दृष्ट्वा परेऽह्न्युद्यास्ति तिथौ सूर्यनामनुदर्शने वा स्वपतानं तत्रैव हरीः शा

नेः स्नानं करणीयमेव यासंपूर्वादि नैवायं पोषणं तन्नाम्यं प्रस्तानि तु पञ्चत्पर्यन्तं मन शमं नित्यं निष्कामप्रकापेमितितादि खनात्
अर्धं रात्र इत्यादि अस्मिं अग्रहु चतुष्टयमनशनाशनस्या प्रकारान्तरं तत्र गौतमः सर्वग्रहेनाश्नीयात् पूर्वं यामचतुष्टयं वे
दारे ह्यामांस्त्रीन बालवृद्धातुरैर्विना अत्राप्यशक्तं प्रति मार्कण्डेयः सायाह्ने ग्रहणं चेत्स्यादपराह्ने न भोजनं अपराह्ने न
मध्याह्ने मध्याह्ने चेन्न संगवे ग्रहणं संगवे चेत्स्यान्न पूर्वं भोजनक्रिया इत्थं प्रातराद्यनशनमसमापत्त्यजनं भवेव तद्यहरे
वलः गौतः शारीरस्नोतोभ्यो मलिनिस्पं हि विस्मगात अग्रात अन्नादौ तां प्रवेशात् वस्या इत्युक्ति विशेषतः नचास्मो
प्रमर्दकं भोजनवचनं तस्याशक्तस्य भोजपेनेपि नमस्वका पक्षं भव इत्यर्थकत्वे संभवति उपमर्दकत्वे बाधकापेक्ष्यविधा
यतेः तस्मात्सुखराज्यादिरहबालाला लादि भोजनवचनं यस्य वापानर्जक मात्रं तत्तथाविधकमेव निष्कार्थे ग्रहणात्पूर्वं सर्वथा
न भोक्तव्यमिति सिद्धान्तः नचा बारचंद्र लिखितवचनैरस्मुद्वेष्याधिकारः तेषां राजाद्यलिखनेन निर्मूलत्वात् सफलत्वे
पि बाततः सांगस्नानमात्राधिकारः तस्यैवमुपसंहारादिति पत्नः स्नानदानं जपश्राद्धमनन्तं फलं दर्शने शद्धर्शनं हस्ते हि श्रा

वर्षकृ॰ इमाचंद्रतारकं गुणएवंतत्सर्वकाम्योपविररणमुपतिष्ठते शातातपः सर्वस्वेनापिकर्तव्यंश्राद्धंवैराहुदर्शने अकुर्वाणस्तुनच्छ्रा
११२ द्धंपंकेगोरिवसीदति स्मृतिः ग्रहणस्वेंतथाचंद्रेयस्तुश्राद्धंप्रकुर्वीत तेनेयंसकलाप्रथ्वीदत्ताविप्रस्यवैकरे देवलः राहु
113 दर्शनसंक्रांतिविवाहात्ययवृद्धिषु स्नानदानादिकंकुर्यान्निशिकाम्यव्रतेषुच ग्रहोपरागपरिशिष्टे सूर्यग्रहः समा
निसुः सर्वाणपंक्षोसिमृतेल कूपस्थामपिराजेंद्रग्रहणेचंद्रसूर्ययोः सर्वंगंगासमंतोयंसर्वेव्याससमाद्विजाः स
र्वंमहीसमंदानंग्रहणेचंद्रसूर्ययोः इंदोर्लक्षगुणंप्रोक्तंरवेर्दशगुणंस्मृतं गंगातीरेतुसंप्राप्ते इंदोः कोटीरवे
र्दश॰ यत्तीर्थस्नानजंसंप्रकृतंयत्फलेतदिंदुग्रहेलक्षगुणंभवति गंगायांतुचंद्रग्रहेकोटिगुणं रविग्रहेदशकोटि राम॰
गुणंस्नानफलंभवतीत्यर्थः गवांकोटिप्रदानेनसम्यग्ग्रहणेनयत्फलं गंगास्नानेनतत्पुण्यंराहुग्रस्तेदिवाकरे दि ११३
वाकरेपुनःसप्तदशहरस्राउक्तं अत्रचाग्रस्तोदयेस्नानेग्रहणकालएवजलाशयात्तोयमुद्धरणीयं तेनस
र्वंभक्तमताशत्कालभूमिष्ठस्यतस्यभवति पूर्वोक्तस्यतुमानाभावेनत्तोयमात्रेतैर्वतिसमयप्रदीपः रवीपरागो का

तिके ग्रहणे श्रेष्ठं गंगायमुनसंगमे मार्गे तु ग्रहणे प्रोक्तं देविकायां महामुने पौषे तु नर्मदा पुण्या माघे सन्नि
हिता शुभा फाल्गुने वरुणा प्रोक्ता चैत्रे पुण्या सरस्वती वैशाखे तु महापुण्या चंद्रभागा समीरिता कौशिकी ज्येष्ठे पुण्या
आषाढे तापिका नदी श्रावणे सिंधुनामा च तथा भाद्रे च गण्डकी आश्विने सरयूः श्रेष्ठा भूयः पुण्या तु नर्मदा गो
दावरी महापुण्या चंद्रे राहुसमन्विते सूर्ये च राहुना ग्रस्ते तमोभूते महामुने नर्मदातोयसंस्पर्शात् कृतकृत्यो भव
ति ते सूर्ये च सैंहिकेयेन ग्रस्ते रेवाजले नराः स्पर्शात् तीर्थावगाहने नित्यं वैकुंठे मानवाः स्नात्वा त्वजरान्तं पुण्यं दृष्ट्वा गोदा
नजं फलं स्पृष्ट्वाश्वमेधपुण्यं तु पीत्वा सौत्रामणिं लभेत् स्नात्वा वाजिमखं पुण्यं प्राप्नुयाद् विचारतः रविं चंद्रोपरागे
तु अयने चोत्तरे तथा एवं गंगादि पितृदृष्ट्यान्तद्देवसरस्वती शिवादिसमफलं पूजमंडले समुदाहृतं मंडले संग्रहे पणोत
दर्पिणी प्राप्नोति मानवः मंडलं तत्र संग्रहे ग्रहणे पापाः पूजा तेनापमर्थः शिवस्यादित्यस्य तत्रेयत्फलं भवति ग्रहणे पूजा
यामपि तत्फलं भवति ऊषरायां तत्रेषु फलं समुदाहृतं तदत्र कालमाहात्म्यात् पुण्योल्लतं भवेत्। अथ सूतके स्नानके चे

वर्षकृ० वनदोषो राहुदर्शने तावदेव भवेच्छुद्धिर्मुक्तिर्यावन्न दृश्यते सर्वेषामेव वर्णानां सूतकं राहुदर्शने स्नात्वा कर्माणि कुर्वीत शृ
११४ तमन्नं विवर्जयेत् मेघमालादिदोषेण यावद्विमुक्तिर्न दृश्यते आकलय्य तु तत्कालं धृतके वात्वा विशंकितः सूतके मृतके स्ना
115 यात्यमृतयोर्ग्रस्तं दृष्ट्वा पयः अस्नायी समवाप्नोति स्नायी पापं न विंदति इत्यादि वाक्यकरंडिकालिखितवचनैः स्नानं तत्पश्चा
तमशुचिनाशपराणोक्तार्पमितसामाचारं चंद्र: अथ ग्रहणस्नानं तत्र मत्स्यपुराणे यस्य राशिं समासाद्य भवेद्ग्रहणसंप्लवः त
स्य स्नानं प्रवक्ष्यामि मंत्रौषधिविधानवत् चंद्रोपरागं संप्राप्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनं संपूज्य चतुरो विप्रान् शुक्लमाल्या
नुलेपनैः पूर्वमेवोपवासस्य समासाद्यौषधादिकं स्थापयेच्चतुरः कुंभानक्षतान् सागरानिह गजाश्वरथ्यावल्मीकसंग एकः
माद्धृदाद्गोकुलाद्दृदात् राजद्वारप्रदेशाच्च मृदमानीय प्रक्षिपेत् पंचगव्यं च कुंभेषु शुद्धमुक्ताफलानि च गोरोचनापद्मशंखौ ११४
पंचभंगसमन्वितौ पंचभंगा आम्रवटजंबुपिप्पलप्लक्षाणां पल्लवाः स्फटिकं चंदनं श्वेतं तीर्थवारि सर्षपं गजदंतं स
कुमुदं तथैव चोशीरं गुग्गुलं एतत्सर्वं विनिक्षिप्य कुंभेष्वावाहयेत्सुरान् सर्वे समुद्राः सरितः सरांसि जलदा नदाः आयांतु य

जमानस्य दुरितक्षयकारकः योसौ वज्रधरो देवः आदित्यानां प्रभुर्मतः सहस्रनयनः शक्रो ग्रहपीडामपोहतु मुखेयः
सर्वदेवानां सप्तार्चिरमितद्युतिः सर्वोपरागसंपूर्णामग्निः पीडांमपोहतु यः कर्मसाक्षी लोकानां धर्मो महिषवाहनः
प्रभः सर्वोपरागोत्थां ग्रहपीडांव्यपोहतु रक्षोगणाधिपः साक्षात्प्रलयानलसन्निभः खड्गव्यग्रोतिभीमश्च रक्षः
पीडांमपोहतु नागपाशधरो देवः सदा मकरवाहनः सजलः संजलाधिपतिः ग्रहपीडांव्यपोहतु प्राणरूपेण यो
लोकान्पाति कृष्णमृगप्रियः पुसौ निशापतिर्देवः खड्गशूलगदाधरः सर्वोपरागकलुषं धनदोत्र व्यपोहतु को
साविंदुपुत्रो देवः पिनाकी वृषवाहनः सर्वोपरागपापानि प्रणाशयतु शंकरः त्रैलोक्ये यानि भूतानि स्थावराणि चरा
णि च ब्रह्मविष्ण्वर्कयुक्तानि पापानि मे हरंतु ते एवमामंत्रितैः कुंभैरभिषिक्तो गुणान्वितैः ऋग्यजुःसाममंत्रैश्च शुक्ल
माल्यानुलेपनैः पूजयेद्वस्त्र गोदानैर्ब्राह्मणानिष्टदेवताः एतानेव ततो मंत्रान्विलिख्य कनकान्वितान [illegible]देवाय
वस्त्रसमन्वितान यजमानस्य शिरसि निदध्युस्ते द्विजोत्तमाः ततोतिवाहयेद्देलामुपरागानुगामिनीं प्राङ्मुखः पूजयित्वा

वर्षेकृ० गुनमस्मन्निष्टदेवताः चंद्रग्रहेनितहन्तेतु कृतगोदानमंगालः कृतस्नानापतंयर्द्रब्राह्मणायनिवेदयेत अनेनविधिना
११५ 115 पसुग्रहस्नानंसमाचरेत नतस्यग्रहपीडास्यान्नचबंधुजनक्षयः परमांसिद्धिमाप्नोतिपुनरावृत्तिदुर्लभां स
र्यग्रहेसर्वनामसदामंत्रेप्रकीर्तयेत अधिकाः पमराणाः स्युः कपिलांचसुशोभनां यपच्छेद्विप्रसंपन्नोचंद्र
सूर्योपरागयोः यद्दंशच्छणपालिनिसंश्रावपेद्यपिमानवः सर्वपापविनिर्मुक्तः शक्रलोकेमहीयते ज्योतिःशा
स्त्रे यस्यराशौचंद्रोपरागः सूर्योपरागोवाभवतितेनषोडशपलमितकांस्यपात्रसराजतराचितचंद्रसूर्ये ए०म०
वत्संद्विजद्वाराश्वेतपद्मसहस्रेणापूजाकारयितव्या अथवाघृतकुंभोपरिस्थाप्यघृतनवनीतपूरितशंख ११५

वर्षल० सर्वब्राह्मणायदानंकर्तव्यं इतिश्रीमहाराजाधिराजहरिनारायणनियुक्तश्रीवावसतिविरचिते कूसम
११६ हार्णावेवर्षकृत्सतरंगः संपूर्णः संवत १९२९ समैनाममीः आगहनवदी १३ वारव्रीरस्पतीकेषरा
116 भई:।। ।।श्रीरामनामायनमः।। ।।श्रीलक्ष्मीमनजीसहाई।। राम ।। राम।।

राम०
११६

116

इतिवर्षकृत्यानि... ११६ सं